

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ЗАХОДОЗНАВСТВА
т. XIII (11)

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

СТУДІЇ
ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Т. IV.

Вінніпег

Канада

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES
SERIES: UKRAINICA OCCIDENTALIA
Vol. XIII (11)

MICHAEL H. MARUNCHAK

**STUDIES IN THE HISTORY
OF UKRAINIANS IN CANADA**

Volume IV

Sketches — Articles — Essays

to the Pioneers' Era

Winnipeg

1970 - 1972

Canada

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ЗАХОДОЗНАВСТВА
т. XIII (11)

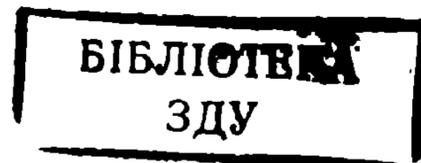
МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

СТУДІЇ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Т. IV.

Нариси — статті — есеї

до Піонерської доби

Вінніпег

1970 - 1972

Канада

Авторські права застережені.

Copyright, Canada, 1972
by the author.

P R E F A C E

By publishing this 4th volume, Dr. M. H. Marunchak continues enriching the research literature concerning the first period of the Ukrainians in Canada and the development of their social, cultural and religious life. In his previous three volumes, consisting of over 1,200 pages he published his findings under the general heading "Studies in the History of Ukrainians in Canada":

1. The Selkirk Settlers and the Ukrainian Community in Point Douglas.
2. History of Socio-Cultural Development of Ukrainians in Manitoba.
3. The Press, Literature and Publications in the Pioneer Era.

This, the 4th volume contains his additional research material to the first three, shedding new light and documentary evidence and explanations to that first period of Ukrainian settlement in Canada. We will mention here only the most characteristic ones. In this connection the author again refers to Dr. Osyp Oleskiw, "Father of Ukrainian Immigration to Canada". He mentions among others his brochure in the Polish language, by which he intended to convince those circles who can be influenced only by the use of that language. He also analyzes the joint efforts of Dr. Oleskiw, Rev. N. Dmytriw and C. Genik, the "Leading trinity" of that period and explains their personal and ideological viewpoints. He also devotes one chapter to the question: Who established the year 1891 as the date of the arrival in Canada of the first Ukrainian settlers?

In a separate chapter Dr. Marunchak explains why in 1913 the Maternal "Prosvita" Association in Lviv officially advised the Ukrainians not to emigrate to Canada, whereas in previous years it urged them to do so. The reason for this change was:

1. Poorly organized and exploited by unscrupulous agents mass

movement, and 2. Economic depression and unemployment in Canada of which the leaders of "Prosvita" were fully aware.

Then the author turns his attention to Manitoba and examines the first Ukrainian settlements — "Ruthenia" and "Terebowla" and analyzes the beginning of the Ukrainian organized life in that province. Up to the First World War there were over fifty education societies and as many church groups. In 1916 a first Ukrainian Educational Women's Society was organized. The author also describes first steps in organizing the first church and a Reading Hall association among the Ukrainian settlers. Credit for these goes to Edna-Star, Alberta and the organizers were Rev. N. Dmytriw and later P. Tymkevich. In a letter to "Svoboda", a Ukrainian weekly in the U.S., it was reported that Rev. Dmytriw hauled logs and other building material for the church.

Dr. Marunchak also reveals an interesting and it can be said, the first documentary regarding the history of the Ukrainians in the province of Quebec, namely in Montreal. It began in 1899 with the arrival of John Tiuchtiy and family. In 1903 a society to aid the settlers was organized, and in 1906 a first Ukrainian theatrical play was staged. In 1907 a mutual benefit association "Samopomich" (Self-Help) was established.

Additional information is revealed about the first Ukrainian weekly "Canadian Farmer" in Winnipeg. The author very convincingly dispells the fable that the paper was organized not by Ukrainians but by some other interested party. Actually the initiative to publish the paper came from C. Genik in 1902 and repeated later by Marko Holub and others and in 1903 the idea became a fact. The first members of the new publishing company were: Cyril Genik, John Negrych, John Bodrug, Theodore Stefanyk and Joseph Dyma. A certain time later the publishers established a liaison with the local leaders of the Liberal Party who provided administration and financial support, while the editorial and policy making privileges remained in the hands of the Ukrainians. By 1908 the paper had 3,069 subscribers.

The author also furnishes new information about the beginning of another weekly — "the "Ukrainian Voice". The idea of publishing this paper was voiced at the First Convention of Ukrainian Canadian Teachers in 1907, and repeated again at the second convention in 1908. At the third convention, however,

the idea was realized and a temporary committee was formed consisting of: Theodore Stefanyk, J. Kret, W. Chumer, T. Ferley, W. Pyniansky, O. Charambura and W. Karpetz. The publishing company was registered and its first directors were: T. Stefanyk, president; Wasyl Chumer, treasurer. Later the Board of Directors consisted of T. Ferley, president; W. Chumer, treasurer; W. Kudryk, secretary; and members — W. Karpetz, A. Zylych, H. Slipchenko and J. Arsenych.

The author also maintains that the beginning of the Ukrainian printed word should not be dated 1907, but 1903 in which year the weekly "Canadian Farmer" appeared. The first book, the "Christian Catechism" was published in 1904.

In reference to the religious question the author mentions the publications of Metropolitan Andrew Sheptycky addressed to the Ukrainian settlers in Canada, and provides detailed information about the appointment of the first Ukrainian Bishop for Canada, the Rt. Reverend N. Budka.

A more extensive report Dr. Marunchak provides about the socialistic movement among Ukrainians in Canada, especially on the coast of the "Pacific Ocean". He publishes the memoirs of Thomas Tomashevsky about Paul Krat, the chief promoter of that movement, about the weekly "Chervonyj Prapor" and other publications, as well as efforts to free M. Sichynskyj from imprisonment in Western Ukraine, etc.

A good deal of attention is given to the Ukrainian women's emancipation, beginning with the organization of the first Ukrainian Educational Women's Association in 1916, in Winnipeg. This association was active not only in cultural affairs but also in political. In that year, 1916, the Manitoba Legislature passed an act granting voting privileges to women. Since a provincial election was in the offing the Ukrainian Educational Women's Association printed and distributed thousands of leaflets urging the women to take part in the election. The appeal was highly successful. That was a brilliant beginning in the history of the Ukrainian women's movement in Canada.

A very lengthy chapter is devoted to the correspondence between C. Genik and Rev. A. Honcharenko concerning Honcharenko's conception of a "Ukrainian Brotherhood" and a brief biography of this outstanding personality.

In discussing the participation of Ukrainian Canadians in

the two world wars, the author reprints the citation of Paul Konoval, who merited the Victoria Cross during the First World War. As a proof that the Ukrainians of that early period were interested in political activities, the author mentions T. Jas-tremski, the Conservative Party organizer, who, in his "Canadianization" urged the people to fully participate in the political life of the country. There is also a report dealing with the "Saskatoon Conferences" and their influence on Ukrainian organizational life in Canada.

As indication that the Ukrainian pioneers participated fully in all activities in Canada and especially in the agricultural and commercial fields, the author mentions that they took part in an agricultural exhibition as early as 1897. He quotes additional biographical facts about the poet Sava Chernecky, and the attempt in 1906 to write the first history of Ukrainian pioneers, as initiated by the editorial staff of the "Canadian Farmer". There also was a movement to the effect that the Ukrainian language be recognized as an official language in Canada. This chapter is of special significance. The author collected a good number of documents proving that the Ukrainian language was a semi-official language in Manitoba, Saskatchewan and Alberta. By-laws, school textbooks, political brochures were published in this language by provincial governments, political parties, etc. In the "Documentary Section" the author provides sample copies of those documents.

Even prior to the publication of this volume Dr. Marunchak revealed himself as a scrupulous researcher, who seeks original documentary material, who is not satisfied with what he already knows, but pursues his subjects deeper and further, critically evaluating them. It seems that once he undertakes a project, he will not stop until he completes it. He devoted himself to the history of Ukrainians in Canada and is now the most resourceful and conscientious researcher in that field. All the works that he published during the short period of ten years is a great contribution to that history, especially such contributions and documents which later it would have been impossible to supply. He has many materials in preparatory stage and many plans for the future. And also he still has unlimited source of research energy.

M. I. Mandryk

УКРАЇНЦІ КАНАДИ ТА Д-р ОСИП ОЛЕСЬКІВ

Започаткована іміграція українців до Канади двома небилівцями, а саме Василем Ілиняком та Іваном Пилиповим в 1892 році, не розвинулась у перших роках до великих розмірів. На це склалось декілька важливих причин, внутрішнього та зовнішнього порядку. Домінуюча в суспільному житті консервативна течія на рідних землях не пособляла поселеній еміграції. Течія ця вела пропаганду за сезоновою еміграцією, — до Прус. Мадярщини, Австрії. Люде виїжджали на кілька чи більше місяців праці, а опісля верталися зі зарібками домів. Консервативна течія рішуче поборювала поселенчу еміграцію, мотивуючи тим, що поселенча еміграція є затратою національної субстанції, а в національній економії залипала руїну в тому, що емігранти на поселення продавали свої ґрунти комубудь і дуже часто ці ґрунти переходили в неукраїнські руки. Проти поселенчої еміграції був теж австрійський уряд, а зокрема великі землевласники, які побоювались, що наслідком масового виїзду селянства, вони втрачуть дешеву робочу силу. Останні, контролюючи місцеві уряди та суди, робили всі можливі заходи, щоб перешкодити у виїзді українського селянства за море. Цю “урядову силу та справедливість” найбільше відчув таки сам Іван Пилипів, який за свій ентузіязм до Канади та організування селян на виїзд мусів був заплачений одномісячною тюрмою.

Наплив українських селян до Канади прибрав поважно на силі щойно в 1896 році. Які були причини цьому?

Передусім еміграцією до Канади зацікавився в тому часі Головний Віділ, цебто провід Товариства “Просвіта”, який в 1896 році видав проканадську брошуру п.н. “Про вільні землі”. Також назрівала в українській спільноті на західних українських землях в тому часі політична течія, так звано народницько-радикальна, яка бачила в поселенчій еміграції можливість допомогти тим, що виїжджали і тим, що оставались на рідній землі. Ця течія, якої духовим батьком був Іван Франко, В’ячеслав Будзинівський, Михайло Павлик та другі, наголошувала потребу організованої і планованої поселенчої еміграції, кермованої авторитетним суспільним тілом, яке мало дбати, щоб землі українські не переходили в чужі руки, а йшли до рук тих, що на тій землі працюють. Щоб так могло статись, народницька-радикальна течія дораджувала організувати довгореченцеві кредити для селян на закуп ґрунтів та одночасно кинула гасло, що українські ґрунти мають продаватись тільки в українські руки. Помалу ця течія здобула вплив у громадському житті Західної України, а передусім стала вона впливовим чинником серед селянства та робітництва. Народницько-радикальна течія тим самим стала помалу легалізувати думку та потребу поселенчої еміграції, зокрема еміграції до Канади.

Доля історії хотіла, що еміграцією до Канади зацікавилась в тому часі людина, яка зуміла цю еміграцію поставити на властиві шляхи та віддати цій еміграції увесь свій досвід та всю свою енергію. Цим двигуном української еміграції до Канади був д-р Осип Олеськів, атвор брошури “Про вільні землі”. Був він високо освіченою людиною та стояв він на протилежному кінці до консервативного крила. Сам агроном та географ, любив студіювати землі своєї країни. Він бачив нужду українського села та болів кривдою селян. Мав він гаряче бажання допомогти українському селові. Тому то в порозумінні з Матірним Товариством “Просвіта” у Львові

він видає 38 сторінкову брошуру про канадські гомстеди, вільну землю в Канаді, яка чекала свого поселенця. В цій брошурі він розглядає різні країни, що могли б бути тереном на поселення української еміграції, однак в Канаді він бачив найбільшу будучність для українського селянина та робітника. Він доказував, що еміграція до ЗСА повинна бути заробітчанською. До Канади знова українці повинні були йти на постійне поселення. Д-р Олеськів бачив, що українці в Канаді могли мати найбільші шанси культурного розвою, а осівши на землі, вони могли творити певну економічну силу та тим могли причинитися значно до розбудови молодого країни Канади. Д-р Олеськів не вдоволявся тільки своїми теоретичними студіями Канади. В липні 1895 р. він у товаристві селянина Івана Дорундяка виїхав до Канади, щоб на місці переконатися про економічні та культурно-побутові можливості розвою українських поселенців. Він відвідує майже всі українські колонії в Канаді. Переводить численні інформативні розмови не тільки з українцями, але і з другими національностями, зокрема з німецькими колоністами, які передше перебували в Україні, а поселились дещо раніше за українців в Канаді. Дуже ділові розмови провадить д-р Олеськів з урядовими чинниками Канади. Вже до часу свого приїзду до Канади він мав близький контакт з міністерством внутрішних справ Канади через Високого Комісара в Лондоні Сер Чарлс Таппера. Прибувши до Канади, він, починаючи від Оттави і кінчаючи на місцевих іміграційних урядах у Вінніпегу, Калгарах, Едмонтоні, мав низку урядових розмов. Його інтересувало становище канадійського уряду до задуманої масової української іміграції до Канади. Він старався виєднати від канадійського уряду початкову допомогу українським поселенцям. Його обурювали трюки і здирства транспортних агентів та компаній, які немилосердно використовували українських поселенців в дорозі до Канади. Його непокоїла ворожа постава австрійського

уряду до виїзду українського селянства за море. З урядової кореспонденції канадських чинників, що заховалася до наших часів, виявляється, що всі заінтересовані в розмовах, були мило вражені діловим підходом д-ра Олеськова до заторкнених проблем. Пляни були будовані на реальних основах та практичних розв'язках. Зокрема д-р Олеськів плянував, щоб поселенці осідали на землю скупченими масивами та разом творили поселенчі спільноти, які мали дбати про спільний збут господарських продуктів при допомозі кооперативних молочарень, спільних шпихлірів, слевейтерів, крамниць тощо. Д-р О. Олеськів домагався, щоб українські піонери поселялись груповими оселями ще тому, що це давало поселенцям в новій країні почування безпеки, а в культурній площині ще створювало можливість поселенцям плекати культурні надбання свого народу. Хоча пропозиції д-ра Олеськова не були офіційно прийняті, то всетаки д-р Олеськів вернувся до Львова з великими надіями на масову українську еміграцію до Канади. Як тільки приїхав він до Галичини, негайно розвинув він організаційну працю над зорганізуванням еміграційного комітету, земельних кредитів для селян та одночасно став вести роз'яснювальну акцію за виїздом до Канади. Крім цього він в короткому часі написав другу брошуру про Канаду. Появилась вона п. н. "О еміграції". Ця книжечка д-ра Олеськова є не тільки описом його подорожі, але є вона також своєрідною історією перших українських колоній в Канаді. Цю брошуру видало було Общество Михайло Качковського у 1896.

Щоб словом своїм засягнути також ті українські терени, де були впливи польської мови, д-р Олеськів пише в тому ж році ще одну брошуру, але вже в польській мові п.з. "Rolnictwo za oceanem a przesiadlna emigracya". Що більше, він видає її своїм коштом та поширює в народ, щоб вказати в ній на можливості раціональної господарки в Канаді і ЗСА та одночасно осте-

Д-р Осип Олесків

регти селян перед необдуманим виїздом до Парани в Бразилії, де панували тоді невиносимі колонізаційні умовини. Всі три книжечки д-ра Олеськова, які розійшлися кожна по кілька тисяч примірників, були важливим мобілізуючим чинником українських селян на виїзд до Канади. Нарід, жадний правдивих вістей про Канаду, засипав д-ра Олеськова листами, а були такі, що десятками миль йшли пішки, щоб одержати від д-ра Олеськова правдиву пораду. Цих порад д-р Олесків не жалів і працював понад свої сили. В місяці травні наступного року стали йти організовані транспорти українських поселенців до Канади, що їх підбирав д-р Олесків. З кожним транспортом йшли своєрідні провідники, які більш

орієнтувалися в ситуації чим пересічний поселенець. Не забуватимо, що серед селян було багато неписьменних. Звичайно, такі провідники ставали першими організаторами суспільного життя на місцях. Чільніших таких варт згадати. Сюди належали: Кирило Геник, Василь Ксьонжик, Антін Савка, Кость Немирський та другі. Кількакратно їздив з транспортами брат д-ра Олеськова Володимир. Між іншим був він провідником першого транспорту. Також робив заходи д-р Олеськів вже в початках щоб українські поселенці мали своїх священиків та втішались духовою опікою. Коли йому не пощастило вислати священика зо Львова в особі о. Остапа Нижанківського, він негайно поробив старання, щоб такий священик приїхав зі ЗСА. Завдяки д-ру Олеськовому прибув в 1897 році до Канади перший український священик, що ним був Нестор Дмитрів.

Вільні землі, зглядно десять-долярові гомстеди, що містили в собі 112 і пів моргів прерії та лісу, до цього велика канадська свобода та громадні поселення з церковними парохіями, — та згодом з власними двомовними школами та просвітними організаціями були разом великою атрактивною силою, що притягала до Канади й з кожним роком більш українських поселенців. Вже в 1896 році, початковому році масової еміграції до Канади, приїхало в цю нову країну понад 1,000 душ. Це було більш, як за всі попередні роки разом. Народ став виходити так масово, що важко вже було вдержати яку-будь контролю над виїздом українського селянства за море. Були роки, що понад 10,000 душ виїжджало річно. Найперше стали виїжджати з повітів Борців, Заліщики, Коломия, Городенка, Цішанів. Ступнево рухнулись всі повіти Галичини. З Буковини стали виходити найперше зі сіл, межуючих з Галичиною. Вкоротці повторилось з Буковиною те саме, що з Галичиною. Був це масовий екзод українського села, що шукав землі та свободи. Д-р Олеськів писав листи, писав статті й організував

поселенчу допомогу новим емігрантам, не забуваючи при тому про їхню культурну опіку. Повних шість років працював д-р Олеськів для своїх земляків в Канаді, аж доки наслідком свого службового перенесення зо Львова до Сокаля, був змушений відійти від керми поселенчих справ. В три роки після його перенесення д-ра Олеськова скосила важка недуга. Відійшов він на 43-му році життя. Він не діждався, щоб побачити, як буйним цвітом зацвіло суспільно-культурне та економічно-господарське життя тих, що їх тисячами виряжав в дорогу до Канади. В часі його смерти вже був у Канаді один часопис, який помістив належний некролог. Пізніше, коли розвинулась українська преса в Канаді, стали українці Канади часто згадувати д-ра Олеськова, називаючи при цьому його провідником української канадійської іміграції, дехто

„ПРО ВОЉНІ ЗЕМЛІ”

Коштомъ и заголомъ Товариства „Прогрѣтъ”

ЛВОВЪ, 1895.

Ъзъ друкарнѣ Наукового товариства имени Шюченка
въ редакцїи К. Вольфганга

Книжечка яка спричинила масове поселення в Канаді

звав його Мойсеєм, а дехто батьком українського поселення в Канаді.

Д-р Осип Олеськів, якого ім'я в документальній австрійській транскрипції писалось Олеськов, був сином українського священика та народився в селі Скварява Нова, в жовківському повіті. Він закінчив українську Академічну гімназію у Львові та студіював на Львівському університеті. Його цікавила природа, географія, геологія та хімія. Зо Львова він виїхав на дальші студії до Німеччини, до Ерфурту, де він був промований на доктора наук. В ранній молодості він познакомився з Іваном Франком і під впливом його ідей заінтересувався долею народніх мас. Їздив він з Іваном Франком по Галичині, а зокрема в Карпати. Франко студіював народній побут та фольклор, а Осип Олеськів урожайність ґрунтів та земні копалини. Він навіть оснував приватну каменярску школу в Прошовій в Тернопільщині. Якийсь час він піддержував її власними фондами, бо хотів практично допомогти науці молодого покоління. Основним заняттям д-р Олеськова було учительвання в середніх школах. На початку учительував у Рільничій Школі в Дублянах коло Львова, а пізніше в Учительському семінарі у Львові та Сокалі. В Сокалі постигла його смерть у дні 18 жовтня 1903 року. Українська спільнота поховала його на Личакському цвинтарі у Львові.

Не всі сучасники д-ра Олеськова розуміли його, але історія українців Канади з перспективи часу вписує його ім'я на свої сторінки, як людину з великою візією українського майбутнього в Канаді, як відданого гуманіста та великого філантропа, незаперечного українського патріота та людину великої енергії та праці, що дав широкі і тверді основи росту українській спільноті в Канаді. Став він тому невідлучною частиною історії українців Канади, як перший керівник, що напняв вітрила та намітив шляхи для тієї спільноти на довгі століття.

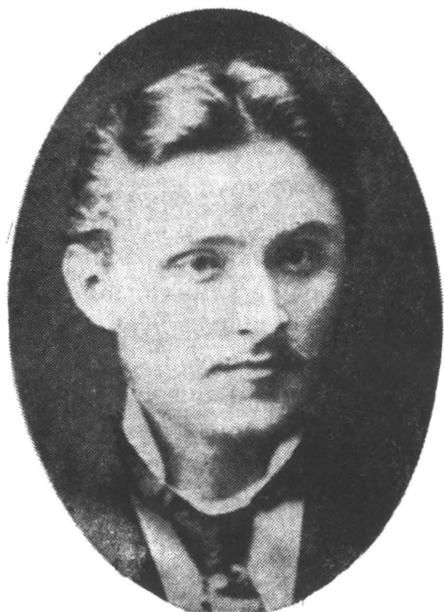
КИРИЛО ГЕНИК ТА о. НЕСТОР ДМИТРІВ — ПЕРШІ КУЛЬТУРНІ ДІЯЧІ

Якщо вважаємо д-ра Осипа Олеськова за промотора масового поселення українців у Канаді і за піонера їхнього поселення групами в цій країні, то о. Нестор Дмитрів і Кирило Геник, найближчі співробітники д-ра О. Олеськова, перевели перше громадське хрищення українцям, що поселилися в степових провінціях Західної Канади.

Вони обидва прибули на американський континент в другій половині 19 ст.; о. Нестор Дмитрів до ЗСА, а Кирило Геник до Канади. К. Геник брав участь в нарадах української громадськості у Львові (листопад 1895 р.), коли д-р Олеськів звітував про свою подорож до Канади. На цій нараді намічувано шляхи допомоги українському селянству в емігруванні за океан. О. Н. Дмитрів знав про пляни д-ра Олеськова вже раніше. В часі, коли д-р Олеськів об'їздив Канаду вліті 1895 року, о. Дмитрів редагував єдину тоді українську газету в Америці, «Свободу», що виходила в Маунт Кармел у Пенсилванії. Ця газета обслуговувала США і Канаду, а редакції були добре відомі життєві умови наших поселенців у Канаді. Наприкінці своєї подорожі д-р Олеськів відвідав редакцію «Свободи», з'ясовуючи ще докладніше о. Дмитрову ситуацію в Канаді. Разом з українськими діячами в ЗСА обговорювано питання переселення українців з рідних земель до Канади. З того часу в «Свободі» почали появлятися частіше інформації та статті про Канаду, її гос-

подарські ресурси, а зокрема про цілині степи західних провінцій.

Вже в другому більшому транспорті українських емігрантів до Канади в 1896 р., що його організував д-р Олеськів, виїхав до Канади Кирило Геник, перший український поселенець у Канаді із закінченою середньою освітою. Серед близько двох тисяч українських селян у Канаді, в тому числі коло половини неграмотних, становище Геника було виняткове. Це не було випадком, що Геник, разом з дружиною і трьома дітьми, поїхав на степи західної Канади. З архівів іміграційного уряду довідуємось, що це д-р Олеськів порекомендував Кирила Геника на перекладача та урядовця в Іміграційному уряді і він став першим українцем на державній службі в Канаді. Отож К. Геник міг повести корисну працю для своїх земляків, будучи зв'язковим між поселенцями й урядом, і керманичем масових транспортів з портів на захід країни. Він став добрим опікуном та совісним дорадником для тисячів безпомічних та розгублених поселенців, що почали прибувати масово в 1896 і наступних роках. Він об'їздив нові поселення і крім урядових доручень виконував громадську працю, дораджував у всіляких господарських та культурних справах. В скорому часі, з допомогою газети «Свобода», він звертався до всіх канадських українців. Вже 28 січня 1897 р. появилася в «Свободі» його «Осторога», в якій він п'ятував несовісних агентів, що зводили на манівці нерозважних імігрантів. В своїх статтях він заохочував імігрантів до науки, до читання власної преси, вияснюючи, що з допомогою освіти можна підвищити життєвий стандарт. В статті п.н. «Кілька слів про рускі кольонії в Канаді» («Свобода», серпень 1899) він, м. ін. писав таке: «Перше діло, щоб вам сказати Канадійці, то то, що тепер час робочий, нехай кожний спішить до роботи, а опісля, придбавши гроша, нехай не забуде написати до «Свободи» і залу-

Кирило Генік (-Березовський)

о. Нестор Дмитрів

чити в листі два долари на передплату газети. Нас, Богу дякувати, в Канаді до нині єсть 20,000, така сила народу, що то не одну двотижневу газету, але повинні вже тижневика удержати". Генік обороняв добре ім'я українського імігранта перед своїми та чужими. На початку 1897 р. він полемізував з Кирилом Кахникевичем, редактором львівської «Народної Часописи», доказуючи, що українська іміграція в Канаді не є приреченою на загибель і що вона в цій країні має велике майбутнє. В канадському щоденнику в Вінніпезі «Фрі Прес» зустрічаємо його інтерв'ю та вияснення на всілякі незаслужені і невинуваті закиди українським імігрантам з боку непоінформованих або злобних сусідів. Він був всюди і завжди там, де треба було стати в обороні своїх земляків, а слово Кирила Геніка важило дуже багато. Мирослав Стечишин, довголітній редактор «Українського голосу» у Вінніпезі, у спо-

годах про ті часи пише в 1902 р., що наші поселенці вважали Кирила Геника просто за батька і володаря. Він здобув це визнання невсипущою працею для добра поселенців. Крім статей у «Свободі», він писав багато в «Канадійському Фармері» (першій українській газеті в Канаді), на всілякі теми — актуально-поточні, фермерсько-робітничі, різні довідки тощо. Найціннішими і тривалого значення є його щорічні підсумки про приплив української іміграції до Канади. Він був єдиний, що міг дати вірні дані про наших земляків, яких в урядових статистиках записували тоді дуже по різному — «Галішенс, Буковінієнс, Австрієнс, Рутенієнс, Рашенс, Полс». Геник зводив всіх під спільний знаменник; його дані про українську іміграцію того часу є найдостовірніші.

В домі Геника в Вінніпезі приміщуавлася перша українська читальня. Піонер Тома Томашевський згадує про Кирила Геника такими словами: «В тих часах (1900-1903) — його великий дім при вулиці. Юклід у Вінніпегу був одиноким осередком нашого свідомого громадянства. В його домі вечорами або неділями заходили наші люди, як до Народного дому . . . Неодні громадські справи обговорювано і передискутовувано в Гениковім домі». Там, м. ін., заплановано збудувати перший Народний дім, там оформилася ідея видавати першу газету в Канаді, а Геник став першим членом дирекції видавництва. Крім «Норд Вест Паблішінг Компані» він зорганізував «Австро-Кенедієн Трейдінг Компані». Звідси ширилась ідея «Українського Братства», що було зорганізоване як експериментальна комуна на фермі о. Агапія Гончаренка в Гейворд (Каліфорнія). Багато всіляких реальних й нереальних плянів снував Кирило Геник. Він здійснював їх сам або передавав свої пляни іншим, які ще довгий час продовжували його задуми. Геник був свідомим українцем і стояв під переможним впливом Івана Франка, з яким в'язала його особиста приязнь ще з карпатських гір і зі Львова. Прапорним гаслом для нього було каменярське

“Лупайте цю скалу . . .” Таку настанову до життя, зрештою, мали всі українські піонери Канади.

Доповнення до цієї картини становила праця о. Нестора Дмитрова, згідно з засадою, що не тільки хліб єдиний, але й слово та дух конечно потрібні до життя. Це слово о. Дмитрів голосив на сторінках «Свободи», зокрема як її редактор в 1896 і 1897 рр. В квітні 1897 р. він передав редакторство іншим, а сам виїхав до своїх земляків у Канаді і впродовж двох місяців об'їздив українські колонії та іміграційні доми. В Теревовлі коло Давфину він відправив (12 квітня) першу українську Службу Божу в Канаді. В оселях на пам'ятку перших церковних відправ він казав ставити “Хрести Свободи”, нав'язуючи до Хрестів Свободи, що їх ставив народ в Галичині на пам'ятку знесення панщини. В його відправах, проповідях, ставленню Хрестів Свободи родилася канадська Україна, яку тоді називали ще канадською Руссю. Саме під таким наголовком написав о. Нестор Дмитрів свої подорожні спогади з Канади, що друкувались найперше в «Свободі» та пізніше вийшли окремою публікацією. Це була неначе перша історія українців Канади, в якій пов'язано розкинені колонії імігрантів в одну цілість. Почала творитися спільнота, що мала свої питоменні завдання, потреби, але й недостачі. Все те бачив о. Дмитрів і хвалив там, де треба було висловити признання, але він також гостро критикував, а навіть картав своїх земляків за всякі недотягнення.

Любов до народу перерішила, що він зрезигнував з вигід та упорядкованого життя в ЗСА і виїхав до Канади, щоб там бути першим українським священиком і одночасно іміграційним урядовцем. Як урядовець він міг свобідно порушуватися, бо власних фінансових засобів не мав, а наші люди були ще за бідні, щоб могли йому допомагати матеріально. Так як перші апостоли, він мандрував пішки, часто босоніж, від гомстеду до гом-

стеду і ніс потіху всім тим, що серед лісів і пустарів при тяжкій праці проживали свій вік. В зустрічах з керівниками латинської церкви о. Дмитрів дуже ясно і яскраво з'ясовував основи Української Церкви в Канаді. Він підкреслював, що Українська Церква в Канаді має бути самостійною, керованою власною ієрархією, і має бути на рівнорядній становищі з Римо-Католицькою Церквою. По цій головній магістралі, визначеній о. Дмитровом, проходила пізніше завзята боротьба, яка увінчалася перемогою. Отець Дмитрів мав природний дар легкого пера і він дуже живо та влучно охоплював усякі ситуації поселенців. Він написав ряд оповідань — “Асиміляція”, “Краєни”, “Тимко Гаврилук”, “Руська Пасха а французький ксьондз”, “Вийшла за Меноніта”, “Неділя в Оттаві”, “Старші батьки за море” та ін. Ці оповідання — це художня історія українського поселення в Канаді.

Як вже згадано, о. Дмитрів дуже гідно боронив наших земляків перед нападами злосливих та зарозумілих сусідів. В 1903 р. він разом зі своїми двома товаришами ще зі студентських часів — С. Макарем та І. Арданом — заснували просвітне “Видавництво ім. Бончевського Слово” в ЗСА. В тому видавництві вийшла перша збірка поезій канадських і американських авторів п. н. “Америка”. В 1896 р. о. Дмитрів зредагував та видав перший український календар в Америці на 1897 рік.

Подібно як Іван Франко мав вирішальний вплив на світогляд Кирила Ґеника, так о. Данило Тянячкевич мав такий же вплив на о. Дмитрова. Про о. Тянячкевича о. Дмитрів писав у «Свободі» 1906 р. з нагоди його смерті, м. ін., таке: “Був він великий приятель і дорадник мужиків та один з найкращих і найбільш свідомих українців . . . Я будучи сільським хлопцем дуже часто служив до Служби Божої в Утішкові. Будучи в гімназії я дуже часто перебував в нього Закомарю і там перечитував твори Куліша, Квітки, Шевченка, Федьковича і др. Ніколи

не забуду, як ми золочівці, зібравшись раз на Різдвяні Свята в Підтриках в о. Чемеринського, чекали на о. Таниячевича. Було нас тоді чотирьох — Іван Левицький, Юліян Чемеринський, Михайло Струмінський і я. Пізно вечером піхотою, в подертім кожусі, прийшов о. Данило і того вечора нам хлопцям роз'яснив різниці між українською, а великоруською нацією. У нас та лекція була рішучою на ціле життя". Отець М. Дмитрів належав до тієї групи священників в Америці, яких дехто згрідливо називав "попиками-радикалами", бо всі вони стояли дуже близько до прогресивних ідей Івана Франка.

Кирило Геник і Нестор Дмитрів походили з українського села; Геник з Березова Нижнього в Гуцульщині, а Нестор з Утішкова в Золочівщині. Кирило був на шість років старший від Нестора, бо народився в 1857 р., а Нестор в 1863 р. Обидва попрацалися на віки з своїми земляками в 1925 р.; отець Нестор похований в США, а Кирило Геник в Канаді. На склоні віку о. Нестор замовк у своїй праці, а Кирило навіть зійшов з національного шляху. Але треба сказати, що він перед смертю знову випростував свій каменярьсько-піонерський хребет.

Піонерський героїзм і провідницький характер цих обидвох постатей виявився саме тоді, коли цього українська спільнота в Канаді потребувала найбільше. Це були часи повного безгрунтя, сирітського блукання і безперспективності. В роках, коли до Канади прибули багатотисячні маси українських поселенців, ці дві маркантні постаті дали їм перше громадське хрищення. Вони звели їх під один знаменник національної спільноти і накреслили їм ясний шлях розвитку. Це були не вибрані, але справжні провідники українських поселенців Канади і разом з д-ром О. Олеськовим становили провідницьку трійку української спільноти в цій країні.

ХТО ВСТАНОВИВ ДАТУ “1891” В ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Дата прибуття до Канади двох українських імігрантів, Василя Ілиняка ¹⁾ та Івана Пилипова з Небилова, Калуського повіту, в 1891 році стала історичною датою для українського поселення в Канаді. Від 1891 року українці в Канаді стали писати своє літочислення, бо ті, що прибули в тому часі, не тільки признавали себе українцями, але також залишили свої родини, які не потонули в оточуючому різнонаціональному канадському морі, але wraz зі своїми родителями виявили своє національне обличчя, ідентифікуючи себе в культурній площині зі своїм народом в Україні.

Вправді є багато припущень та навіть напів історичних даних, що українці були в Канаді вже перед датою 1891 року, але це ніколи не змінить історичного факту, що небилівці Ілиняк та Пилипів дали українській історії в Канаді тяглість, безперервність та національну ідентичність і звідси, з оправданих причин, йде початок українсько-канадського роду. Тут є теж межа між історією українців Канади та її передісторичними фрагментами, як і також дехто називає передісторичними дослідями. З історичної віддалі більше вже як 80 років так і видно, що В. Ілиняк та І. Пилипів стали далековидними

---

¹⁾ В нашій праці уживаємо документальне прізвище “Ілиняк” замість уживаного досі “Єлиняк”. Врешті сам Ілиняк висловився в інтерв’ю з Рск (проф. І. Боберським) так: “Мене пишуть і кличуть ріжно, але я називаюся Василь Ілиняк”. Див. статтю “Приїхав в році 1891”, поміщену в Календарі канадійських українців “Провідник”, стор. 31, Вінніпег, 1933.

Іван Пилипівський

Василь Ілиняк

граничними стовпами в бутті українців Канади. Цікаво, що чим далша віддаль від дати 1891 року, тим ці граничні стовпи Ілиняка та Пилипова стають у нашій історії більш видними, маркатними а то й дослідно-притягаючими в різних соціяльних площинах.

В сьогоднішній розвідці ми бажалиби збагнути, хто були ті, що “відкрили” цих двох історичних родоначальників українства Канаді.

З історії нашої знаємо, що дехто починав дату історії українців Канади від 1895 р., коли то Осип Олеськів обїжджав цілу Канаду. Дехто датував цю історію від першого більшого приїзду українців до Канади в 1896 р. Були й інші спроби українського літочислення в Канаді.

Іван Боберський над дослідями українського минулого в Канаді

Після Першої світової війни прибув до Канади як відпоручник уряду Західньої Української Народньої Рес-

публіки відомий в Україні культурно-освітній діяч та педагог-виховник проф. Іван Боберський. До 1923 року І. Боберський працював виключно як представник ЗУНР враз з д-ром Осипом Назаруком, який два роки після приїзду проф. І. Боберського явився в Канаді як повний міністр цього уряду. З приїздом О. Назарука, І. Боберський став його секретарем.

Від початку приїзду свого до Канади І. Боберський став об'їжджати всі українські поселення в Канаді від моря до моря, бо йшлося про інформацію для українців в Канаді про їхніх земляків в Україні та про той змаг, що його провадив український народ за свою політичну та державну незалежність в Європі. З другої сторони І. Боберський а згодом й О. Назарук вели наполегливу акцію за матеріальною допомогою для визвольної української справи в Європі.

Об'їджаючи Канаду, І. Боберський мав можливість докорінно студіювати минуле своїх земляків та одночасно списувати деталі приїзду українців до Канади, довідуватись про їх успіхи, здобутки, а теж розчарування. А що І. Боберський був пильним спостерігачем і ще пильнішим в нотуванні фактів та найдрібніших деталей, він зібрав в часі своїх поїздок сотні різних документів, світлин, різних оповідань, давніх друків та первісних видань. Чим глибше він входив в цю матерію, тим більш вона його фасцинувала. Покликані обов'язки ЗУНР не дозволяли йому все це систематизувати та аналізувати. Це могло статися щойно після того, коли Представництво ЗУНР звинуло свою працю (в 1923 році).

Склалося в житті проф. Боберського так, що він згодом після розв'язання представництва став працювати в корабельній лінії Кунард у Вінніпезі. Лінія ця довозила до Канади нових українських імігрантів вже після війни і знову нова праця проф. Боберського держала його близько проблем українських поселенців. Що

більше, він часто виїздив в терени у службових справах корабельної лінії а вкінці приляг до праці Товариства Опіки над Українськими переселенцями імени св. Рафаїла в Канаді. До речі він був одним із організаторів цього товариства. Сплівши всі нитки своєї праці з життям українських поселенців в Канаді, проф. І. Боберський став душею Товариства Опіки, яке поставило собі за завдання не тільки пильнувати інтересів поточної іміграції в Канаді, але також студіювати минуле цієї іміграції, яка вже жила в Канаді та стала частиною канадської спільноти, а яка вже в дійсності іміграцією себе не уважала, бо своє майбутнє бачила в новій поселенчій країні. В парі з тим вона виробляла свою політику та філософію життя на майбутнє, на довгі сторіччя.

Глибокий ум І. Боберського збагнув основно минуле українського народу в Канаді та в своїх доповідях став голосити основну правду, що “праця минувшини в народі --- це дзеркало й учитель для майбутніх поколінь”. І. Боберський став видавати збірники про українців Канади, в яких були віднотовані адреси та історія українських церков, громадських устнов, читалень Просвіти, народних домів, аматорських кружків та, далі, спомини самих поселенців піонерів. Цікаві назви носили ці збірники, що їх став видавати враз з другими проф. І. Боберський. А вони такі: “Нове поле”, “Прерія”, “Кленовий лист”, “Фарма”, “Поступ”, “Провідник”. Появились вони в роках 1927-1936 та носять на собі печать духа та ума І. Боберського. Останні видання цих збірників фірмували вже, як начальні редактори, Д. Ільчишин, о. П. Божик та К. Продан. До речі, це була найближча екіпа, співпрацівників проф. І. Боберського в часі його побуту в Канаді, в Товаристві Опіки. В 1933 році виїхав він до Європи. Перед майже самим відїздом до Європи І. Боберський віднайшов Василя Ілиняка та Івана Пилипова, провів з ними інтерв'ю та одночасно сфотографував їх, щоб за-

лишити для майбутніх дослідників українського побуту в Канаді цінний документ для дальшого дослідження.

Корнило Продан в дальших пошуках

Дослідні матеріали про В. Ілиняка та І. Пилипова пера і праці І. Боберського були надруковані в “Календарі Канадійських Українців” на 1933 рік, «Провідник» (стор. 29-34), який появився “накладом і заходом Товариства Опіки над Українськими Переселенцями імени св. Рафаїла в Канаді”. Цей календар зредагували, першу частину о. П. Божик (цебто календарну частину) та літературно-історичну частину — К. С. Продан. Появився він з друкарні “Народня Друкарня”, 173 МекГрегор, у Вінніпезі. Основна стаття І. Боберського про Ілиняка була п. н. “Приїхав в році 1891”. Її він навіть не підписав своїм повним прізвищем, а тільки криптонімом “Рск”, якого найчастіше уживав, бо рідко коли підписувався він своїм повним іменням та прізвищем. Під кінець повного родоводу Ілиняка та його канадської Одіссеї І. Боберський дав таку нотатку:

“Списано за оповіданням Василя Ілиняка в Чимпені на його фармі, дня 3 квітня 1932 року”. (стор. 34).

І. Боберський не робив жодних заключень, що В. Ілиняк та його друг І. Пилипів були першими серед численних українських пришельців до Канади. Всі однак знали, що на підставі свідчень других, які вже були друковані вчасніше, треба було припускати, що пальма перцества серед тих всіх припадала нікому іншому, тільки обом згаданим. Все це однак була тільки умовна чи релятивна правда. Треба було провести дальший дослідний акт, як другу частину дослідів та на підставі документів ствердити це першенство цих двох українських Колумбів з приїздом до Канади. Цього діла піднявся голова Товариства Опіки над українськими переселенцями ім. св.

Іван Боберський

Корнило С. Продан

Рафаїла, згадуваний вже Корнило Продан, близький співробітник проф. І. Боберського.

Корнило Продан, як агроном у провінційному уряді Манітоби, також був близько потреб українських поселенців, а маючи ім'я першого українського агронома в Канаді, він також втішався добрими зв'язками з урядовими колонізаційними чинниками в Канаді. Від імені товариства, яке він репрезентував, зготував письмо та переслав його на адресу Роберта Енгланда, який тоді був західним управителем в Департаменті Колонізації та Агрикультури при Канадійських Національних Залізницях. При цьому треба пам'ятати, що вся колонізація в тому часі відбувалася при допомозі іміграційних департаментів залізниць Сі еН та Сі Пі та їх корабельних ліній.

Роберт Енгланд (вимовляти Інґленд) не був тільки бюрократам Сі Н. Це були великоосвічена людина та мав неабиякий підхід до дослідів минулого в Канаді. Саме

тоді він працював над новою дослідною працею, яка згодом появилася (1936) п.н. "Де Колонізейшен оф Вестерн Кенедат". Крім цього мав він вже за собою працю з 1929 року також з ділянки поселення в Канаді п.н. "Де Сентрел Юрішіен Іммігрантс ін Кенедат". Отже лист К. С. Продана був спрямований до найбільш покликаної до такого діла людини. З датою 23 березня 1934 р. згаданий просив Р. Інгланда, щоб він при помочі своїх урядників прослідив дату приїзду Ілїняка та Пилипова, бо згадані точної дати свого приїзду не пам'ятали, як також не мали документів, що моглиби ствердити точний день вступу на американський континент. К. С. Продан докладно про це писав так:

"I wonder if it would be possible for you to find out for me, the line, the name of the boat, and the date of landing of the two Ukrainian "Columbuses" in Canada, namely Mr. Wasyl Ilyniak and Mr. Iwan Pylypiw?"

These men arrived at Winnipeg in about August or September, 1891.

Mr. Wasyl Ilyniak lives on a farm near Chipman, Alberta, and Mr. Iwan Pylypiw lives near Lamont, Alberta. Both of these men do not remember these particulars and are not in possession of either passports or landing cards.

Hoping you will be able to get this information through your Colonization offices in the East, and thanking you for your kind help, I am,

Yours very truly,

President, C. S. Prodan."

Не треба було довго ждати на відповідь Роберта Інгланда, який вже в дні 6 квітня повідомляв К. С. Продана, що він все зарядив, що потрібне до дальших

дослідів. Конкретно, він зв'язався з асистентом заступника Міністра Іміграції, який дав запевнення дальшої допомоги в дослідях. В листі до Продана, Інґленд так це стверджував під числом "F 5230":

"On receipt of your letter of March 23rd. I wrote to our Montreal Office, in an endeavor to secure the desired information.

I now have a reply stating that Mr. F. C. Blair, Assistant Deputy Minister, Department of Immigration, Ottawa, has promised that he will have a careful search made in the hope of locating the names of Wasyl Ilyniak and Iwan Pylypiw, who came to Canada, about August or September, 1891.

On receipt of further advice, I shall get in touch with you.

Yours very truly,

(signed) Robt. England

Western Manager,

Colonization and Agriculture."

Здавалося, що справи розшуку за датою прибуття Пилипова та Ілїняка до Канади були на найкращій дорозі, коли тим часом Роберт Інґленд під датою 18 квітня надіслав листа такого змісту:

"Mr. C. S. Prodan,
Dairy Branch,
Department of Agriculture,
Legislative Building,
Winnipeg, Manitoba.

Dear Mr. Prodan:

Further to my letter of April 6th.

I now have from our Montreal Office, copy of letter received from Mr. F. C. Blair, Assistant Deputy Minister, Ottawa, which asks for further light on the

time of arrival of Messrs. Ilyniak and Pylypiw. I attach copy of the letter in question and shall be glad if you can let me have information along the lines desired.

On hearing from you I shall again write to our Mr. McGowan on the subject.

Yours very truly,

(signed) Robt. England

Colonization and Agriculture."
Western Manager,

Як виявляється з приведеного листа, були труднощі в розшуках. Про них значно основніше говорив залучений лист з Департаменту Іміграції та Колонізації з Оттави з датою 11 квітня 1934 року. В листі асистент заступника міністра Ф. С. Блер писав до Джей С. МекГовен про те, що його урядовці переглянули списки більше як 20 кораблів і не змогли знайти нічого про Ілїняка і Пилипова. Він просив, щоб подати точніші дані відносно прізвищ, родин, їх чисельности, евентуально помилкової можливості писання прізвищ тощо. Для точних даних історії цитуємо цього листа повністю:

“DEPARTMENT OF IMMIGRATION AND COLONIZATION

OTTAWA, April 11, 1934.

Dear Mr. McGowan:

Following up my letter of the 29th ultimo on your file 3185-1, I may say that we have made quite an extensive search but have not found any trace of the arrival of Wasyl Ilyniak and Iwan Pylypiw. We had a search made of more than 20 boats without success.

I wonder if some further particulars could not be obtained. In the first place, we would like to know if possible whether there has been any change in the spelling of the name. It would help us also to know if

members of the family accompanied these two men. Could they not by searching their memories determine both the month and the year of entry and by a further search give us the name of the ship. There were not such a great many passengers arriving at that time but there is nothing like an index and oftentimes the writing is faded so that an extensive search involves the danger of overlooking the name when there are no

Василь Ілліняк відкриває пам'ятник піонерам в Чипмен, Алта.

other particulars of the family and there may have been some change in the spelling. Oftentimes these people can supply more information if called upon to do so. I have found sometimes that there was something connected with the time of year that helped to recall the date. I have noticed, for example, that one of the things that impressed itself on the mind of a newcomer was that people were harvesting when they arrived and that the methods were so different from what were followed at home. Please see if something more cannot be discovered.

Yours very truly,

(signed) F. C. Blair

Assistant Deputy Minister.

Mr. J. S. Gowan,
Canadian National Railways,
Montreal, Quebec."

Отримавши повище листування, Корнило Продан, став пригадуватись, як могли писатись різні "деривативи" від прізвищ Ілиняк та Пилипів. Як далі з цитованого побачимо, то самі імення Василь та Іван могли мати різні транскрипції. Ще більший клопіт був з транскрипцією словянських прізвищ. Ілиняк в своїй розповіді І. Боберському стверджував, що його прізвище різно писалось. Виявилось також, що оригінальне імення Пилипова було Пилипівський і т.п. Зібравши такі й інші дані К. С. Продан 5 травня 1934 р. надіслав Р. Інґлендові наступного листа:

"I received your letter of the 18th ult. with copy of letter received from Mr. F. C. Blain, Assistant Minister of Immigration, Ottawa.

In this connection I submit that it is possible that the spelling of names had been changed. In relating the story of his life in Canada, to Prof. Iwan Bobersky;

Mr. Ilyniak stated, "People give me various names, but my real name is Wasyl Ilyniak." His Christian name may have been Wasyl, Wasil, Vasyl, Vasil, or Basil. His father's Christian name was Stefan. Thus his initials may have been W.S. or V.S. The surname may have been spelled Ilyniak, Iliniak, Elyniak, Eliniak, Ilynak, Ilinak, Elynak, Elinak; having one or two L's.

The name of the second man, Iwan Pylypiw was changed. Since receipt of your letter I have met a man, who told me that Iwan Pylypiw was usually known as Iwan Pylypiwskyj. The Christian name Iwan or Ivan. The surname Pylypiwsky, may have been spelled as Pylypowski, Pylypowsky, Pylypowskyj, Pilipiwsky, or Pilipowsky or beginning with the letter F instead of P.

Both men came from the village of Nebylowo in Galicia. They had no families with them, and they did not have regular passports. Instead of passports they had employment leave-of-absence cards. Neither of the two men remember the date of arrival or the name of the ship.

They left their native village "Nebylowe" on September 21st, 1891 (the year may have been 1892) took the ship across the Atlantic at Hamburg, Germany, landed at the port, of which they have no recollection.

Both of them arrived in Winnipeg, where they stayed for two nights, then left for Gretna. In Gretna district they were employed to carry sheaves to the threshing outfit. It was the first time that Mr. Ilyniak saw a threshing outfit. The weather was cool then.

They worked with the threshing outfit for about one month; then the snow fell and they came to Winnipeg.

Hoping this information will be of help to get the data wanted, and thanking you for your kind co-operation, I am,

Yours very truly . . ."

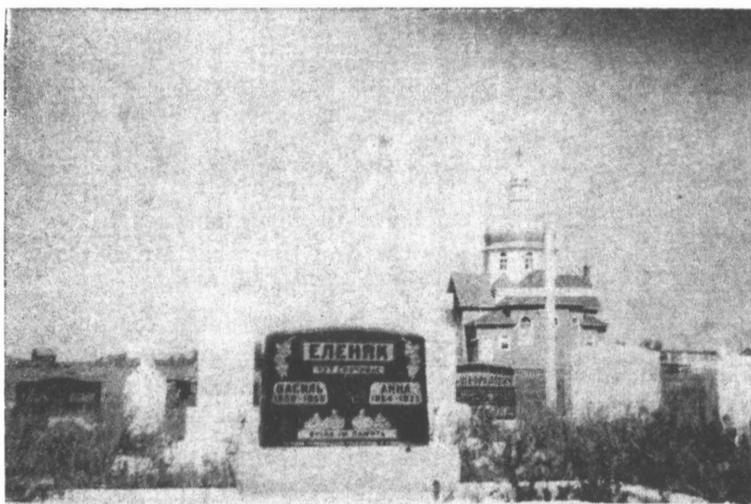
Після більш чим двомісячного вичікування К. С. Продан одержав від Роберта Інгланда листа wraz з копією листа Ф. С. Блера, в якому останній інформував, що переглядаючи докладно корабельні списки з років 1890, 1891 і 1892 й інших приходиться ствердити, що В. Ілняка під прізвищем в транскрипції Ілілік та Пилипів під прізвищем Пилпінски прибули до Канади на кораблі "Орегон" в дні 7 серпня 1891 року. При цьому Ф. С. Блер зробив зауваження, що в тому самому часі прибули інші поселенці до Канади, при яких замічено в корабельних списках, що вони також українці. Для достовірності документації згадуваний лист подаємо повністю. Він писаний до Джей С. МекГовен, звучить:

"DEPARTMENT OF IMMIGRATION AND COLONIZATION

OTTAWA, 11th July, 1934.

Dear Mr. McGowan,

Referring to your file 3185-1, letter of the 26th ult. and previous correspondence regarding Wasyl

Могила Васкля Ілняка в Чипмен, Алберта.

Ilyniak and Iwan Pylypiw, Ukrainians who came to Canada in August or September 1891, I may say that manifests have been searched for August, September and October, 1890, 1891 and 1892, but we have not got anything that is at all conclusive. We have found two entries which may be the ones in question but the Christian names are not given in full and the family names are only possibilities. These are W. Iillik, born in Russia, sailed from Liverpool on the 28th August, 1891, arrived at Quebec 7th on the s.s. "OREGON" and was destined to Montreal. This man gave his occupation as labourer. The second man was born in the same place, arrived on the same ship, same occupation, also destined to Montreal was I. Pylpinsky.

Yours very truly,

(signed) F. C. Blair

Assistant Deputy Minister."

Роберт Інґленд, який так відано посвятився дослідям приїзду перших українських поселенців до Канади, не був вдоволений вислідами цілої праці і це він висловив в листі до К. С. Продана, в дні 16 липня в наступних словах:

"You will observe that we have not got very far but I am afraid that this is the limit of the information we can secure from the records."

Таким вислідом справи не був вдоволений також сам К. С. Продан. Все таки на документі — листі від Р. Інґленда знаходимо замітку, що "копії цих листів відходять до проф. І. Боберського", який вже в тому часі перебував на постійно в Словенії в Тршицу. Цими відомостями К. С. Продан бажав заспокоїти цікавість самого Боберського, який в дійсності був тим, що дав початок цим дослідям. Можливо, що хотів теж засягнути opinii,

в нього, що робити далі в цій справі, бо ж відомо, що І. Боберський постійно вдержував з Товариством Опіки живі зв'язки до кінця свого життя. З дальшої документації знаємо, що відповідь Блера-Інгленда була покищо остаточною і досліди над першенством Ілиняка та Пилипова стали були на мертвій точці. Це саме підтвердив сам К. С. Продан в окрему інтерв'ю з автором цих рядків.

На тринадцятому році вичікування

Коли в Оттаві став послом Антін Глінка, який мав належну ціну для пройденого шляху українців в Канаді, К. С. Продан звертався до нього кількакратно з усними проханнями, щоб знайшов дещо часу та провірив корабельні списки з часів прибуття Ілиняка та Пилипова, бо тільки людина зі знанням слов'янських мов могла найкраще зорієнтуватись в прізвищах різних націоналів, що прибували до Канади в тому часі. Щоб зробити підсумки всього зробленого до того часу, К. С. Продан в дні 1 березня 1947 року вислав до посла А. Глинки наступного листа:

“Back in the '30's an effort was made to find out who the first Ukrainian to set foot on Canadian soil was and when he did so. After some inquiries from old timers at the time, the names of Wasyl Ilyniak and Iwan Pylypiw were the most likely ones who were first in Canada.

In 1933 and 1934 further inquiries were made as to dates of arrival. This was done through the Canadian National Colonization Department. Inquiry was made to the Immigration Department at Ottawa regarding Wasyl Ilyniak and Iwan Pylypiw. The enclosed copy of the letter will give you the result. From there on we recognize that Mr. Wasyl Ilyniak and Iwan Pylypiw were the first newcomers in Canada of

Ukrainian origin. Mr. Ilyniak was honored by being given Citizenship papers in Ottawa this year as you know.

While reflecting along this line, I am compelled to think of Mr. Blair's last paragraph of the enclosed copy of his letter in which he states that there were two other vessels arrived in Canada in the same month with people from Ukraine. I wonder if it would be possible for you to make further search of manifests of 1890-1891 and take names of Ukrainians who landed in Canada from vessels landed in July or August, 1891 or 1890.

The purpose of this information is to establish a fact as far as possible and without doubt as to who the first Ukrainian was that set his or her foot on Canadian soil.

I am not doing this to dispel Mr. Ilyniak's position because I may have been responsible to some extent having him being established as a first Ukrainian that came to Canada. This is done simply to find the truth if it is possible.

I hope you will be able to consider this proposition and ask the officials of the Citizenship or Immigration Department to check on this problem."

Занятий посольськими справами та інтерпеляціями, а зокрема справами приїзду нової іміграції, творенням переселенчого фонду для переїзду новоприбулих тощо, Антін Глинка не тільки не мав часу сидіти над корабельними списками, але треба було йому шукати часу, щоб в час відповісти на листа. Проте, попри перевантаження в праці він зумів знайти солідного дослідника для цієї справи. Д-р Володимир Кисілевський, який в тому часі працював в Оттаві в Відділі Горожанства, піднявся на прохання посла А. Глинки, провідати списки та видати свій дослідний остаточний вирок. Маючи це запевнення

А. Глинка повідомив К. С. Продана з дати 5 серпня ось таким листом:

"I am sorry that time did not allow me to make a search of records to verify who definitely was the first Ukrainian to arrive in Canada. Hence, I did not reply to your letter.

With the volume of work which continues to reach my desk it is unlikely that I will be able to spare the time to make the search myself. I am, however, asking Dr. V. J. Kaye, of the Citizenship Branch, to do this should he have a spare day or two.

I agree with you that this information which is of historical value should be checked and verified until the true facts are definitely established. I am hoping that an arrangement may be made to make the search possible."

Як виявляється з документальної кореспонденції, треба було знову ждати кільканадцять років, щоб остаточно закінчити досліді над В. Ілиняком та І. Пилиповим. Хоча д-р В. Кисілевський не раз заглядав до корабельних списків, то пригожий час на солідні досліді прийшов значно пізніше.

В дні 21 березня 1972 р. автор цих рядків, працюючи над цим есеєм, вислав згаданому листа і, між іншим, писав д-р В. Кисілевському:

"Про Ваші досліді (розуміється про Ілиняка та Пилипівського) ви не раз висловлювались персонально в розмові зі мною, як також у Вашому листуванні були деякі думки в цій справі. Однак, щоб поставити крапку над "і", прошу Вас черкніть кілька рядків, коли ви остаточно переглянули корабельні списки та з яким вислідом. Ваша відповідь на моє прохання була б зарекодована

в мойому есеї й була б останнім актом до довгого листування та ще довших розшуків.”

У відповідь д-р В. Кисілевський вже з датою 25 того ж місяця дослівно писав:

“Заглянув я до моїх записників з 1963 р. і зладив витяги з корабельних реєстрів для ілюстрації, хто приїздив в рр. 1889-91 до Канади зі слов'янськими іменами. Я переглянув був в тому році приблизно 280 тисяч імен пасажирів, починаючи з 1870 р. і доперва 6 вересня 1891 р. натрапив перших українців — Івана Пилипівського і Василя Ілиняка. Вони приїхали з кількома другими імігрантами із слов'янськими іменами, але не українцями. Більшість імігрантів в роках 1886-1891 зі слов'янськими іменами були або поляки, або жиди, а навіть “німці”, як подано в списках” . . .

Повищу інформацію, яка не потребує яких будь коментарів, д-р Кисілевський доповнив списком наступних прізвищ, які могли дещо збаламутити знаного вже нам та услужного Ф. С. Блера та його співробітників. Ці прізвища такі:

S.S. CARTHAGENIAN — from Liverpool to Quebec
landing 18. 7. 1889

Josefina Ojanski, domestic, Russian, 21 y.

S.S. VANCOUVER — from Liverpool to Quebec
landing 3. 9. 1889

W. Borkowski, farmer to Gretna, Man., 18 y.

S.S. POLYNESIAN — from Liverpool to Quebec
landing 7. 8. 1890

No. 4 Martin Rozwadowski ” 26 y. to Montreal

No. 3 Arthur Parniecki, labourer, 20 y. to Montreal

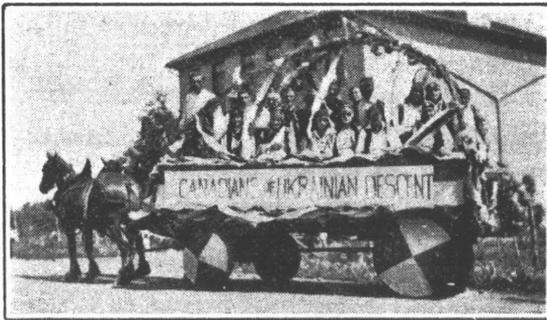
S.S. OREGON — leaves Liverpool 28. 8. 1891
landing at Quebec 7. 9. 1891

Passenger No.

3586	C. Nowovgensky, labourer, Russian, to Montreal			
3593	C. Gangarski	"	"	"
3594	Mrs. B. Gangarski, wife	"	"	"
3569	J. Koschinsky, labourer	"	"	"
3573	J. Pylypiwsky	"	"	"
3574	W. Ilillik	"	"	"
3580	L. Nagrisch	"	"	"

З обильно цитованої кореспонденції так і бачимо, що треба було понад 30 років, щоб остаточно зробити документальні заключення відносно прибуття до Канади двох українських колюмбів — В. Ілиняка і І. Пилипова, які своїм побутом в Канаді започаткували першу карту тяглої української історії в цій країні. Ця сторінка української історії в Канаді не перечить в тому, що деякі українці до Канади могли прибути просто зі ЗСА, або в якихбудь військових експедиціях, чи дипломатичних місіях, як також шляхами морських мандрівників, про яких згадував вперто в своїх писаннях о. Агапій Гончаренко.

Все листування, цитоване в цьому есеї, зберігається в архіві автора.

Такими парадними возами українці часто відмічували річниці українського поселення в Канаді.

ПОЛЬСЬКО - МОВНА БРОШУРА Д-РА О. ОЛЕСЬКОВА В СПРАВІ ЕМІГРАЦІЇ

Українська канадська історіографія часто відмічувала на своїх сторінках українські праці, а радше праці в українській мові д-ра О. Олеськова, в яких розглядалися справи української еміграції до Канади. Про брошури його “Про вільні землі” та “О еміграції”, видані у Львові, багато писалось в різних виданнях нашої канадської історії, а д-р В. Ю. Кисілевський обговорив їх в своїй основній англійській праці “Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900” (Dr. Josef Oleskow’s Role in the Settlement of the Canadian Northwest), яку в 1964 році видала Українська канадська дослідна фундація в Торонті.

Про третю працю, яку д-р О. Олеськів видав в польській мові п.н. “Rolnictwo za oceanem a przesiadlna emigracya” згадується в нас дуже рідко і зміст цієї 48 сторінкової праці мало кому відомий. Діється це тільки тому, що згадана праця є дійсно дуже рідкісна й її оригіналу не знайти нам в західних бібліотеках. Є вістки, що заховалась вона в Бібліотеці Наукового Товариства Шевченка у Львові і звідси була у відбитках поширена в інших наукових осередках.

“Рольніцтво за океанем а пшеседльна еміграція” д-ра Олеськова появилася його власними коштами в 1896 році з друкарні Отців Василян в Жовкві. Це великого формату брошура, в якій автор основно обговорив питання

рільничої господарки на північно-американському континенті, наголошуючи передусім вартості такої господарки в Канаді. Цим він хотів притягнути увагу читача до перспектив такої господарки в майбутньому. В своїй рекапітуляції О. Олеськів підкреслив, що продукція північно-американського фермера є від європейської таншою тільки тому, що можна господарити без штучних погноїв а передусім ще й тому, що землю набуває тут фермер за безцін.

Рільництву присвятив О. Олеськів в цій брошурі 24 сторінки. В наступних 24 сторінках він обговорив еміграційну проблематику того часу. Саме звідси ми можемо довідатись, чому д-р О. Олеськів написав свою працю в польській мові.

Існувало в Австрії в тому часі австрійське Товариство св. Рафаїла ¹⁾, яке вело тиху і незначну пропаганду за виїздом до Бразилії. Коли Товариство св. Рафаїла не надто ангажувалося в цій справі, то ще інша установа, а саме Польське Торговельно - Географічне Товариство (Polskie Towarzystwo Handlowo - Geograficzne) вело захоплюючу пропаганду на виїзд до Парани в Бразилію. Це товариство було дуже впливове, бо мало до розпорядимости два пресові органи: "Пшегльонд Вшепольські" та "Газета Гандльово-Географічна". Як Товариство св. Рафаїла так Польське Торговельно-Географічне Товариство були пів-офіційними чинниками в справах еміграції. Їх голос був дуже важливий, в наслідки цього були такі, що населення Галичини, та передусім українці, стали масово їхати до Бразилії. З Бразилії знову приходили трагічні вісті про вбивчі соціальні та кліматичні умовини, про масову смертність селянства на плантаціях великих власників, які українцями переселенцями хотіли заступити недавно втрачених чорношкірних невольників,

---

¹⁾ Не змішувати цього товариства з Товариством св. Рафаїла, яке було зорганізоване серед українців в Галичині в 1907 р.

Відомо, що саме тоді Бразилія проголосила ліквідацію невольництва.

Коли в українській пресі появлялась острога проти виїзду до Бразилії, Польське торговельно-географічне товариство стало заперечувати ці вісті, називаючи заподані факти неперевіреними слухами. До акції названого товариства прилучилися різні корабельні агенти, які були дуже добре плачені, бо одержували від корабельних компаній за звербовану особу на виїзд до Бразилії (понад 12 років) від п'ять до шість золотих ринських. На одній родині вони заробляли по 20 і більше золотих ринських. Таку вербункову акцію, як пише О. Олеськів могли вести навіть напівграмотні (стор. 34).

В своїй брошурі д-р Олеськів подає декілька цифр зі статистики виїзду селянства Галичини до Бразилії:

“І так в травні цісарсько-королівська експозитура поліції на залізничому двірці у Львові перепустили 2,000 осіб, в червні знову 1,458 емігрантів. Тепер, якщо ми узгляднили виїзд тих, які виїхали на захід від Львова, які виминули Львів або такі, які виїхали через Угорщину, а вкінці тих всіх, які перекралися без пашпортів, то треба припускати, що в травні того ж року виемігрувало з Галичини щонайменше 3,000 чоловік, а знова в червні щонайменше дві тисячі чоловік.

“Цей рух виїзду до Бразилії не видається надто великим в порівнанні з подібними місяцями 1895 року. А це тільки тому, що в 1896 році кожний виїжджаючий до Бразилії, мусів виказатись готівкою найменше 130 золотих ринських, тоді коли в попереднім році, (цебто 1895) їхали люди без жодних середників до життя.

“У висліді можемо оцінювати число тих, які виїхали до Бразилії в 1896 році, за перше пів-

річчя на яких 10,000, тоді коли в 1895 році щонайменше на 25,000 населення.” (стор. 28)

Автор далі вказує, що ця еміграційна бразилійська гарячка найбільш сколихнула українців і вони саме найбільше потерпіли від тих нещасть, які їх стрінули в поселенні. Багато з виїзджих накладало життям. Тому Олеськів називає такий необдуманий виїзд до Бразилії народною ганьбою і за це він винував передусім рідну інтелігенцію, яка тим справам не присвячувала належної уваги. Він каже, що треба було десятки тисяч жертв, щоб вкінці переконатися, в якому злиденному стані знаходилося селянство. Еміграція, писав він, повинна була початись далеко скоріше та повинна була бути під контролею досвідчених людей, які орієнтувались би в економічному стані переселенця та допомогли переселенцеві осісти там, де він міг знайти кращі можливості життя.

В дальшому д-р О. Олеськів нап'ятував представників Польського Торговельно-Географічного Товариства в особах д-ра Семірадзького, д-ра Клобуковського, Унгара та других за їхню шкідливу працю для переселенчої дії. Попалось від Олеськова теж десяткам різних агентів, які по грабіжницьки вели справи бразилійської еміграції. Деякі із них, як італійський Надаріє, вже тоді сидів за свої криві діла у в'язниці. До своїх роздумувань над еміграцією та безвихідним станом селянства, д-р Олеськів пристосував актуальне прислів'я того часу: “Пес не втікає від хліба, але від кия” (цебто палиці). Про гаразди в Бразилії, то народ в той час виробив собі таке прислів'я: “Тут в краю ми чекаємо на смерть, а в Бразилії готова смерть жде на нас”.

Називаючи цілу еміграційну проблему кровавою раною, д-р О. Олеськів дав заголовок своєму останньому розділові в брошурі “Що робити”. Передурім, він наголосив, що питання еміграції народу мусить бути під контролею держави. “Уряд не може віддавати,” писав він,

“долю тисячів людей тим, які засліплені шовіністичними цілями” (стор. 42). “Уряд теж повинен вести справи безсторонньо,” писав Олеськів, “мусить брати до уваги інтерес цілої країни, а не тільки інтерес однієї національності” там же. Наскільки ці зауваження стосувались Польського торговельно - географічного товариства, важко сьогодні сказати, але беручи до уваги, що О. Олеськів це товариство громить у брошурі циферними аргументами та переконуючими фактами, то вістря цих зауважень стосувались таки д-ра Семірадзкого, д-ра Клобуковського, Унгара та їм подібних.

Вкінці автор праці дав ясну відповідь, яка еміграція повинна знайти піддержку уряду. “В kwestії самої еміграції,” пише Олеськів, “уряд повинен підтримувати заробітчанську еміграцію” (стор. 43). Якщо вести переселенчу еміграцію, продовжав він, тоді землі стейтів Міннесоти й Дакоти в ЗСА, як теж у Канаді провінція Манітоби (45). Це так в загальному, однак якщо йшлося про деталі еміграції, то д-р Олеськів бачив для українців тільки майбутнє в Канаді і то в групових поселеннях. Про це він робив такі висновки:

“Для еміграції такої, як наша — це є такої, де в одному транспорті може іти кількадесять родин, які шукають ґрунтів даром, залишається тільки Канада, бо тільки в Канаді є ще незаняті дарові землі. Тут навіть не може бути дискусії. Мусимо брати Канаду такою, якою вона є, цебто з її сильними морозами в зимі, а що найгірше з її весняними приморозками, які часто нищать земні плоди. Сьогодні мусимо брати Канаду . . . Канада має передумови для розвою господарства, санітарні умовини є дуже добрі і, що найважливіше, колонізаційний апарат працює бездоганно. Ґрунти виміряні, іміграційні доми випосажені достатньо і про надужиття іміграційних урядників немає мови” (стор. 45).

В ПОШУКУВАННІ ЗА НАШИМ МИНУЛИМ В КАНАДІ

Досліди над нашим минулим не легкі, а якщо йдеться про Канаду, то вони навіть дуже ускладнені. Великою трудностю являється брак доступних українських джерел з одної сторони, а з другої сторони іронія долі хотіла, що з уваги на українську бездержавність українців записувано під різні національні рубрики, а ніколи під властиву національну категорію. Щойно в новітніх повоєнних часах українці добилися того, що їхню національність ведеться під властивим іменням. Навіть ще в піонерській добі треба шукати за українцями під рубриками австрійців, росіян, рутенців, галишенс, буковиненс, а навіть поляків, мадярів чи інших. Щож тоді говорити про добу Маркіяна Шашкевича, цебто початки 19-го століття, де в Західній Україні, а навіть даліше на схід, українська інтелігентна верства говорила польською мовою, студентство носило польські конфедератки та боролось в польських повстаннях “за нашон і вашон вольносьць”, а в практиці це означало, що ця боротьба йшла за “велику Польщу”, від моря до моря.

Але при чому тут така далека депресія, коли нам приходится говорити про українське минуле в Канаді? Саме тут і початок тих великих труднощів. Хоча в нашій історії в Канаді прийнято, що наше масове поселення починається в 1891 році, то багато аргументів маємо вже сьогодні, що ця наша велика дата, на якій залишене культурне знам'я українського творчого духа в Канаді,

попередили доривочні відвідини, а навіть хвиливі поселення української людини, яка прибувала сюди під іменням інших національностей.

В 1963-1964 році авторові цих рядків приходилось досліджувати найстаршу дільницю міста Вінніпегу. Зрозуміло, що треба було простудіювати низку документів, а між ними найстарші, що мають першо-джерельне відношення до цієї дільниці, а саме “*Lord Selkirk Papers*”. Вислідом цього появилась при кінці згаданого року студія п. н. “Шотляндські поселенці та українська громада в Пойнт Даглес”. Студія ця появилась як I-ий том “Студій до історії українців Канади”, 1964-1965, в серії УВАН.

Крім ствердження, що перед 1891 р. на Пойнт Даглес були українці при римо-католицькій парафії “*Immaculate Conception Church*” автор розглянув в окремому розділі “Національний склад перших поселенців долини Червоної Ріки”, цебто теперішнього Вінніпегу і серед Де Мевронів, що осілися тут в 1817, вказав низку імен українського походження. Серед них були такі імена, як Васільовський, Янковський, Камінський, Ісаак та інші. Всі слов'янські імена замічені в “Лорд Селкірк Пейперс”, як вояки польського походження, а які брали участь в Експедиції Лорда Селкірка в 1817 р., що мала на цілі присмирити експанзію Норд-Вестер Компані, що поважно загрожувала шотляндським поселенцям, яких тут поселив Лорд Селкірк в 1812 р.

Всі згадані імена вояків та других зберігаються в “*Lord Selkirk Papers*” п. н. “*Meuron's Settlers*” і їх 46, з тим що в порядкові числа не підтягнуто такі імена як “*Yankofsky*”, “*Caminsky*” та ще три імена неслов'янського походження. Серед листи “Де Мевронів”, яка зберігається в списку населення під нагол. “*Names of the Settlers of Red River Settlement of August 1818, Lord Selkirk Papers, Volume XV, pages 5237-5238*” (гляди “Студії до історії українців Канади, стор. 241) є всіх 12 імен слов'ян-

ського походження, які різняться між собою транскрипцією, а етимологія деяких напроваджує кожного дослідника-українця на думку, що серед цієї дванадцятки можуть бути українці.

Які за цим промовляють аргументи? Передусім мовні та історичні. Відомо, що історія знає два швейцарські наємні відділи війська: “The Meuron Regiment” і “The Watteville Regiment”. Останній відділ закупила Велика Британія в 1801 р. Цей відділ воював на різних фронтах в користь Англії. Назва першого відділу перенеслась на “The Watteville” й звідси цей відділ звали теж “The Meuron” або просто “Meuron” (цитат зі Студії до історії українців Канади, сторінка 15).

Відділи Демевронів і Де Воттевільців були перекинені Англією в 1813 році до Канади, щоб допомагати лоялістам Канади в боротьбі зі ЗСА. Кінгстон, Онтаріо та доколичні терени були базою операції цих відділів. Коли війна скінчилася, вояки з цих відділів були наділені землею в Онтаріо, а Лорд Селкірк звербував деяких з них до своєї експедиції, в цілі присмирювання своїх торговельних та національних противників в долині Червоної Ріки в Манітобі.

Склад відділів Демевронів і Де Воттевільців солідно простудіював Мечислав Гайман, польсько-американський історик, який мав доступ до архівів “Вор Оффіс” в Лондоні, Англія. Його студії використав Віктор Турек, польсько-канадійський дослідник в своїй праці “Полс еманг да Меврон Солджерс”. З українських дослідників справою цікавився сенатор Павло Юзик та д-р Володимир Кисілевський, який після появи згадуваного I-го тому “Студії до історії українців Канади” надіслав авторові низку матеріалів та назв. Зокрема, наголошував він досліди М. Гаймана (лист, 1 лютого 1965). Останньо зацікавився Демевринами і Де Воттевільцями молодий дослідник нашого минулого мгр О. Роїк. В своїх студіях О. Роїк

пішов дуже глибоко, ба що більше він поширив заінтересування доісторичними дослідями над історією українців Канади своїми статтями, як “Українці в Канаді перед 1891 роком”¹⁾, “До століття Канади: Сот. І. Стрільбицький — перший українець в Канаді?”²⁾ “Чи сотник Іван Стрільбицький був першим українцем в Канаді?”³⁾ тощо. Але повернімось до М. Гаймана. Свої досліди опублікував М. Гайман в 30-их роках і завдяки цьому появились його такі праці, як “Поляци в вальце о неподлеглосьць”, Чікаго, 1931 і “Сьяди Польске в Америце” “Шкіце гісторичне”, Чікаго, 1938). В останій праці М. Гайман обговорив дуже основно історію військового відділу Де Мевронів і Де Воттевільців. Згідно з його дослідями, в полку Де Воттевільців було 529 поляків, знова в полку Де Мевронів тільки одинадцять. Користаючи з архівів британського “Вор Оффіс”, він докладно скопіював основні дані кожного вояка: ім’я, прізвище, місце уродження, час вступлення до війська. В полкових реєстрах є теж опис кожного вояка, якого Гайман не передає. Оригінали документів писані французькою мовою, з домішкою англійських, португальських, німецьких й інших слів. Звідси є великі труднощі розібратись в точності переданих списків. Слов’янські прізвища часто поперекручені в транскрипції і треба дійсно зусиль, щоб їх уточнити, а деякі з них остаються нерозгаданою загадкою, яку ще треба довго досліджувати. Не всі заподані 529 були перекинені до Канади.

Конфронтуючи прізвища тих слов’янських поселенців, що опинилися в експедиції Лорда Селкінка зі списками Гаймана, цебто прізвища тих вояків, що були на сході в Онтарію, ми віднаходимо декілька імен. Такими

---

1) Гомін України, ч. 16 (935). Рік XIX, 15 квітня 1967. Торонто.

2) Шлях Перемоги, ч. 22-23 (693-694), Рік XIV, 4 червня і 11 червня 1967, Мюнхен.

3) Новий Шлях, ч. 26-28, Рік XXXVIII, 1-го, 8-го і 15 липня 1967. Вінніпег.

є: Гарлік (Кралік) (стор. 72 цитованого твору), Васильовський (стор. 94), Камінський (стор. 74), Колішінський (стор. 74), Квілеський (стор. 81) та Янковський (стор. 90). Інших, які є заподані в селкірських реєстрах як поляки, немає на списках Де Воттевільців, проведених Гайманом. Отже немає Ісаака, Григориця, Війойка, Комаровського. Немає також Дими та Дазя, які своїми прізвищами також зраджували слов'янське походження. Не виключене, що і ці згадані прізвища мають свої відповідники в списках Гаймана, але є вони так перекручені, що їх годі розібрати.

Переведемо порівняння тих прізвищ, що до певного ступня або повністю гармонізують зі собою.

В селкірських документах заподано під ч. 4 “Мартін Гарлік”, в М. Гаймана — “Кралік Мартін (може також бути “Краліч” або “Краліш”), місце народження Пестріц. правдоподібно “Бистриця”. Вступив до армії в Англії, 16 серпня 1810 року.

Командантом т. зв. селкірських демевронів був “Колошінські”. Так в селкірських документах Гайман заподає його згідно зі списками як “Філіп Колошінські”. Каже Гайман, що може бути також “Колачинські”. В нього було 23 роки, коли він 28 жовтня 1811 р. вступив до війська Місце його походження заподається “Лавітц”.

Під ч. 30 селкірських документів є Лаврентій Квілескі. Так теж у Гаймана. Уроджений він в Познані, а вступив до війська в Месині, 16 березня 1811.

Джан Васільофскі — так в селкірських списках. Подібно в Гаймана, місце уродження Тучин (Дутшен). Вступив до війська в Англії 18 січня 1811.

Серед селкірських демевронів є “Камінські”, а в Девоттевільських списках “Мішель Камінски”, уроджений в Прошовій, мав 21 років, коли вступив до війська в Англії 21 жовтня 1811.

Вкінці приходимо до Янковського, про якого остан-

ньо розписано як здогадного першого українця в долині Червоної Ріки.

В селкіркських списках його заповдано без порядкового числа серед “Мевронс”, а побіч нього іще дописано п'ять прізвищ латинкою з таким знакуванням “пр. Маттей Сеп. 13”. Цей Янковський в списках М. Гаймана заповданий, як Санкофські Андреас. Його місце замешкання подається Тернопіль (в реєстрі є “Фарнопол”). Мав він 23 роки, коли він в день 21 жовтня 1811 р. вступив в Англії або в Картагіні до війська. Гайман подає, що це прізвище може мати ще іншу транскрипцію, а саме “Сековські”. Як бачимо, всі ці дані потребують дальшого дослідження, щоб з певністю ствердити українське походження цих чи інших вояків, що прийшли з Лордом Селкірком в Манітобу в 1811 р.

Про перших поляків в Манітобі робив розшук в Манітобі Б. Б. Дубенський в р. 1938. Про результати розшуків з переписів населення в 1832, '33, '38, '40, '46-47, '49-1856 подав він допис п. н. “Полс ін Кенада” — “Фірт Поліш Сетлерс ін Ред Рівер” (Андре Янковські) в журналі “Кенедієнс Ол”, Вінніпег 1938. На підставі цієї праці можна ствердити, що в Манітобі в 1832 р. в списках населення були такі слов'янські прізвища: М. Бардовіч, П. Гандровські, А. Янкофські, М. Ізаак і Й. Мерон. В 1840 р. були ще зареєстровані Гандроскі, Янкофські і Мерон. В 1846 і 1847 була тільки згадка про родину Ізаака, а 1849 тільки осталася родина — нащадки Й. Мерона. Що сталося з іншими? Невідомо. Можливо, що виїхали до ЗСА, бо всі ці, звані популярно, “швайцарці” чи “демеврони” виїхали в більшості вже в початках до ЗСА, бо було їм тут за зимно, а пуританські шотляндці не дуже полюбливали вояцькі манери “демевронів”. Можливо, що деякі з них виїхали в іншу провінцію Канади. Інтригуючим є прізвище “Мерон”, що скидається на українське “Ми-

---

*) З технічних причин ми змушені вживати замість оригінальних назв, імен, чи цитатів (англійських, польських) українські букви.

рон”. У висліді цих порівнань та розшуків дослідникам українського минулого в Канаді залишається багато кропіткої праці, щоб вивести деяких “селкірських демевронів” на чисті українські води.

**Пропамятна таблиця українським піонерам
в Манітобському парламенті.**

ТОВАРИСТВО СВ. РАФАЇЛА

В ПРАЦІ ВІД 1907 РОКУ

При студіях нашої піонерської доби в Канаді стрічаємося з діяльністю “Товариства ім. св. Рафаїла для охорони руських емігрантів з Галичини і Буковини”, яке в популярній мові звано “Українське Товариство св. Рафаїла (з осідком у Львові)”.

Перша назва — це була реєстраційно-урядова назва; друга, модерніша, була вживана часто в часописах, листуванні членства та інших зацікавлених осіб, зокрема в журналіку того товариства “Емігрант”.

В українсько-канадській історіографії подибуємо різні дати заснування цього товариства. Найчастіше подають 1910 рік. Перевіривши документацію цього товариства, передусім опублікований звіт за 1913 рік (див. “Емігрант” ч. 3, травень 1914 р.), стверджуємо, що товариство було засноване 28 березня 1907 р., як філія австрійського Товариства св. Рафаїла, якого головний осідок був у Відні.

Назва Архангела Рафаїла подана в старозавітній Книзі Товита, де розказується про віддану опіку того архангела над людьми, що їдуть на чужину.

Віденська централь Товариства св. Рафаїла одержувала деяку допомогу від австрійського уряду. Вона мала свої філії серед різних національностей Австро-Угорщини: поляків, хорватів та інших.

Філія Товариства св. Рафаїла для українців Галичини

й Буковини тісно співпрацювала, як читаємо в звітах, з греко-католицькими ординаріями та парафіяльними урядами. “Взагалі, пишеться там, треба зазначити, що члени нашого товариства і пренумеранти “Емігранта” є майже самі наші українські священники. При наших греко-католицьких ординаріях установлено референтів для емігрантських справ. І так є референтом при греко-католицькому митрополичому ординаріаті у Львові о. консисторіяльний радник Іван Алексевич, а при греко-католицькому єпископському ординаріаті в Перемишлі о. соборний крилошанин Василь Левицький”.

Цікаво, що в звітуванні нічого не згадується про ординаріят Станіславської єпархії. Виходить, що там організованої опіки над емігрантами не було.

ДІЯЛЬНІСТЬ

З історії Товариства св. Рафаїла довідуємось, що працю того товариства вели передусім священники Львівської єпархії. Товариство організував о. Никита Будка, який спочатку був головою, потім — секретарем організації, пізніше — першим редактором періодика “Емігрант”.

Двомісячник “Емігрант” почав появлятися 1911 року. Коли о. Н. Будка, призначений на першого українського єпископа Канади, виїхав зі Львова, редактором “Емігранта” аж до вибуху першої світової війни був о. Микола Щепанюк.

Касові справи товариства провадив о. д-р Іван Перепелиця від початку аж до осені 1913 р., цебто до часу виїзду до Канади на душпастирську працю. Інші пости в товаристві були також у руках священників.

Це, однак, не означало, що це була політика товариства держатися тільки людей священничого стану. В публікаціях товариства часто читаємо заклики до масового зацікавлення народу долею емігрантів. Світська лю-

**о. Никита Будка в 1908 р.
пізніше єпископ Канади,
організатор Товариства св. Рафаїла у Львові.**

дина, радник Тит Ревакович, довго був головою Товариства св. Рафаїла.

Треба наголосити, що Товариство св. Рафаїла не пропагувало еміграції. Воно працювало в тому напрямі, щоб служити доброю радою тим, які конче мусли виїжджати на заробітки чи на постійне поселення.

На заголовних сторінках “Емігранта” постійно виднів такий заклик: “Дорогі Земляки! Рідної землі не покидайте легкодушно і на все! Коли Вас доля змушує емігрувати, то бодай не продавайте бетківських ґрунтів, щадіть та не розпивайтеся; з заробленими грішми вертайте і поправляйте ними Ваші господарства. Не іно зарібків пильнуйте, а вважайте також на Вашу душу — не дайтеся пірвати в море зіпсуття, бо втопитеся навіки”.

“Не забудьте порадитися перед виїздом в “Товаристві св. Рафаїла” у Львові, вул. Коперника 36. Коли Вас денебудь будуть питати: хто Ви є і якої віри?, то не

кажіть: “австріяк”, “галіціянин”, “галішен”, “поляк” і т. п., тільки всюди кажіть: “Я є українець (українка) і католик (католичка) грецького обряду”.

Як бачимо з поданих відомостей, Товариство св. Рафаїла вело не тільки порадню для емігрантів у чисто еміграційних справах. Воно вело теж виховно-національну та релігійну працю. В загальному праця товариства була багатогранна. Знаємо, що воно висилало духовників — місіонерів для заробчан в Європі, друкувало та пояснювало закони та розпорядження в справі еміграції, інформувало зацікавлених про умови в окремих країнах, давало поради на різні скарги емігрантів, влержувало живий зв'язок з матірнім товариством у Відні.

Для кращої ілюстрації наведемо деякі цифри зі звіту за 1913 р. Товариство мало 181 члена з річною вкладкою по дві корони. За звітний час полагоджено 1.773 прохання. В тому часі занотовано також поради для емігрантів, які виїзджали до наступних країн: ЗСА — 102, Канада — 67, Прусія — 47, Бразилія — 12, Аргентина — 5, Боснія — 3, Данія — 3, Чехія — 3, Франція — 2, Росія — 2, Болгарія — 1, Альбанія — 1.

Брат наш, гнаний злиднями, — як бачимо, — кидався на заробітки скрізь, куди міг, навіть до Альбанії.

Товариство вело статистику виїзду українців за кордон. Цю роботу проваджено за допомогою парафіяльних урядів, а теж за допомогою своїх мужів ловіть на місцях праці та поселення. Листування робітників та поселенців з редакцією “Емігранта” свідчить, що товариство розвинуло було досить живі зв'язки.

ПУБЛІКАЦІ

На окрему увагу заслуговує видавнича діяльність товариства. І так, воно видало, крім власного статуту, ще такі видання: “Зазив Товариства св. Рафаїла у Львові до нашого духовенства”, “Хто рішиться їхати до Америки.

повинен добре розважити слідуючі річи”, “Хто рішився на заробітки до Пруса, той має знати слідуючі річи”, “Чи добре є русинам їхати до Бразилії?, До відомости емігрантів руських, що їдуть до держави Парана в Бразилії” (1908), “Вага Товариства св. Рафаїла у Львові і звіт его діяльности” (1908), “Осторога перед еміграцією до Бразилії” (Львів 1909), “Звіт з діяльности філії австрійського Товариства св. Рафаїла у Львові” (1909), “Торговля дівчатами: осторога для емігранток” (Львів 1910).

В 1914 р. товариство видало “Дороговказ для переселенців”, wraz з потрібними місцевими адресами.

Все це були невеличкі книжечки. Коштували від одного сотика до шести. Тільки “Дороговказ для переселенців” коштував 40 сот.

Всі вони мають тепер велику документаційну вартість в українській історії еміграції та поселення. Були вони в той час поширювані в тисячах примірників. Допомогли не одному поселенцеві чи емігрантові у важких хвилинах його життя. Сьогодні важко роздобути хоч щось з тих публікацій.

Згадаймо ще 1914 рік. Товариство св. Павла у Львові, яке мало завдання вести духовні місії серед народу, почало видавати т.зв. “Листки св. Рафаїла”, кожний у 5,000 примірників. Все це були відбитки з часопису “Емігрант”. Серед них були такі, як “Десять Божих заповідей для католика (католички) грецького обряду”.

14 випусків “Емігранта”, понад 400 сторінок друку, на той час (1911-1914 роки) були цінною інформацією для тих, що покидали рідну землю, а на сьогодні — це педшорядний документ історії.

Накінець хочемо замітити, що Товариство св. Рафаїла не вдоволялося тільки своєю добродійною працею. Його провід старався дістати від уряду повновласті на відкриття бюро посередництва праці у Львові та краю. Повних чотири роки робилися заходи в цій справі.

Щойно в 1914 році такий дозвіл одержано. Тоді засновано “Руське товариство еміграційне”. Вибух світової війни в серпні того ж року поклав край праці “Товариству св. Рафаїла” та новоствореному “Руському товариству еміграційному”.

Українські емігранти, що з Галичини й Буковини їхали за море, не мали такої опіки й допомоги від своїх земляків, як емігранти інших національностей. І не могли мати. Проте грубим перебільшенням є загальникове твердження, яке дехто кидав чи ще кидає, мовляв, ніхто зі своїх ними не цікавився й не опікувався. Це не так. Не тільки наші провідники, а взагалі провідні люди, світські й духовні, турбувалися долею рідних емігрантів. Є на це більше доказів. Одним із них є діяльність львівського товариства св. Рафаїла. Добрим словом згадуємо його добру роботу.

**Українська музейна хата
в державному парку Елпайленд, Алберта.**

ТОВАРИСТВО ім. СВ. РАФАІЛА — РЕЧНИК ЗАРОБІТЧАНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Коли Товариство ім. св. Рафаїла було засноване у Львові 1907 року, то саме тоді нова хвиля еміграції з Галичини і Буковини стала котитись за море.

Тільки в першій половині 1907 р. прибуло до Канади понад сім тисяч переселенців.

Не всі їхали до Канади. Їхали ще до ЗСА, Бразилії та Аргентини. В Галичині й Буковині були села, звідки виїжджало навіть 20 відсотків населення. Водночас відбувався продаж ґрунтів, які часто спекулятивним способом попадали в неукраїнські руки. Це тривожило провід української спільноти Галичини й Буковини, і так постало Товариство ім. св. Рафаїла.

ТРИВОЖНА ОСТОРОГА

Як тільки засновано це товариство, воно видало тривожну осторогу до українського громадянства на західних землях України. На вступі тієї остороги писалось таке: “Доходять до нас сумні вістки, що подекуди знову прокинувся між нашим народом масовий і шкідливий для нас переселенчий рух (іменно емігрують з деяких сторін, приміром, зі Заліщицького, Городенського повітів до Канади на поселення)”.

Вказавши на деякі від’ємні для народу сторони переселенчої еміграції, Товариство св. Рафаїла виложило свою плятформу, в якій вказувало на потребу заробітчанської, себто сезонової еміграції. Така еміграція в основ-

ному девала ті користі, що сезоніві емігранти не продавали землі, привозили додому свої зарібки, за які пізніше докупляли собі ґрунти і тим самим скріплювали українське посідання землі, яке в Галичині було загрожене поляками, а на Буковині — румунами.

В закликү виразно наголошувалось, що Товариство ім. св. Рафаїла “уважає за свою ціль заопікуватися еміґраційним рухом в тім напрямі, щоб відвернути наш нещасний нарід від тої нерозумної переселенчої еміґрації, а завернути його до розумної, раціональної, зарібкової, де то їдуть по-одинокі сили робучі, без родини і не продаючи рідної землі, заробляючи в Прусах, Саксонії чи в Сполучених Держав Північної Америки гроші, а відтак вертають і уліпшують господарства, купують землю в рідному краю” (всі подані цитати взяті з часопису “Канадійський Фармер”, 1907, чи 20, зі статті п. з. “Охорона еміґранта”).

В острозі вказувалось також на ту користь, що сезоніві робітники за границею навчались крашої й інтенсивнішої господарки та окультурнювались і всі ці досягнення вони опісля перещеплювали на рідний ґрунт, у своє докїлля. З цього користали українські сільські господарства та підносилися загальний культурний рівень народу.

Коли взяти до уваги малоземельність селянства, мініятурне роздріблення ґрунтів, брак якихнебудь можливостей праці в індустрії, бо такої в Галичині і Буковині в той час не було, а дальше нечуваний визиск у панських дворах (працювали за 5 і 10 крейцарів на день!), а вкінці посиленій наступ польських і німецьких колоністів там, де парцелювались двори, то треба признати, що турботи й аргументація Товариства ім. св. Рафаїла у Львові були до певного ступня виправдані, а перспективи заробітчанської еміґрації навіть вказані.

На жаль, як виявилося вже в тому часі, виключний тип такої еміґрації був неvistачальний, щоб забезпечити голод забірків у збіднілого селянства та міської бідноти.

“СТРАШНА ВТЕЧА”

Надзвичайно влучно схопив психологічну сторінку еміграційної проблеми Василь Стефаник, у той час студент медицини в Краківському університеті (кінець 1900 років), який на краківському залізничному двірці мав можливість обсервувати виїзд наших емігрантів на поселення та зарібки.

Він писав: “Тота утеча така страшна, що видиться, якби за мужиками татари гналися. Спадають їх на двірць краківський такі товпи, що душаться. Як приїдуть вечером, то виганяють їх на міський брук, аби чекали ранішого поїзду до Одерберга (Богуміна). На двірці не вільно їм ночувати. Десь за якийсь паркан або мур, коби від вітру, лягають на каміння, старші роблять загати, а всередину кладуть дітей. А рано тягнуть невмивані, зі спеченими губами, перемерзлі до поїзду. Саджають їх, як худобу . . . а публіка дивилася на то і, перестрашена питалася, що то є і хто лишився на тій землі, що емігранти покинули” (В. Стефаник, Твори, Київ 1964, стор. 320).

На поселення та забірки їхали тоді тисячі людей. Не всім, що шукали сезонних зарібків, попадала праця. Тому до першої світової війни еміграція нашого селянства та робітництва йшла двома шляхами, одні йшли на постійне поселення за море, другі на тимчасові чи сезонні роботи, — на захід Європи. Обидві еміграції були масові. Обидві потребували опіки, вказівок та моральної й матеріальної допомоги.

Останньою еміграцією, себто заробітчанською, опікувалося зокрема “Товариство св. Рафаїла для охорони руських емігрантів”, яке в своїй історії залишило добрі взірці праці та допомогло рідному братові в багатьох випадках зберегти себе та не один шматок рідного ґрунту для української спільноти в рідному краю.

НЕ ЇДЬТЕ ДО КАНАДИ — КЛИЧ “ПРОСВІТИ” В 1913 р.

Нам відомо, яку колосальну працю проробило Товариство “Просвіти” у Львові, висилаючи до Канади свого відпоручника в особі д-ра О. Олеськова. Не жалувало Матірнє Товариство “Просвіти” грошей на фінансуванні брошури про Канаду “Вільні землі”, щоб належно поінформувати не тільки своїх членів, але також загал української спільноти в Галичині та Буковині про можливості еміграції до Канади. Нам відомо також, що Товариство “Просвіта” вдержувало постійний зв'язок з читальнями, які оформлялись на цьому континенті. Одним словом, Товариство “Просвіти” бачило для українців користі з поселення в Канаді. Однак Матірнє Товариство “Просвіти” було завжди за раціональним та плянованим поселюванням, якого речником був, як знаємо, сам проф. О. Олеськів.

Соціяльні злидні були надто докучливі народові, щоб можна було переселення до Канади вдержати в яких будь плянованих формах. Це було вже помітне після перших років масового поселення. Народ став на власну руку виїжджати за кордон батьківщини. Це турбувало Товариство “Просвіта”, а її провід при допоміж Товариства св. Рафаїла став наголошувати потребу заробітчанської, а не поселенчої еміграції. Заробітчанська еміграція також не зуміла розв'язати повністю проблеми і тому маси народу безперервно їхали до Канади. В Канаді стала наростати криза праці і з тим неспокій державних чинників про майбутнє новоприбулих поселенців. Коли про це дові-

далася “Просвіта” у Львові, її хвилеві перестороги обернулися в рішучий клич “Не їдьте до Канади”. Цей зазив був оформлений в окрему статтю, яка появилася в Календарі “Просвіти” на 1914 рік.

На вступі до статті так аргументовано про те, щоб українці в тому часі не їхали до Канади:

“Голод і крайня нуджа, спричинені минуло-річними елементарними нещастями, заставили наших безрадних людей шукати зарібку поза межами краю. Найбільше людей виїхало до Канади, бо туди намовили їх свої і чужі агенти. Але коли до Канади було добре нашим хліборобам їхати колись, то тепер нема там що робити. Перед виїздом до Канади перестерігає навіть сам канадійський уряд, який видав в тій ціли деякі розпорядки, що мають утруднити імміграцію. Богато людей, що туди поїхали, пишуть, що там їм зле і закликають других, щоби не кидали рідного краю.”

В дальшому Товариство “Просвіти” використало надіслані листи українських поселенців з Канади, в яких остерігалось перед постійним масовим виїздом селян за море. Цитуємо:

“Українці! Не лишайте свого краю, щоби ви не потребували по канадійських і американських стаціях гірко плакати! Не слухайте різного рода агентів-п’явок, що то нарід в пропасть провадять.

В році 1912 а ще більше в 1913, прибула така сила емігрантів до Канади, що старі робітники не мають роботи. Наші емігранти ідуть в непоплатні місця, де тисячі людей тратить житте а десятки тисяч остає каліками на цілий вік. Крім того наш емігрант, не знаючи англійської мови, наражає ся на чужині на всякий визиск і иншу біду.

Братя, хлібороби! Залишіть ту еміграцію, а горніть ся до “Просвіти”, записуйте ся до читалень, користайте з курсів, які уладжує “Просвіта”, записуйте ся до господарських шкіл “Просвіти” та учіть ся там, як

управляти нашу рідну землю, щоби вона вас і ваших дітей вижила. А до Канади, закликаю вас ще раз, тепер не їдьте! Бо не такі тут гаразди, як то агенти темним людям захвалюють. Наші фермери в Канаді тяжко на хліб працюють. В провінції Онтарія земля не то що галицька, там земля неурожайна, бо багато каміна з гір на рілю вода зносить. А хто їде на ферму до провінції Манітоби, Саскачеван, Алберта той також гаразду не має.”

Коли цитуємо та підкреслюємо ті терпкі слова перестороги ‘Просвіти’, хочемо тільки вказати, як широко інтересувалась ‘Просвіта’ долею українського селянина і то не тільки в краю, але теж за морем.

Матірне Товариство ‘Просвіти’ мало правильне відчуття проблеми. Роки 1914 і 1915 були надзвичайно важкими господарськими роками для канадських громадян, а ще важчими для новоприбулих поселенців. Коли читаємо сьогодні клич ‘Не їдьте до Канади’, то зі сьогоднішніх позицій він нас наче разить та викликає здивування. Безпосередньо перед Першою світовою війною це був клич батьківської і материнської перестороги.

Пам'ятник піонерам над озером Петерсон, між Овкбурн та Альтона, Манітоба.

РУСЬ І ТЕРЕБОВЛЯ ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ОСЕЛІ В МАНІТОБІ

Перші українські поселенці в Канаді, підкорюючи собі канадські степи на заході та розводячи оселі, намагалися не тільки затримати свою релігію, культурні питомості, свої звичаї й обичаї, принесені з рідних земель, але теж намагались надати своїм оселям назви, що мали символізувати їхній пієтизм до рідного, історично-минулого, рідної землі та її великих постатей. Наслідком цього постали такі назви в Канаді, як Україна в Манітобі, Новий Київ в Алберті, Буковина і Дніпро в Саскачевані, Зелений Клин і Мазепа в Альберті, Хмельницький в Манітобі, Шептицький в Алберті, Шевченко і Шашкевич в Манітобі та багато інших.

Подібно, як згадані вже, постали дві перші українські оселі в Манітобі, найстарші з найстарших, а саме Русь-Рутенія і Теревовля – Трембовля в 1896 р.

Як відомо, організована українська еміграція до Канади почалася невдовзі після повороту д-ра Осипа Олеськова з цієї країни та його звіту представникам українського громадянства у Львові наприкінці 1895 року. В несповна пів року після цього звіту й певних організаційних заходів промотора цієї еміграції д-ра О. Олеськова, відійшов за його заходами до Канади перший більший транспорт емігрантів, який 30 квітня 1896 р. причалив до пристані Квебеку. В дні 1 травня, цебто наступного дня цей перший транспорт завойовників канадських прерій в числі 107 осіб від'їхав на захід, щоб вкінці затриматися

в Алберті й у Бобровій долині — в околиці теперішнього Востоку — створити першу українську оселю в Канаді та назвати її Руською Свободою. Проводив цей транспорт рідний брат д-ра Олеськова — Володимир.

Коли перший транспорт поселенців затримався в Алберті, то наступні два більші транспорти в тому самому році, зупинилися в Манітобі. Перший з них прибув у серпні, а другий у вересні. Перший під проводом Кирила Геніка-Березовського, після розшукувань землі в Манітобі, відійшов в околицю Домініон Ситі, другий подався під наглядом Василя Ксьонжика в сторону Давфіну.

Донедавна в історії українського поселення Манітоби переказувалось і навіть писалось, що ці дві поселенчі групи осілись у Манітобі в околиці Стюартбурн та Валлей Ривер і тим самим дали початок великій українській поселенчій родині в Манітобі, яка в наступних роках, чи точніше до 1-ої світової війни, дала Манітобі і тим самим Канаді близько 50 тисяч населення.

Але чи справді Стюартбурн і Валлей Ривер були першими українськими колоніями Манітоби?

Найновіші досліді показують, що перша українська групова оселя в Манітобі мала назву “Русь” — в англійській мові “Ruthanea”, — а не Стюартбурн, як ця оселя називається сьогодні. Про це говорять не тільки перекази таких піонерів, як Марія Танчак, Йосип Когут, Василь Мігайчук і інших, але теж лист, який заховався в “Dominion Immigration Office”, якого автором є John W. Wendelbo*), що й разом зі згаданими українськими поселенцями, як іміграційний працівник, оглядав землі. В своєму листі до Н. Н. Smith-а, комішенера Домініяльних земель у Вінніпегу, він виразно між іншим писав: “Colony has now been named “Ruthanea” **). Правильно в англійській мові ця оселя мала зватись “Ruthenia”, але імігра-

*) Immigration Department, No. 371399, August 8, 1896.

***) Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900 by V. J. Kaye, 1964, page 138.

ційний урядник не розбирався добре в назві і назвав по своєму. Знаємо однак, що в українській мові оселя звалась “Русь”. Старожили-піонери оповідають, що назву Русь довго вживали в щоденній мові поселенців, але побіч цієї назви стала удомашнюватися назва Стюартбурн, яка в зукраїнізованій формі вимовлялась Штомбур. Яка була цьому причина?

Коли українські поселенці прибули в цю околицю, то застали там декілька англо-саксонських господарств і пошту, що звалась **Stuartburn**. Назва пошти стала випирати українську назву “Русь”, яка по довгих роках повністю затерлась.

Історія виказує, що оселя Русь досить швидко розвивалась. Внедовзі біля Русі постали такі оселі як Шевченко, згодом перезвана на Вайту, Олеськів, який пізніше названо Толстой, а ще пізніше Роза, Гардентон, Арбакка, Калієнто, Сірко та інші.

В Русі-Стюартбурні був створений в 1897 році перший український церковний комітет в Манітобі, до якого входили українці-католики і православні. Василь Загара перший буковинець в Канаді, був членом цього комітету. Отець Нестор Дмитрів, перший український священик в Канаді, в тому часі обслуговував католиків і православних, а 1 серпня 1897 року, він посвятив для українців з Буковини цвинтар “по лівому боці ріки Роза” і для українців з Галичини цвинтар “на ґрунті Івана Пригородського й Миколи Когута”. В оселі Русь були започатковані дві перші українські церкви в Манітобі, католицька в теперішньому Стюартбурні і православна в теперішньому Гардентоні.

З перспективи сьогоднішніх днів можна сміливо сказати, що поселенці Русі були правдивими історичними русинами, які в єдності змагали до кращого майбутнього в Канаді. Вони на більш як 60 років випередили екуменічний церковний рух, про який так багато пишеться і

говориться в сучасній добі. Вони були практичними носіями цього руху та наглядним прикладом для наших днів.

Українська оселя Теревовля мала подібну історію як оселя “Русь”. Вона мала нагадувати своїм жителям столицю князя Василя Ростиславича, який з братами Володарем і Рюриком був основоположником Галицького Князівства і вславився великою відвагою та патріотизмом.

У 1896 р. назвою Теревовля (чи Трємбовля) означувано цілу околицю у просторі **Drifting** і **Valley River** на північ від містечка Давфин, куди саме то забрив Василь Ксьонжик, житель Теревовлі в Україні, та з такими як він увіковічнив в Канаді Теревовельську землю та її князів, називаючи нову оселю Теревовля.

В початках своєї історії канадська Теревовля видніла на карті й урядових реєстрах як місцевість, а з писаних документів того часу часопис “Свобода” в ЗСА згадує про неї тільки як “Руська колонія Теревовля” (13. 5. 1897), знову ж о. Нестор Дмитрів, описуючи місцевість в “Канадійській Русі” — своїх подорожніх споминах — називає її “наша кольонія Теревовля” (гл. стор. 13. 18. 52).

Подібно, як назва оселі Русь, яка вкінці зникла, також Теревовля пішла в забуття. Тут теж пошта **Valley River**, а пізніше Галич, притемнили славу Теревовлі, яка вкінці забулась. З назвою Теревовля, точніше Трємбовля, залишилась тільки школа тієї околиці, яка проіснувала від 1897 р. аж до наших днів і пишалась під реєстраційним числом Манітобського міністерства освіти ч. 1040. Щойно в 1964 році авторів цих рядків при допомозі таких піонерів, як Олекса Ксьонжик, Текля Ксьонжик-Станько, Мойсей Станько, а передусім при допомозі віломого учителя Михайла Негрича, сина піонерів Теревовельської околиці, вдалось “відшифрувати” та видобути зі забуття давню “княжу” оселю Теревовлю і при тому устійнити

місце, де 12 квітня 1897 року о. Нестор Дмитрів відправив на канадській землі першу українську Службу Божу і здвигнув у канадській Теревовлі та посвятив перший український Хрест Свободи в Канаді, який мав нагадувати українським піонерам історичну соціальну свободу українського народу із знесенням панщини в 1848 році в Західній Україні, а одночасно нагадувати, що український піонер Канади став жити життям нової мільної людини, не тільки в соціальному, а теж і політичному значенні. Наслідуючи приклад Теревовлі, інші українські оселі Канади здвигнули в 1897 р. Хрести Свободи. Такі пропам'ятні хрести ставили і пізніше.

У два роки після “відкриття” піонерської Теревовлі відслонено там же на місці, де стояв дерев'яний хрест, гранітний, з відповідними написами. Сталось це 30 липня 1966 р. Від того часу кожнорічно українська канадська спільнота організовано покланяється в часі Народнього Українського Фестивалю в Давфіні всім тим, що першими були в Теревовлі в Канаді, як теж тій землі, звідки ці перші прийшли. Всіх відвідувачів у тому часі опановує настрої об'єднаних русичів княжої доби, подібно як це діялось в українській канадській оселі “Русь”, де не було не тільки партійного, але теж і релігійного поділу.

Українські оселі Русь і Теревовля в Манітобі були історичними творами українського поселення, яких, на жаль, в новітніх днях не стало в урядових реєстрах. Вони залишилися дорогими пам'ятками для української спільноти Манітоби, як її перші оселі, з якими пов'язані перші кроки організованого життя українців Манітоби. Вони є теж знаменні символами історичної єдності для всього українства, не тільки Манітоби, а теж цілої Канади.

ДО ПОЧАТКІВ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЖИТТЯ МАНІТОБИ

Хоч українська іміграція до Канади датується від року приїзду Василя Ілиняка та Івана Пилипівського в 1891 р., а новіші досліді вказують на існування в Канаді деяких українських предтеч згаданих двох піонерів, то однак організоване життя української спільноти почалося значно пічніше. З організаційного та побутового боку це цілком оправдане. Прибулі до Канади перші піонери мусіли подумати найперше про елементарні потреби власної та своїх родин екзистенції, щоб шойно опісля взятись за організування спільнотного життя.

Розглядаючи перші організаційні початки українських піонерів у Манітобі, впадає в очі, що найперше були поставлені до уваги релігійні потреби спільноти. На цьому відтинку відіграли визначну ролю два священики піонери, а саме о. Нестор Дмитрів та о. Дамаскин Поливка з чину Отців Василіян. Зaslуга двох згаданих полягає в тому, що о. Н. Дмитрів зорганізував перші парафії на фармах, у колоніях-оселях Теревовля (пізніше Валлей Ривер) та Стюартбурн (яку перші піонери звали теж Русь, а в англійській мові **Ruthenia**), тоді коли о. Д. Поливка перевів організацію церковної громади у Вінніпегу.

В обох колоніях Теревовля і Стюатрбурн — були зорганізовані в 1897 році не тільки церковні громади, але вже в тому часі стали піонери будувати перші храми Божі. В Теревовлі в згаданому році була збудована

“коло Гупала” перша церковна українська будівля в Канаді взагалі. Була це каплиця, в якій приміщувалось декілька людей, до речі священник та служачі в Богослуженні. Вірні стояли й молились надворі під голим небом¹⁾. Стюартбурн був більш претенсійний, бо став будувати більшу церкву, яку закінчено приблизно в 1899 р. В тому самому часі була зорганізована коло Стюартбурну в Гардентоні друга українська парафія і там же збудовано т. зв. Онутську церкву, яка заховалася до наших часів. Будували цю церкву українці-буковинці — православні, коли дві перші українці-галичани — католики. Замітним є той факт, що в початках у церковному комітеті Стюартбурн - Гардентон були католики і православні разом.

Коли на колоніях чи на “фармах” організувались церковні громади та відправляли Богослуження таки самими піонерами, то українці Вінніпегу були в комірному римо-католицької парафії при вул. Австин, а пізніше в “Голі Говст” при вул. Селкирк. Щойно восени 1899 р. були перші спроби організаційного об’єднання українців у столиці Манітоби. Спроби ці пішли по двох незалежних лініях, окремо по громадській і окремо по церковній. В місяці вересні 1899 р. була зорганізована т. зв. “Міжнародна читальня”, яку теж звали “Читальнею Шевченка”. В цій читальні гуртувались соціалістичні однодумці, на чолі яких стояв іміграційний урядник, Кирило Генік-Березовський. У листопаді і грудні того ж року була зорганізована перша українська парафія міста Вінніпегу, яку зареєстровано в англійській мові, як “Congregation of the Ruthenian Greek-Catholic Church of St. Nicholas”. Ця парафія пізніше змінила свою назву на Парафію св. Володимира й Ольги в 1907 р., а ще пізніше, бо в 1912 р. стала вона прокатедральною парафією та церквою.

---

¹⁾ Див. Історичні пам’ятки Канадійської Теревовлі в збірнику “Теребовельська земля”, Нью Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1968.

Зорганізування першої парафії у Вінніпегу натрапляло на великі труднощі з уваги на те, що римо-католицька ієрархія, якій згідно з бажанням Римської столиці мали підлягати в початках українці греко-католики, не бажала собі цього, а римо-католицькі священники брата Куляві, польські домінікани, дуже ворожо поставилися до відділення українських вірних від римо-католицької Парафії св. Духа (Голі Говст). Своєрідний революційний крок у цій справі зробив о. Д. Поливка ЧСВВ, який не тільки зорганізував окрему парафію, але теж допоміг в закупі площі під першу українську церкву у Вінніпегу.

Зі зорганізуванням читальні і парафії в столиці Манітоби організаційне життя українців цього міста стало прибирати ступнево на силі. З початком 1901 р. парафія начислювала коло 400 родин²⁾. Там теж були вже оформлені три братства: Мужеське Братство св. Миколая, Жіноче Товариство св. Тройці та Дівоче Товариство св. Ольги. Дві останні організації були це перші українські жіночі організації в цілій Канаді. Треба брати до уваги теж цей момент, що згадані та подібні організації творилися самотужки при парафіях, бо в початках не було постійних душпастирів.

В 1902 р. церковний заряд Парафії св. Миколая (цеб-то св. Володимира й Ольги) почувався в організаційній та моральній силі апелювати “до всіх парафій в Канаді”, щоб вислали своїх делегатів “на перше церковне загальне українське віче в Канаді”, де мали обговорювати поточні церковні справи українців Канади³⁾. З цим апелем треба пов'язувати початкову керівну ролю, яку згадана парафія відіграла опісля в боротьбі за номінацію першого українського владики для українців Канади та зорганізування української дієцезії Канади.

Дещо інакше оформились організаційні справи пер-

---

²⁾ Див. “Студії до історії української Канади”, т. II, стор. 346.

³⁾ Тамже стор. 347.

шої читальні у Вінніпегу. Після першого року праці “Міжнародної читальні”, її життя неначе завмерло. Щойно в 1903 р. прийшло до організаційної регенерації, коли ця читальня прийняла вже офіційну назву “Читальні ім. Т. Шевченка”, а в англійській мові “Reading Hall” (адреса 109 Юклід Ев., цебто тодішня резиденція Кирила Геника). Реорганізована читальня проявляла велику працю, бо старанням її членів став появлятися перший часопис у Канаді “Канадійський Фармер”⁴⁾. В цій реорганізованій читальні відбулося теж перше аматорське представлення “Аргонавти” — перша театральна українська вистава в Канаді. Крім мужчин виступали в ній дівчата аматорки, як П. Теслюк, Е. Новак та М. Пасічник. Діялось це 14 травня 1904 р. Члени Читальні ім. Т. Шевченка також заклали Українську Народну Бібліотеку ім. Івана Франка, яка в наступному році начислювала вже 450 назв. Мала це бути своєрідна національна українська бібліотека Канади. Велика шкода, що ця бібліотека та її організатори не видержали спроб життя, бо сьогодні вона була б уже великою народною цінністю.

В противагу до світоглядних поглядів членства Читальні ім. Т. Шевченка, які орієнтувались у більшості на галицьку радикальну партію, було зорганізовано читальню “Просвіту”, яка близько співпрацювала з релігійною та національною течією т. зв. Малої Церкви (цебто церкви св. Володимира й Ольги), а опісля Великої Церкви, цебто отців Василіян. Вона була пов’язана теж з Матірним Товариством “Просвіти” у Львові.

Довкола цих двох течій, а радше середовищ, з одної сторони просвітно-політичної і з другої сторони просвітно-релігійної, стало формуватись не тільки життя українців Вінніпегу, але теж цілої провінції Манітоби. Правда, оформлялись й інші організаційні клітини спільноти, але вони в ідейній площині стояли в такій чи іншій пов’я-

⁴⁾ Не змішувати цього часопису та його заіснування з особою Ф. Доячека, який щойно в 10 років пізніше став його власником.

заності з одним, чи другим осередком. Такий уклад співвідносин перенісся також і на інші провінції Канади, зокрема до Алберти та Саскачевану. Як бачимо, Вінніпег вже в заранні нашої історії став надавати ідейний тон не тільки Манітобі, але теж цілості українського поселення і то на довгі роки.

З початком Першої світової війни начислювали в Манітобі понад пів сотні культурно-освітніх одиниць та найменше стільки ж саме парафій. Це тільки вказує, що українці високо цінили свою організаційну силу в громаді та Церкві. З приємністю теж приходиться замітити, що українське жіноцтво в тій творчій праці брало чинну участь. В 1916 р. воно пішло ще далі, коли то оформило окрему жіночу організацію, надаючи їй модерну і світську назву — “Українське Жіноче Просвітне Товариство”. На чолі його станули відомі жіночі постаті піонерської доби, як Марія Боянівська (перша голова цієї організації), М. Жеребко, Е. Демчук, Ю. Угринюк, О. Арсенич, Ф. Негрич та інші. Як відомо, Українське Жіноче Просвітне Товариство видало першу відозву до жіноцтва в Манітобі та Канаді, закликаючи жінок до участі не тільки в громадських, але теж і політичних справах. У цілості, холи вглиблюватися в схему та динаміку українського організованого піонерського життя Манітоби, треба з повною свідомістю підкреслити, що це життя було багате та різноманітне.

ПЕРША ЦЕРКВА ТА ПЕРША ЧИТАЛЬНЯ В КАНАДІ

В історії українців Канади є різні версії відносно першости українських церков та культурних організацій в цій країні. В цьому есеї спробуємо документально вказати, що першою церквою та першою читальнею в Канаді була церква та читальня в Едні-Стар, Алберта. Ця оселя, до речі, в якій було перша групове поселення українців Канади і в якій перед вели перші з перших в Канаді відомі небилівці, мала право бути першою і в цьому відношенні. На це зложилися такі фактори, як можливість кращого загосподарювання поселенців та дальше й те, що цією колонією зокрема опікувалися священики в Канаді, а саме о. Нестор Дмитрів та о. Павло Тимкевич.

Коли о. Н. Дмитрів приїхав вдруге до Едмонтону в дні 21 вересня 1897 р., то його перші кроки були спрямовані на відвідини до Едні-Стар. Про ці його відвідини була нотатка в "Свободі" ч. 44 з дня 28 жовтня 1897 р. В цій нотатці дослівно читаємо (під заголовком "Вісті з руских кольоній в Канаді"):

"Цілий тиждень возив о. Дмитрів матеріал на будову церкви, (розуміється, в Едні-Стар — М.Г.М.). Одного дня відвідав він хворого Антона Савку і там відправляв Службу Божу. На другу неділю відбулося знова богослуження в школі, на кстрім був присутний єпископ французький зі Сент Алберт Е. Легаль. О. Н. Дмитрів дивувався і запитував сам себе, чи наше двгге богослуження подобалося єпископові, а це бого-

служення бачив і чув він перший раз у своєму житті, пише кореспондент Як на злість дяк М. Шпачинський на ту неділю був захрип.”

В ту саму неділю, цебто 3 жовтня, після Служби Божої відбулася нарада, на котрій ухвалено будувати ще тої самої осені українську католицьку церкву. Церква мала бути будована на фармі, тавниши 56, рейндж 19, секція 27, на полуднево-східній чвертці.

В повищій часописній нотатці згадується, що дерева навезено добру половину, а за тиждень мали звести решту матеріялу. З інших публікацій довідуємось, що в тому самому часі єпископ Легаль приобіцяв також дати допомогу в будівельному матеріялі. Одночасно він остерігав тоді перед намаганнями Російської Місії зі ЗСА ввійти в релігійні взаємовідносини з українськими поселенцями.

Виявляється, що після двотижневого побуту в Едні-Стар о. Нестор Дмитрів вернувся до Вінніпегу, а згодом звітти виїхав до ЗСА. Дальші події некорисно впливали на будову церкви. Російська Місія вела вперту пропаганду серед еднанців, щоб переходили на російське православ'я. До того скоро прийшла зима і розгін до будови церкви серед поселенців дещо притупився. Все таки вони успіли ще згодити Василя Глухого з Борщівського повіту, який погодився збудувати церкву за 132 доляри. Церква мала бути на 8 сяжнів довга і 4½ сяжня широка, “закрита збоку і копула мала бути, як на кожній церкві”, читаємо у “Свободі” з дня 16 грудня 1897 р. “Старий фармер Федько”, автор допису, писав, що тоді до церковного комітету належали Михайло Мельник, Михайло Пулишій, Василь Феняк, Теодор Мельник, Іван Пилипів і Николай Шпачинський.

Згаданий автор подав ще цікаву вістку відносно допомоги Російської Місії на будову іншої церкви в цій самій околиці. Він так інформував про це:

“На східній стороні чекають на 500 доларів, що їм сбицали дати православні і на запомогу від російського царя. Ми хоть бідні, продовжав Старий фармер Федько, до того початкуючі фермери, не чекаємо не жєбранину, але власними силами стараємось о наш руський дїм божий. Чулисьмо, що має приїхати до нас зі старого краю наш отець духовний. Коби як найскорше діждатися тої веселої хвилі, то чоловік би відмолоднів, як би в нас вже якийсь порядок був. А то йдуть Рожденственні свята, а ми мусимо сидіти по хатах, як цигане, ні слова божого, ні коляди в церкві не почуєм, як колись бувало в старім краю, аж душа радувалась.”

До цієї публічної сповіди дописувача вкоротці долучилось публічне звернення еднанського церковного комітету, який в складі, як подано повище, слав “Просьбу канадійських русинів з Едмонтону в Алберті до Їх Еміненції Високопреосвященного Архієрея С. Сембратовича у Львові”. Цю “просьбу” помістила “Свобода” 24 лютого 1898.

В свому проханні комітет, між іншим, аргументував:

“Нас згромадилась вже велика сила людсїй, бо повище 100 родин. Ми християни, ми русини. Церкви своєї святої, свого рідного сьвященника нам так треба, як треба колись вмирати. Скілько наших сил, ми стараємось о дїм божий і з весною приступимо до будови храму божого. Нам треба проводу, нам треба поради. Нам потреба одним словом помочи. Для того ми звертаємось до Вашої Еміненції і благаємо, щоб схотіли нам прислати безпроволочно нашого сьвященника з Галичини. Ми сміємо ўжити того слова безпроволочно, понеже время люте. Ми просимо помочи, бо наші вороги осачили нас довкола.

“Православний владика з Сан Франсиско подарував 500 доларів на будову церкви на східній частині нашої колонії, а 200 доларів на каплицю західної частині тої колонії. Ми остали самі без помочи і поради. Просимо і благаємо Вашу Еміненцію, щоб зволили прислати нам безпроволочно нашого сьвященника і просимо,

як вірні сини Вашої Еміненції о ризи, книги і другі потрібні річи церковні для нашої будучої церкви.”

Це було не тільки прохання, але теж біль душі українських поселенців, які побивались про духову опіку, а цієї опіки не було ізза різних причин. Найосновнішою була та, що Римська столиця допускала тоді до Канади тільки безженне священство, тоді коли в краю український клер був поголовно жонатий. Можливості на виїзд мали тільки монахи та вдівці, а таких багато не було. Це тим більш, що єдиний тоді чин Отців Василян зобов'язався був вислати свою місію до Бразилії. Такі вимоги Римської столиці дуже важко пізніше відбилися на духовому стані вірних, як теж на організуванні церковного життя українців католиків. Повернімось однак до дальшої підготовки будови церкви в Едні.

Приїзд о. П. Тимкевича

Хоч священника не було, все таки комітет будови взявся з весною 1898 р. за працю. Тим часом в квітні того ж року несподівано прибув до еднанців бажаний священник. Приїхав він зі ЗСА, саме в Страсний Четвер; о. Павло Тимкевич, близький друг о. Нестора Дмитрова був з черги другим українським католицьким священником в Канаді. Припускати треба, що його приїзд був тісно пов'язаний з проханням еднанців, яке вони вислали кардиналові С. Сембратовичеві, бо йому повинувалась група українських священників, яка проживала в ЗСА, а серед них також о. П. Тимкевич.

Без сумніву, що новоприбулий священник мав повні руки праці з приїздом. Як передали нам старожили, еднанський Великдень був радісним днем для всіх. Богослуження відправили в приватній хаті Федора Мельника. Новий священник був симпатичної вдачі і добрим промовцем. Народ горнувся до нього і запал до будови

церкви знову піднісся. А що о. П. Тимкевич мав також велике розуміння до громадських справ, то в громаді стали думати ще над культурно-освітнім життям. Першим актом цього було відмічення 50-річчя скасування панщини в Галичині. Як відомо, річницю скасування панщини відмічувано в краю кожнорічно в травні. І тут в Канаді таку річницю відмітили єднанці враз з о. Тимкевичем в дні 15 травня 1898 року. Щоб була пам'ятка цьому актові, єднанці вкопали на церковній площі, на якій будувалась вже церква, високий деревляний хрест.

В часі будови церкви виявилось, що сорок-акрова церковна площа була записана не на громаду, але на єпископську римо-католицьку корпорацію, на чолі якої, як відомо, був єпископ Легаль. Цим станом люде занепокоїлись, як пізніше писав о. П. Тимкевич в часописі "Свобода". Рада в раду і громада вирішила вислати делегацію до єпископа, щоб остаточно устійнити стан правний церковної площі. Цілий церковний комітет враз зі своїм духовником виїхав до Сент Алберт, щоб провірити справу на місці. Виявилось, що запис був дійсно переведений на ім'я римо-католицького владики в дні 26 січня 1898 р. Запис перевів священник Ледук, господарський економ римо-католицької єпархії. Виявилось, що сорок акрів землі були даровані, а 120 акрів, що припадали з цієї самої фарми на священника, треба було заплатити. Звідси почалися довгі торги. Священник Ледук, що саме тоді заступав неприявного єпископа, доказував, що запис є потрібний на єпископа, бо така практика існує в римо-католиків, що парохіяльні землі записується на єпископів, знова делегати доказували, що така постановка викличе ще більше недовіря українців в Едні до римо-католицького владики. Була навіть спроба, щоб о. П. Тимкевича взяти на вдержання римо-католицької єпархії, але о. П. Тимкевич рішуче відмовився. Ця його відмова ще більш посилила довіря єднанців до свого священника. Це добре зрозумів о. Ледук, який за благо-

словенням владики переписав церковну площу на церковний комітет, зложений з трьох осіб, а саме: Іван Пилипів, Михайло Мельник та Михайло Пулишій.

Про правні спори відносно запису церковної площі о. П. Тимкевич написав опісля довшу статтю, що була друкована в “Свободі” в 23 числі 1898 р. Стаття ця мала дуже вимовний наголовок. Він звучав: “По битві”. Звідси ми довідуємось, що як тільки переписано площу на церковний комітет, римо-католицька дієцезія відмовила повністю обіцяну парафії допомогу. Мимо цього будова йшла вперед. Народ з дрібних пожертв купував вікна, двері і все, що було потрібне до будови.

Організують читальню

Короткий побут в Едні о. П. Тимкевич використав також на те, щоб засіяти зерно культурно-освітньої праці. Відмічення 50-річчя знесення панщини на рідній землі заставило багатьох громадян теж призадуматись над організованим життям просвіти, подібно як це було в краю, де вели працю численні Товариства Просвіти. Вкортці відбулися наради зацікавлених і там вирішено заложити читальню. Дещо більше довідуємось про цю читальню з допису О. Карпця, який був поміщений в “Свободі” під датою 4 серпня 1898 р. Дописувач не подає точної дати заснування читальні, але з цього, що подано, можна робити заключення, що читальня була зорганізована в місяці червні, а може навіть при кінці травня. Про цю першу зорганізовану читальню серед українських поселенців в Канаді оповідає О. Карпець так:

“Хоть правда церкви ще не маємо, але незадовго на західній части від нас 6 миль, буде церква готова (тут мова про церкву, яку будував о. П. Тимкевич — М.Г.М.), а ми по роботі (цебто по жнивах — М.Г.М.) будемо старатися коло себе каплицю поставити, а і

---

3) Тамже, стор. 347.

тепер маємо просвіту між собою, бо наш о. Тимкевич зложили між нами читальню, привезли нам до 80 книжок зо Львова від Товариства "Просвіти" і радо члени беруться до науки."

З допису довідуємось, що читальня приміщувалася в хаті Олександра Карпця. Члени читальні робили старання побільшити бібліотеку та намагались вдержувати зв'язки з рідним краєм. Про це Карпець висловлюється дуже ядерно і просто. Він пише:

"Ми будемо братись даліше до просвіти і будемо писати до краю, щоб нам прислали книжок і газет, щоб ми могли знати, що наші браття в краю роблять."

Старожили піонерської верстви оповідали авторові про цю читальню, а коли пам'ять в декого затиралась водносно дат оснування цієї читальні, то книжки, які привіз, чи спровадив о. П. Тимкович до Едні, ще довго пригадували читачам про працю другого священника піонера, який не тільки будував церкву, але також прив'язував велику вагу до просвіти народу.

Якщо порівняти дати виникнення інших читалень в Канаді на заході та сході, приходимо до заключення, що читальня в Едні - Стар в Алберті була першою українською читальнею в Канаді. Дані про читальню Шевченка у Вінніпегу сягають 1899 року, читальні в Бівер Крік (основоположник — Петро Зварич), 1900 року, в Летбридж 1903 р.

З піонерської преси та піонерських переказів бачимо, що о. П. Тимкевич розвинув був всесторонню працю серед українських піонерів Едні-Стар. Була церква і Просвіта, була і бібліотека. Хоча церкву закінчено пізною осінню в 1898 р., коли о. П. Тимкевича в Едні не було, то треба признати, що вона була збудована при великих зусиллях о. П. Тимкевича. Що найважливіше, він потрапив вдержати громаду монолітом. Звідси була сила й снага до праці.

На жаль, о. П. Тимкевич не вдержався довго в Едні. Громада була надто бідна, щоб дати вдержання цьому духовникові. Народ в більшості жив ще в землянках. Не було ще навіть належної кімнати серед своїх і тому треба були мешкати в чужих. В дійсності, треба було бути в постійному русі та комірному. Коли власні запаси вичерпалися, о. П. Тимкевич був змушений вернутись до ЗСА. Мав він надію знову навідатись, може навіть і надовше до своїх еднанців, але, як показують пізніші пресо-ві інформації, українці в ЗСА також потребували рук до праці в народі та ідейних духовників типу о. Тимкевича. Його віддана праця на кожному відтинку вичерпала його до тої міри, що він занепав на здоров'ї і був змушений вернутись на лікування до своєї рідні в Галичині.

Російська Місія таки засіяла незгоду

З цитованого вже допису О. Карпця, як теж зі звернення церковного еднанського комітету, про що вже була теж мова, можна виробити собі образ про працю Російської місії серед українських поселенців в Едні.

Загально відомо, що перша візита цієї місії в особах священника Дмитрія Каменєва та діякона Володимира Олександрова відбулася ще в 1897 р., менш більш в час перших відвідин о. Н. Дмитрова до цієї колонії. Тоді стала мова про 500 долярову допомогу від Російської Церкви тощо. Другий раз ці посланці прибули на саме Вознесення в 1898 р., коли то о. П. Тимкевич давав душевну службу еднанцям й одночасно будував церкву. В часі перших відвідин відпоручникам Російської Місії вдалося з'єднати декілька поселенців дещо дальше від Едни, для яких церковне питання знаходило відповідь, яку ширили місіонери — “то всьо равно”. Під кличем “всьо равно” вони і другим разом відправили богослуження на самі Зелені Свята в 1898. Хоч народу не було

на цьому богослуженні, крім кількох одиниць, все таки хвіртка була відкрита на наступні відвідини. Нагода до цього була дуже добра, бо еднанці довгий час не мали священика. Отець Дамаскин Поливка, який був висланий до Едни в 1899 році, не добився до Едни тільки тому, що Вінніпег та його околиця полонила його працею. До речі, у Вінніпегу він зорганізував першу парафію українців католиків. Це було велике зусилля та добродійство в тому часі. Це видно хоч би з того, що польська парафія св. Духа вела неперемінливу пропаганду проти цього, щоб українці відділювались від цієї парафії, до якої вони з доручення римо-католицького єпископа мусіли належати.

Хоча еднанська церква була, як вже знаємо, готова при кінці 1898 р., але богослуження не відбувались, бо не було священиків українського обряду. Цю недостачу використовували далі Д. Каменев і В. Александров і під претекстом “всьо равно” стали відправляти богослуження для еднанців. Такий стан тривав до половини 1890 року, коли то вперше прибув сюди о. Іван Заклинський і в дні 5 серпня посвятив церкву. В міжчасі однак справи уложились так, що деякі члени церковного еднанського комітету пішли також по лінії “всьо равно”. Витворилося дві партії, які стали між собою ворогувати і ця ворожнеча закінчилася судовим процесом. Місіонери Каменев і Александров зробили своє.

Як то “всьо равно” виглядало на іншому відтинку, може сказати ще інша подія. Недалеко Едни-Стар була місцевість, що звалась Руська Свобода. Це кололо в очі цих місіонерів і за їх порадою назву змінено на “Восток”.

Крім так званого принципу “всьо равно” Російська Місія послуговувалась ще видуманими політичними аргументами, що мовляв “уніяти запродались латинникам і вислуговуються французьким бискупам”, ці висилають латинських ксьондзів на руські колонії” тощо (див. “Свет”, ч. 8, Бриджпорт, ЗСА, 1898, допис про Сифтон;

Манітоба). В кожному случаї рік 1898 був роком, коли Російська місія почала в Канаді вести активну підривну працю проти Української Католицької Церкви (відома в тому часі, як Руська Католицька Церква). Були також публіковані персональні напади в часописі "Свет" на перших українських священників в Канаді, о. Н. Дмитрова та о. П. Тимкевича. На це негайно zareагував Кирило Ґеник, який в дні 1 вересня 1898 року помістив таку заяву:

"Єсми свято переконаний, що наші малоруські священники в Канаді, так о. Дмитрів як о. Тимкевич, сүть добрими синами свого народу, люблять свій нарід і стоять за ним, за що їм честь належиться".

Полемізуючи зі "Светом" Кирило Ґеник писав:

"Отже най кождий вперед добре розважить, кому вірити треба, а кому ні. Браття буюковинці, если схотять мати свого панотця, то закличүть свого з Буюковини, а не чуюго буюдүть тримати".

Заява Кирила Ґеника ледви чи мала який буюдүть вплив на хід дальших церковних подій в Канаді. о. П. Тимкевич вже не вернүться до Канади буюльше, знова о. Нестор Дмитрів, який працював якийсь час в Іміґраційному Бюрі, у Вінніпегу, також буюдүть змушений залишити Канаду з уваги на свої обов'язки в ЗСА; туюльки не опускали Канади зі своєї опіки місіонери зі Сан Франціско з Російської місії, які не туюльки зуміли розложити українську громаду в Едні - Стар, але також в околиці та в інших теренах. Буюдүть боротьба, яка вив'язалася довокола першої церкви і першої читальні, тривала довший час. Вона знищила той мозольний дорібок піонерів та нанесла їм неславу, на довгі роки.

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ В МОНТРЕАЛІ

В зв'язку з появою окремого видання Товариства “Просвіта” в Монтреалі, що в 1963 році обходило свій золотий ювілей 50-річчя існування, доцільно було б на підставі документальних даних піти дещо далі, чим 1913 рік, щоб дещо більше довідатись про початки організованого українського життя в Монтреалі. Видання монреальської “Просвіти” під наголовком “Смолоскип Освіти і Життя” згадує кількома реченнями часи до 1913 року, коли то за почином о. д-ра Івана Перепелиці було основане Товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка на Пойнт Сен Чарлс. Виглядало б з цього, що до часу оснування Товариства “Просвіта” в Монтреалі майже не було організованого життя української спільноти в цьому місті. Воно однак далеко не так. Українська преса в Канаді та ЗСА з часів перед 1913 р. досить часто подає інформації про спільнотне життя українців в Монтреалі. Що більше, українці в Монтреалі, можна твердити на підставі тодішньої преси, вели перед в організованій роботі на Сході Канади і далеко випередили такі українські осередки, як Торонто, Оттава, Судбури та інші. Замітне й те, що ця організованість вийшла просто від українського робітництва в Монтреалі, що в тісній співпраці між собою примірно вело справи своєї громади через кілька років, заки могли прибути перші українські священники та деякі інтелігенти, щоб бути помічними в дальшій організованій праці.

Початки українського поселення в Монреалі

В. Анастазієвський, один із перших українських поселенців в Монреалі, подав у 1906 році до часописів “Свобода” у ЗСА та “Канадійського Фармера” у Вінніпегу таку нотатку про “Русь Монреальську”:

“В Монреалі зачали осідати Українці вже від 7 літ . . . Першим з наших Українців був Йоан Тюхтій, кавалір. Позістав тут з браку гроша на дальшу дорогу. Дперва від року 1904 Українці зачали осідати в Монреалі і число зростає з кожним днем.

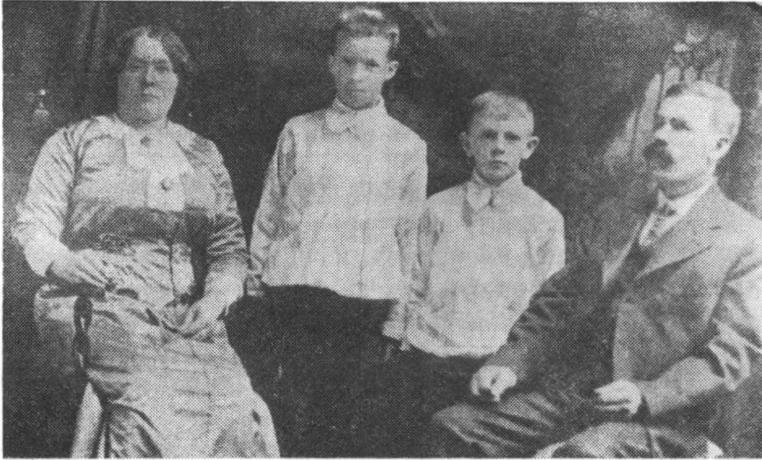
“Є тут 20 наших бордінгавзів (домів, в яких столувалися та жили звичайно нежонаті робітники — М.М.), в котрих жиє маса Русинів, переважна часть кавалери і інші, що полишали жінки в Старім Краю.”

Як довідуюсь, писав Анастазієвський, від тих, що вертаються в Старий Край або, що виїхали дальше в Канаду, щоби осісти на фармі, то кожний задоволений з Канади. Та більшість тих, що будучи тут, заробили гріш та виїхали в Старий Край . . . назад вертають в Канаду, забираючи з собою родину.

“О роботу тут не трудно, бо всякі “боси” дуже вдоволені з наших людей. Працюють тут при таких роботах: при репарації доріг у місті (стрітکارах), при копані каналів до водопроводів й інших. Дальше працюють в фабриках желізних, як відливарні, дротярні і т.п., в млинах, гарбарнях, в газовнях, різнях і СіПіАрі. У фармерів є теж досить людей наших. Платня сталого робітника від півтора до двох долярів і більше. Словом, не можуть наші Українці нарікати на Канаду. Хіба колись в початках трохи прибідували, але тепер вже ні, бо межі своїми вже лекше дадуть раду . . .” *)

. . . твердить піонер В. Анастазієвський. В дальшому він закликав всіх у Монреалі, щоби горнулись до науки, до просвіти.

*) В цитатах залишаємо мову оригіналу. — М.М.

Іван (Йоан) Тюхтій з родиною. Перший український поселенець в Монреалі, приїхав зі села Богданівки в 1899 р. На світліні дружина Анна та сини — Володимир (зліва), зараз суддя в Гемилтоні та Михайло, лікар в Торонті.

Опис “Монреальської Руси” В. Анастазієвського простий, але багатий в дані. — На підставі цього опису маємо ясну картину, що в Монреалі з 1904 р. стало дуже скоро поселюватися українське робітництво, що свій початок датує вже з 1899 р., коли то сюди заїхав Іван Тюхтій, перший з перших. Ім’я цього піонера різно писалось в часописах. Найчастіше побіч Тюхтій теж писалося Тіохтій. Здається, що з Іваном Тюхтієм приїхав був також його брат Степан і саме ці два брати були свідомими українцями і за їх почином та ще декількох громадян в 1903 році оснувалася перша українська організація — товариство “Опіка переселенців”.

Не маємо точніших даних про основуючі збори цього товариства. Є однак нотатка, що основуючі збори “Опіки переселенців” відбулися в 1903 році. Про цю дату говориться в канадійському альманасу “Нове поле” так:

“Дня 17. IX. 1903 р. заложили Українці в Монреалі

товариство "Опіки переселенців". Головою вибрано Володимира Анастасієвського, писаря Якова Сисака. Вкладка була 15 центів місячно. Це була читальня з обов'язком опіки приїжджими Українцями. Це товариство змінило однак по двох роках назву . . .")

"Пропамятна книга поселення українського народу в Канаді", подає дату загальних зборів не 1903 рік, а 1904. Заховалося ширше звідомлення з загальних зборів шойно з 1906 року і в цьому звідомленні говоритьс'я вже про перевибір управи товариства "Опіки переселенців". Збори в 1906 році відбувалися "в неділю, на руський Новий Рік". — В тому році склад управи був такий: І. Тяхтій — голова, В. Анастасієвський — заступник, С. Горак — касієр, Северин Костирський й Олекса Дідух — заступники касієра, Йосиф Созанський — бібліотекар. До надзірної ради входили: Семен Дрогобицький, Николай Калинюк й Іван Стельмах. На зборах дискутовано справу "Самопомочі", але це питання відложено на другі збори "позаяк брак часу на се не зізволив", говоритьс'я в пресовому звідомленню. З характеру праці та назви цього першого українського товариства в Монреалі так і видно, що йшлося про опіку та про взаємодопомугу українських поселенців-робітників. Товариство однак не забувало і про освітню працю, бо для тієї цілі вибрано на згадуваних зборах аж двох бібліотекарів.

Новини, що їх черпаємо з тодішньої преси, досить багато говорять і про цю ділянку праці першої організованої української клітини на сході Канади.

Перший баль української молоді

Управа товариства "Опіки переселенців та допомога Краєві" розвинула різногранну працю вже в перших початках. Управа допомагала свому членству дістати від

---

1) Гляди цитований твір, "Робота товариства "Опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла в Канаді". Стор. 121.

повідну працю, а на случай потреби теж давали допомогу. Була бібліотека і відбувалися сходи та читання книжок і часописів. Були доповіді. Виявилась теж потреба зустрічей товарисько-розривкового порядку. Для тієї цілі влаштовано товариську забаву з танцями, про яку писалось в пресі, як “перший баль української молодіжи”. Забава ця відбулася п'ятого травня 1906 р. Квитки вступу, як на ті часи, були навіть досить дорогі, бо платились по 75 центів. Дохід, як пише згадуваний вже В. Анастазієвський, “був призначений на добру ціль”. З чистого доходу, що виносив 10 доларів, призначено п'ять доларів на боєвий фонд, себто на допомогу політичній роботі в Краю, два долари на “Народний Дім”, а три долари остало для товариства “Опіки переселенців”. З часописного допису видно, що перший баль української молоді в Монреалі пройшов з повним успіхом, бо “гості розійшлися домів тоді, як вже дніло”.

Розподіл чистого доходу з забави промовляє за тим, що серед керівного гурта українських поселенців в Монреалі були люди з патріотичною настановою та відчуттям потреб Рідного Краю. Про це говорить ще одна подія з того ж року. Коли у вересні Іван Тяхтій хрестив свого першого потомка, то гості зібрали три долари і два центи на “Фонд революційної партії в Росії”. Зібрані гроші надіслано одній українській редакції в Канаді, щоб відіслати їх до Краю, до Києва. Правдоподібно йшлося тут про допомогу РУП (Революційна Українська Партія). Ще в іншому місці читаємо, що піонери з Монреалю вже в тому часі допомагали теж “львівським академікам”, коли то прийшло до студентських заворушень на Львівському університеті в справі української мови в цій високій школі. Був це вже рік 1907. Перший початок допомоги зробили С. Костирський, Й. Созанський та Й. Ганевич. Вони перші зложили чотири долари на згадану ціль.

З невідомих причин відбулись 5 серпня того ж 1907

року надзвичайні загальні збори товариства “Опіки переселенців”. Нову управу очолив В. Анастазієвський, а його заступником став С. Костирський. До управи ще були вибрані: Яків Випрук, Йосиф Созанський, Ю. Демчук, М. Бучковський. До Контрольної Комісії входили: Семен Дрогобицький, М. Гняздовський і М. Човник. З пресового звідомлення виходить, що товариство мало вже свою домівку, бо вже був вибраний господар товариства, що ним став колишній голова Іван Тяхтій. На тих зборах ухвалено також змінити назву товариства з “Опіки переселенців” на “Товариство Українців”. Якщо зважити цю обставину, що в тодішній пресі уживали стару назву “руський” замість назви “українець”, то ухвала товариства “Опіки переселенців” була, як на той час, дуже поступова, а навіть революційна.

В тодішніх звідомленнях подавано адресу товариства на 481 Веллінгтон. Була це адреса правдоподібно одного з членів управи, чи пак Контрольної Комісії, а може таки окремої домівки, де могло приміщуватись товариство. Важко щось точного сказати.

Перша театральна вистава у Монреалі

Рік 1906 був багатий в події серед монреальської України. В дні 27 жовтня того року відбулася перша театральна вистава, що її ставило “Товариство Українців”. Було це перше українське театральне представлення в Монреалі — драма “Хто з Богом, Бог з ним”. Іван Хруставка обширно описав цю подію, що залишила на глядачах хвилююче та пам’ятне враження. Він писав:

“Що до представлення, се було перше наше руське представлення в Монреалі, котре свідчить, що тутейше наше товариство живе і трудиться для добра й освідчення нашого бідного народа, котрого вигнала та сама недоля з вітчизни, котру члени-аматори відіграли в живім образі. Але не журімся браття, бо “Хто з Богом, Бог

з ним". Покинулисьмо браття свій рідний край, тай заїхали в чужину, щоб поліпшити долю."

Користаючи з опису театральної виставки, Хруставка хоче заґріти своїми патріотичними словами до праці на народній ниві тих, що є в рядах "Товариства Українців", як також тих, що були поза організаційними рядами. Він ставить питання, що народові треба робити на чужині, щоб зберегтися як цілість. На це питання він дає таку відповідь:

"Нам треба і то конче спільно працювати, пізнати один для другого рідним братом. Один за другого повинен знати, де він є, як йому поводитися, чи здоров, чи хорий, а се вдасться нам зробити, коли будемо приставати до товариства, а в товаристві буде нам здаватися, що ми у себе дома. Бо нехай собі припімне той, котрий був на представленню тую хвилю, коли тая штука була в руху, бо много було таких, котрим закрутилися сльози на вид тої нїжди, котру кожний вичитав з живої книжки представлення і яка грає ролю в дійсности у нас вдома."

В дальшому дописувач згадує та наголошує невмірущість української пісні й культури, що її не може знищити жадна сила у світі.

Після виставки, пише Хруставка, відбулася забава, був це третій бал, котрий відбувся заходом "Товариства Українців".

Друга театральна виставка відбулася з початком чергового року, в лютому 1908. Була поставлена штука в трьох актах "Пап писар". Штуку цю ставило вже "Товариство Молодіжи", що заіснувало десь при кінці 1906 року, а котре стало складовою організацією "Товариства Українців". Це був дальший крок в організації українців Монреалу в тому часі. Товариство Українців звернуло пильну увагу на молодь і вже вкортці ця молодь дала

вияв своїм організаційним та мистецьким вмілостям. З допису Матея Сподарека-Петровича виявляється, що “представлення випало дуже гарно, а члени-актори відіграли свої ролі з артистичним таланом. Особливо найвизначніше грали п. Яків Випрук ролю Григорія, Іван Випрук ролю Петра. Дальше дуже гарно відіграли свої ролі панни: Вікторія Мазуркевичівна ролю Катерини, Корнелія Заліська ролю Олени, а пані Клявдія Випрук ролю Анни”. У виставці брали ще участь: Северин Костирський, що грав ролю писаря, Йосиф Заневич ролю Івана, Йосиф Созанський ролю Михайла. Виявляється, що тоді не було багато дівчат в Монтреалі, бо Михайло Бернатський мусів грати ролю Оксани. Видно, що старші були захоплені грою молоді, серед якої були і старші. Володимир Анастазієвський висловив при кінці виставки щиру подяку всім. Цікаво, що по виставі мав “промову дуже гарну та патріотичну тутешний адвокат Іван Новіцький, котрий в дуже гарнім стилі висказав надію на воскресення Руси-України”. Була також деклямація Северина Костирського п. н. “Який би то щасливий був світ отой старий”.

Заходить питання, про якого це адвоката мовиться мова в дописі. Відомо, що українські поселенці не мали ще своїх адвокатів в 1907 році. Правдоподібно, адвокат Новіцький мав працювати в австрійському консуляті в Монтреалі. Крім своєї урядової праці він показувався серед своїх земляків та учасував в громадських виступах, а часто допомагав своїми порадами, як треба було, індивідуально. Також працював в тому часі в австрійському консуляті ще другий українець що мав вже довгі роки праці серед монтреальської громади. Це був Йосиф Ганевич. Він був вознім консуляту і дуже близько співжив з монтреальською українською громадою. Є вістки, що саме з його ініціативи робилися заходи перед консулятом, щоб одержати допомогу на Український Народний Дім. Консулят годився на те, але вимагав для себе виключного заряду домом. Українські поселенці,

хоч бідні, на це не пішли, бо високо цінили свою національну гідність.

Товариство “Самопоміч”

Важко приходилося нашим поселенцям господарити в початках. Якщо була праця, була надія на краще. Навіть, коли приходилося і не працювати якийсь час, то все таки можна було рушитися за працею в іншому місці. Часами створювалася була безнадійна ситуація. Безробітної асекурації не було зовсім. Те саме було з лікарською допомогою. Щоб цьому зарадити, члени “Товариства Українців” вже при кінці 1906 року стали застановлятися, чи не оснувати б запомогового товариства, яке несло б поміч своїм хворим членам та їхнім родинам на випадок якоїсь слабости. Відбувались наради й укладався статут. Коли підготовча організаційна стадія була закінчена, дня 3 лютого 1907 року відбулись основуючі загальні збори, на яких схвалено оснувати “Самопоміч”,

“ . . . цілею котрої єсть, коли би член по шістьох місяцях належання до товариства захорував, то побирав би з каси товариства пять долярів тижнево через три місяці, а по трьох місяцях дальшої хороби по 3 доляри тижнево. Також по смерти члена по двох літах, жена того ж або родина дістане з каси 100 долярів посмертного”, говорилося в часописному дописі.

Це був, як бачимо, значний крок вперед в справі національної самопомоги.

Українці Монтреалу в тому часі не тільки вели культурно-освітню працю, вони вже в заранні стали думати над своїм соціяльним забезпеченням. По їхніх спроможностях вони це питання навіть дуже задовільно розв'язували.

До товариства “Самопоміч” вписалося, писав Матей Сподарек-Петрович тоді в пресі, “около сорок членів”, але він висловлював надію в своєму дописі, “що всі ук-

раїнци з Монреалу, пізнавши добру ціль товариства, будуть старатись стати членами того ж товариства”.

Першу управу “Самопомочі”, що відіграла тоді значну роль в допомозі українському робітництву в Монреалі, очолили такі піонери: Яків Випрук став президентом, Василь Гудима, його заступником, Матей Сподарек-Петровиц, протокольний секретар, Северин Костирський, фінансовий секретар, Семен Дрогобицький, касієр, Іван Випрук, бібліотекар, а Микола Краєвський, господар. До надзірної ради ввійшли: В. Сурин, Г. Мох і Бочковський. За 17 місяців праці Т-во “Самопоміч” звітувало вже на своїх зборах в дні 14 червня 1908 р. про значні успіхи. Членство доходило около сотні, а декільком членам допомагало Товариство підчас їхніх працівних неспроможностей. Збори Т-ва відбулися в “Річмонд Галі” при 280 Річмонд вул.

Духова опіка

Членів Товариства Українців турбували не тільки матеріальні потреби. Вони застановлялися на своїх засіданнях, якби то одержати українського священика на рідне богослуження. Про це йшли дискусії в приватних розмовах, а також на засіданнях чи зборах “Самопомочі”. Врешті, щоб зробити крок вперед, схвалено, щоб Матей Сподарек-Петровиц, секретар “Самопомочі”, написав листа до Отців Василян у Вінніпегу, щоб хтось прибув до Монреалу хоч на тимчасову духову опіку. Не була це легка справа для кількох Отців Василян в Канаді нести цю опіку по цілій широкій країні. Відмова чи брак відповіді заставив монреальських піонерів написати відкритого листа до редакції “Канадійського Фармера” і просити її про поміщення. Редакція спарфразувала листа і подала таку новинку в числі 41, з 1907 р.:

“З Монреалу (Квебек) пишуть нам: “Тут єсть

около 300 руських родин, котрі доси не мають ще руського священика і з сеї причини багато переходять на латинський обряд, учащаючи до польського костела. Нарід зачинає забувати про руський обряд і зачисляти себе до польської нації". В дальшому цитується лист автора, який звучить: "Тому прошу в імені членів "Товариства Українців" як і в імені других русинів-українців ОО. Василян у Вінніпегу, чи би котрий з них не міг прибути до нашого Монреалю". — Матей Сподарека-Петрович, 58 Джеймс Стріт, Монреал."

У відповідь на цитованого листа монреальців та на наполегливі дальші старання „Товариства Українців" і Товариства „Самопоміч" в місяці червні того ж року приїхав до Монреалю о. Навкратій Крижановський ЧСВВ, який відправив при вулиці Меккорд в церкві Отців Редемптористів українську Службу Божу.

Вправді не було це перше українське богослуження в Монреалі, бо вже в 1902 році Отці Василяни, а саме о. Платонід Філяс, о. Созонт Дидик та о. Антін Строцький, правили тут українську Службу Божу. Було це в місяці жовтні, в часі їхнього короткого побуту в Монреалю, бо в переїзді на захід Канади, зараз таки після приїзду до Канади. Тоді лише дехто з українців скористав з тієї духовної услуги.

Прибуття о. Н. Крижановського стрічало кілька сотень українських родин. Тому його відвідини стали історичними відвідинами, бо з того часу почалося налагоджувати серед української громади також релігійне життя. На жаль не вдалося нам устійнити пресового допису про цю подію. Знаємо тільки, що була це зворушлива зустріч вірних із своїм священиком. Було багато праці для місіонаря-піонера. Після короткого побуту він вернувся на захід, щоб в черговому році відвідати монреальців вдруге. Тим разом він відправляв богослуження в церкві св. Евзевія. Була це римо-католицька церква, довкола якої мешкало багато українців. Як першим так і другим

разом панувало велике одушевлення серед поселенців та рівночасно жаль, що українці Монтреалу не могли мати постійного священика на місці.

Дальша праця Товариства Українців

Створена організація “Самопоміч” турбувалася справами матеріальної допомоги своєму членству і в тому відношенні мала гарні успіхи, бо в короткому часі по заіснуванні цього товариства читаємо подяки членів, як — В. Човника, Дмитра Добуша та інших за уділення їм допомог. В кожному разі, члени, що одержали допомогу, ніколи не забували закликати других, що стояли поза організаційними рядами, щоби вступали в члени національної організації. Сходина “Самопоміч” відбувалася під числом 71 Річмонд Стр.

За 1907 рік Товариство Українців мало \$379.20 доходів. Як на тодішні часи, це поважна сума, яку Товариство зуміло зібрати з різних організаційних імпрез, зокрема поважною позицією були вистави, забави, а вкінці членські вкладки. Товариство влаштовувало научні доповіді, збірне читання часописів та дискусії. З доповідями та організаційними закликами виступали в тому часі: Ю. Ганевич, Я. Випрук, І. Дуля, Й. Созанський, В. Кушнір. Останні wraz з другими наголошували потребу курсів для неграмотних, які Товариство Українців намагалось влаштувати в 1908 р. В. Кушнір написав був статтю “Наша слабкість”, що була надрукована в кількох часописах. В ній він писав:

“Наші люди, переселившись на сей бік океану, терплять багато через брак знання читання і писання . . . Ся візьмемо під увагу наших поселенців в Канаді особливо фармерів можемо легко бачити, оскільки би сі люди висше стояли матеріально, культурно і політично слиби знали письмо. Не знаю чи є що в теперішнім віці важніше для чоловіка від знання читання.

В Америці і Канаді, особливо грамотність се річ, котра повинна бути в посіданні кожного поселенця."

Крім навчання рідної мови і письма поселенці Монреалу влаштували також курс англійської мови. Робили вони всі заходи, щоб в світі свободи почуватися повноцінними громадянами нової країни.

Дня 29 грудня 1907 р. Товариство Українців вибрало на 1908 рік управу в такому складі: Г. Мех, президент, С. Костирський — секретар, Ю. Випрук — фінансовий секретар, М. Паламар — касієр, Н. Краєвський — господар, Д. Перегінський — бібліотекар, а до контрольної комісії: І. Дуся, О. Перегінський, Т. Зюлковський. Вперше на тих зборах вибрано комітет, що мав завдання відвідувати хорих членів. Їх було чотирьох: Й. Ганевич, А. Недивич, Я. Випрук і Ю. Крук.

Після зборів відспівано пісню "Не пора" та "Який то вітер". Товариство Українців передплачувало такі часописи. "Свободу", американську й європейську, "Канадський Фармер", "Ранок", "Громадський Голос", "Місіонар", "Червоний Прапор". Наведені назви часописів вказують, що політичні заінтересування членів були різноманітні. Мимо цього монреальська громада співжила з собою незвичайно дружно і гармонійно і цим цілковито відрізнялась від українського заходу Канади, де були розпалені до білого релігійні та партійно-політичні пристрасті. Така гармонійна співпраця тривала аж до кінця 1910 р.

Читальня "Просвіти" ім. М. Драгоманова

Читальня "Просвіти" ім. М. Драгоманова постала в Монреалі вкоротці після заснування Товариства "Самопоміч". Піонер Йосиф Созанський подавав дату заснування 1907 року. Властиво, це товариство близько співпрацювало з Товариством "Самопоміч" і часто виступи одного товариства були виступами другого. Основою

ложниками Читальні “Просвіти” ім. М. Драгоманова були: Й. Созанський, І. Заброта, П. Макогон, О. Оловець, С. Костирський, Й. Ганевич, Р. Анастазієвський, І. Тяхтій, Я. Випрук, К. Красуцький, Ю. Гобович, Клявдія Випрук, яка одночасно була секретарем.

Ще інший піонер тих часів Михайло Чипчар твердить, що за почином членів Читальні ім. М. Драгоманова були згодом основані ще інші читальні, а саме Т. Шевченка, І. Франка та Маркіяна Шашкевича. Згаданий М. Чипчар пише в своїх споминах між іншим таке:

“В 1912 р., коли я 21 червня мав нагоду бути присутнім перший раз (на зборах Читальні М. Драгоманова — М.Г.М.) вже була змінена назва з “Читальні” на “Товариство ім. М. Драгоманова”, то я застав отщо: С. Якубович вчив хор (це той Якубович, що допоміг Мирославі Січинському втіти з тюрми “Діброва”), Кость Цепта, бувший директор Земельного Банку в Чернівцях вчив рахунків, Іван Бодруг (пресвітерський проповідник) вчив англійської мови, Ковбаснюк і Левко, оба студенти Львівського університету, викладали історію України, політичне становище в Галичині і вчили старших української мови. С. Костирський був режисером, а сценарем був К. Красуцький, який пізніше доживав віку в Ошаві.

“Кожний член чи членкня, вступаючи в ряди товариства складали приречення, що будуть жити морально і тверезо і цього всі твердо придержувались. В противному случаї грозило викинення з товариства”²⁾

Не-має сумніву, що Читальня “Просвіти” ім. М. Драгоманова, а пізніше Товариство тієї самої назви ставило високі вимоги свому членству і тим самим мало великий вплив на моральне та політичне мислення свого членства. Членство цього товариства орієнтувалось на політичний орган в Галичині “Громадський Голос”. Допомагало фі-

2) Спомини М. Чипчара зберігаються в архіві автора.

нансово цьому часописові, як теж несло матеріяльну допомогу І. Франкові, М. Павликові, страйкуючим в Галичині і т.п. Це вже була політична робота, яка далеко виходила поза рямці просвітних та допомогових організацій. Наді все, провід товариства наголошував потребу самообразування і Товариство ім. М. Драгоманова в цьому відношенні вело перед серед інших товариств, які в тому часі заіснували або проявили свою працю пізніше.

На підставі публікованих у пресі грошових збірок та інших повідомлень в пресі варт відмітити імена тих, що найчастіше повторялись і які після всякої правдоподібности були ядром монреальської громади в тому часі. Не повторюватимемо імен тих, що їх відмічували при різних організаційних зборах. До цього керівного ядра, крім вже названих, можна зачислити: В. Новосівський, І. Василяк, М. Гняздовський, М. Паламар, В. Одержинський, Г. Цап, О. Максимяк, А. Бичок, В. Перегінський, Т. Філь, М. Бернадський, Б. Ізидор, М. Каплунський, В. Бучковський, М. Бучковський, М. Яструбчук, С. Пиндус, С. Пелетенчук, О. Коржик, І. Луканчук, П. Воловець, М. Гринчишин, Д. Когут, Т. Данилишин, О. Бойчук, Юрко Дольний, І. Кульбійський, І. Лапчак, І. Ковалишин, Л. Паламар, брати Куріци та інші.

Змагання за власну церкву

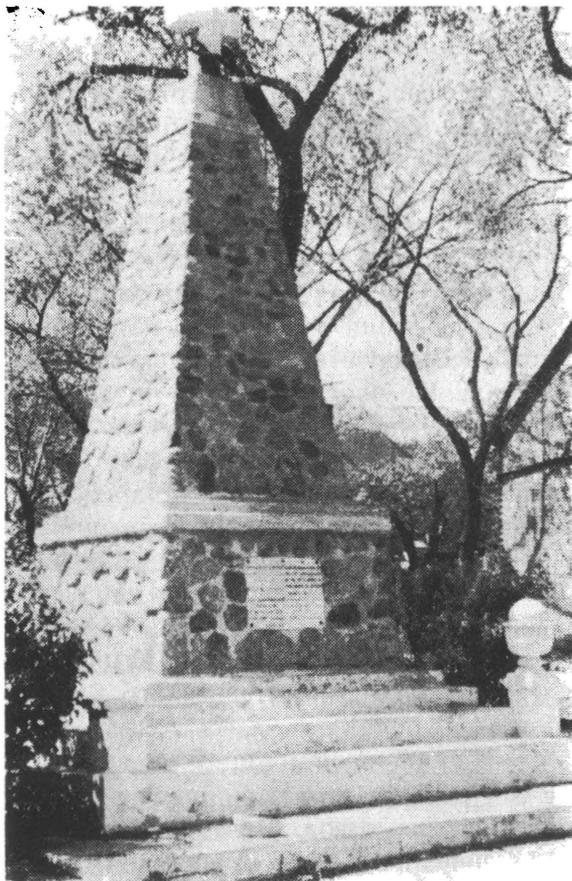
· Вже в часі другого побуту о. Н. Крижанівського у Монреалі говорилося про те, щоб зорганізувати постійний церковний комітет та створити церковну громаду. По виїзді місіонаря справа скоро заспала. Знову ж отці, що опісля приїжджали на тимчасові відправи, не дбали про те, а радше не мали властивого підходу до людей. Були це редемптористи французького походження, як — о. А. Деляречи. о. М. Декампієля. Українська громада ставилась до них здержливо. Після Першої Сл. Божої в Крехові в українському обряді на коротко задержався в Монреалі француз о. Адоній Сабурен, здібний та від-

даний священник-організатор. Його теж стрінула недовірливість українських поселенців. Такий стан тривав до вересня 1910 року, коли то до монреальської громади загостив митрополит Андрій Шептицький зі Львова та єпископ Сотер Ортинський з Філяделфії. Оба владики брали участь в Євхаристійному Конгресі та сердешно зустрічали монреальських піонерів. Були окремі богослуження для української громади та рівночасно йшла підготовка, щоб оснувати церковну громаду.

Були назначені деякі одиниці, що взяли повищу справу до серця. В дні 16 липня зорганізувався комітет і положив основи під першу українську церковну громаду в Монреалю. Громаду цю очолили: Іван Зьолковський, —— предсідник, Михайло Нагірний — заступник, Іван Стельмах — писар, Теодор Жила — фінансовий секретар та Теодор Гуменний, касієр. Членами комітету були: Григорій Зеленецький, Дмитро Пархіш, Іван Теленько, Василь Гошко, Петро Куницький, Юрій Сидоренко, Степан Павлишин.

Зі складу церковного комітету так і видно, що його членами були більшістю члени “Товариства Українців” та товариства “Самопоміч”. Це наглядно вказує, яка тісна співпраця існувала між цими трьома організаційними клітинами. Монреальська громада дуже гідно держалася в початках свого організаційного процесу і своєю зрілою громадською поставою могла служити в тому часі за зразок іншим місцевостям. Створена церковна громада вкоротці одержала постійного священника о. д-ра Карла Єрмія. В початках треба було бути в наймах, бо ще не було своєї церкви. Громада користувалася церквою ОО. Фрацісканів при вулиці Плесіє. Громада була така велика, що треба було до помочі ще одного священника. о. М. Двудіт обняв дільницю Пойнт Сен Чарлс. Оба згадані священники не вдержалися довго в Монреалі. По їх виїзді був ще о. Адоній Сабурен та о. Артур Деляре, а вкінці прийшли знову українські священники, а саме о.

д-р Амброзій Редкевич та о. д-р Іван Перепелиця, який оснував Читальню "Просвіти" в Монреалі. З ім'ям о. Амброзія Редкевича в'яжеться не тільки дальша розбудова церковної громади. За нього збудовано церкву св. Михаїла, а також розбудовано ціле громадське життя в Монреалі.

Пам'ятник піонерам у Вінніпезі на Пойнт Даглесі, поставлений Парафією св. Андрея з нагоди 50-річчя українського поселення в Канаді, збудований в 1943 р.

ПЕРШИЙ КОНЦЕРТ Т. ШЕВЧЕНКА У ВІННІПЕЗІ

Історія Шевченківських концертів у Вінніпезі має вже своє довге минуле. Перші спроби відмітити шевченківські березневі дати пов'язані з читальнею-народним домом, що його організував о. Матей Гура при вулиці Селкірк та МекГрегор, в колишній залі Едінгера. Був там створений Кружок Русько-Української Молодіжи і є дані, що цей гурток молоді присвятив один вечір нашому Кобзареві в 1905 році.¹⁾ З уваги на скромність того вечора, його не згадують в історії відмічувань Т. Шевченка в Канаді. Не виключене, що читальня Шевченка відмічувала березневі дати вже в 1904 чи 1905 році. Є це дуже правдоподібним, але на це не маємо жодних часописних підтверджень чи свідчень старожилів. Виявляється, що концертів більших розмірів, присвячених Т. Шевченкові, в тому часі не було.

Знайдені матеріяли засвідчують, що такий перший концерт відбувся щойно в 1906 році з нагоди 45-тих роковин смерти Тараса. Концерт цей влаштувала українська студентська молодь Учительського Семінаря у Вінніпезі, що тоді офіційно звався "Ruthenian Training School". Семінар на вулиці Минто, в якому школились двомовні учителі, підготував концерт власними силами в суботу 24 березня, о год. 8 увечорі. Концерти-академії звали тоді вечерницями. Такі вечерниці відбулися в Селкірк Голл при вулиці Логан, точніше на розі Логан і Стенлі, три бльоки на захід від Мейну.

¹⁾ Розповідь учительки Марії Корецької з Вінніпегу.

До сьогодні збереглася програмка того першого Шевченківського Концерту-Вечерниць у Вінніпегу, програма якого складалася з двох частин. В першій було вступне слово студента Ярослава Арсенича та опісля реферат про життя і творчість Т. Шевченка в англійській мові, що його опрацював студент Михайло Драбинястий. В цій же першій частині було дві хорові пісні, одна в англійській мові “Гад прізерв” та в українській “Думи мої”. Крім цього були ще три деклямації, в англійській мові п. н. “Псалм оф лайф” у виконанні В. Саранчука та в українській “До живих, мертвих і ненароджених” М. Коцана і деклямація зі співом “Суботів” В. Карпця.

В другій частині концерту знову виступав студентський хор, який проспівав “Золоті мрії”, “Раз мотилька”, “Гуляли” та англійську пісню “Ди Мейпл Ліф”. Крім цього були ще дві українські деклямації — “Розрита могила” у виконанні В. Чумера та “Чигирин” у виконанні В. Кулачковського — і в англійській мові вірш “Екселіор” деклямував В. Когут. Входило сюди ще скрипкове сольо В. Колодзінського. Кінцеве слово мав учитель семінаря Денис Пирч.

Як бачимо, перший Шевченківський Концерт у Вінніпегу був двомовний, але українська частина переважала. Концертова двомовність допомогла репортерам щоденників “Фрі Пресс” і “Телеграм” приготувати об’єктивний опис концерту та помістити короткий життєпис Шевченка.

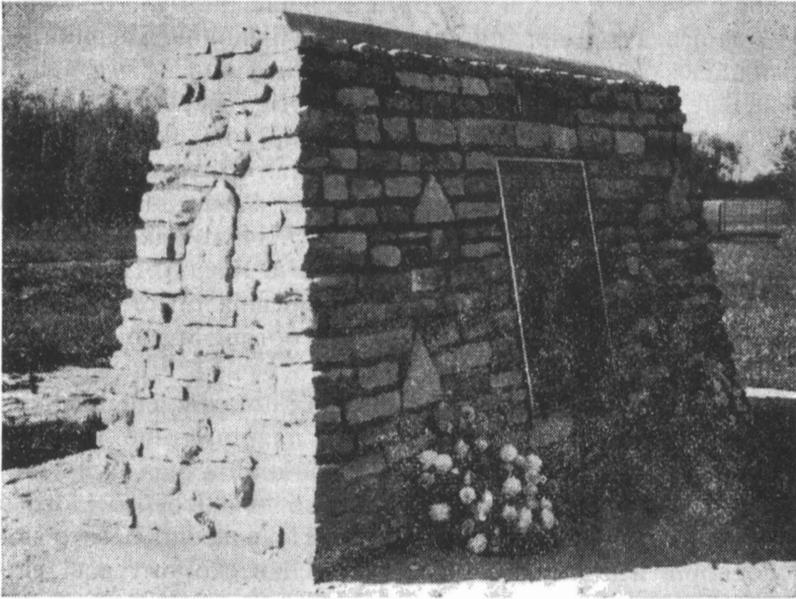
У програмках стояло, що “вступ на вечерниці вільний”, але студентський комітет приймав з подякою “добровільні датки на Боевий Фонд”. Датки ці були призначені на допомогу політичній боротьбі в Україні. З програмки та пресових звітів так і видно, що концерт був на належному рівні та що перший публічний виступ організованого студентства в Канаді був вдатний. Подібну опінію про концерт передали авторові цих рядків три з виконавців цього першого концерту, а саме Ярослав

Колтек, що проживав у Вінніпегу, Василь Колодзінський з Толстой та Максим Левицький з Вінніпегу, що як єдиний не-студент співав у тенорах. Хором диригував студент Борислав Деделюк.

Тільки одна точка в описаній програмі не була виконана. Це баритонове сольо “Гетьмани”. Цю точку мав виконувати Олекса Антонюк, другий виконавець з-поза студентської групи. Олекса Антонюк був дуже близьким другом студентів семінаря. Як колишній ученик Коломийської гімназії, був він потенційним кандидатом на учителя, а що треба було заробити дещо грошей на студентські видатки, він вирішив рік пождати і попрацювати в “Канадійському Фармері” як друкар-початківець. Співав він чудовим баритоном та був великою підпорою студентського хору. Нещастя хотіло, що О. Антонюк перед концертом важко перестудився і дістав запалення легенів. Заки відбувся концерт, він попрощався зі студентською братією навіки. Єдине, що він зробив для концерту, — це власними руками набрав друком концертну програмку. З великим жалем згадують сучасники про О. Антонюка, який вже у 1904 році брав участь у першій виставі Вінніпегу п. н. “Аргонавти” та виказав був свій великий мистецький талан.

Другий концерт у честь Шевченка давала ця сама група студентів 30 березня 1907 року. Відбувся цей концерт вже в українській домівці, що її власником було “Научне Товариство ім. Т. Шевченка”, на розі вулиць Манітоба і Паверс. На цьому місці сьогодні стоїть баптистська церква. Дехто з дослідників нашого минулого підхопив цей концерт і назвав його першим концертом у честь Шевченка у Вінніпегу. Це однак помилкове твердження. Це вже другий концерт. Про цей концерт зберігся обширний допис у “Канадійському Фармері” з того року і звідси правдоподібно такі здогади. Про перший концерт є тільки непомітна згадка в ч. 12 “Свободи” з 1906 р., але зате знаходимо обширіший допис в англомовній пресі Вінніпегу.

На кожний випадок приємно є ствердити, що українська студентська молодь Канади перша піднесла думку і зреалізувала її, щоб Кобзаря вшанувати так велично, як це відбувалося на Рідних Землях. Після цих двох Шевченківських концертів слідували чергові, не тільки студентів, але й інших організацій.

Пам'ятник українським піонерам в Презент Говмі, Манітоба, збудований на цвинтарній площі парафії св. Степана в 1965 р. На таблиці вміщено список 110-ох піонерів.

ДО ІСТОРІЇ УНС В КАНАДІ

Український Народний Союз (УНС), званий в піонерській добі Руським Народним Союзом, започаткував свою працю в ЗСА в 1893 році. Був час, що була це єдина українська організація на терені Північної Америки. З працею УНС в тому часі було ідентифіковане все національне українство цих просторів. Без пересади можна сказати, що УНС був тим першим організаційним струмком, до якого стали вливатись менші струмочки організованого суспільного життя. Який магнетичний вплив мала праця цієї установи, може засвідчити також історія українського організованого життя в Канаді. Перші клітини цієї допомогової братської організації стали виникати в Канаді майже одночасно з організованими клітинами інших, місцевих ініціатив. До речі, все це відбувалося самотужки, без організаційних поїздок, спеціальних закликів, заохочувань та “великих плянів” тощо. Це тільки свідчить, що Український Народний Союз був установою “своєю”, яка стояла близько до потреб осілого в Канаді селянства та робітництва. Правда, що багато новотворів в піонерській добі часто і в скорому часі відмирили. На це впливала передусім пливкість населення, брак твердої стабільности, загосподарювання тощо. Те саме повторилося з клітинами УНС в Канаді. Це передчасне відмирання було тільки симптомом доби, в якій суспільне життя прибирало нові вияви. Що більше, всі ці вияви повинні бути не тільки зарекордовані в анналах нашого буття, але теж аналізовані для наших поколінь.

Авторові цих рядків попали матеріали, що пов'язані з УНС в Канаді ще з 1904 року.

В провінціях Заходу Канади було тоді понад 10,000 українських поселенців. Про них говорилось як "ґалишенс" та "буковінієнс". Вони були добре відомі в Манітобі, Алберті та Саскачевані. В цих провінціях були вже цілі українські селища. Були церкви та організації. Все це творилось на українських фермерських колоніях. В найдалше висуненій західній провінції Канади, цебто Британській Колюмбії, були теж українські колонії, але вони основно різнилися від фермерських селищ. В Британській Колюмбії були робітничі осередки довкола копалень. Вони були в таких місцевостях як Госмер, Нанаймо, Бенкгед, Ферні та інших. Саме про місцевість Ферні, "Свобода", яка зберегла для нас так багато цікавих моментів про початки української еміграції в Канаді, подає з квітня 1904 року новинку, що в тій місцевості організувався відділ УНСоюзу. Про це в 14 числі "Свободи" з 1904 р. так пишеться: під наголовком "З Ферні, Б.К." (зберігаємо мову і правопис оригіналу):

"Від 17-го до 23 місяця перебував у нас о. А. Строцький, місіонар з Бівер Лейку, Альберта. Много людей було до сповіди. При тій спосібности скликали мітінг 3-го с. м. в справі заложення братства і вступлення до руської організації "Р. Н. Союз" і колись побудовання греко-католицької церкви в Ферні. Збори (мітінг) отворив о. А. Строцький промовою, де заохочував щиро до діла конечно потрібного. Трудности в тому, що нас галицьких русинів тут мало, а угорські по більшій часті належать до чужих організацій — словенських. Справа церкви досить пекуча, бо наших галицьких русинів в Бритіш Колюмбії немале число призбиралось а Ферні, то мов осередок полудневої Бритіш Колюмбії. Далі промовляв І. Іжевський, що "не можемо все здаватися на чуже, але пора мати свої средства до обезпечення самих себе і своїх дітей. Опісля вибрано: председателем — Семен Драгань, ка-

сиром — Петро Черевеняк, секретарем — Павло Онищук. Вкінці ухвалено вистаратися о братський статут і заложення братства, а тогди яко члени вступити до Руського Народного Союзу.”

Таку новинку до преси подав секретар нової клітини Павло Онищук. Як оформилося це братство в дальшій історії, треба було б шукати в архівах УНС. В кожному випадку можемо ствердити, що була це одна з перших українських організованих клітин в Британській Колюмбії взагалі.

Видно, що Український Народний Союз був популярний серед українських робітників в піонерській добі, коли в чотири роки після організаційних заходів у Ферні, були скликані загальні збори українського робітництва в Мішель, теж в Британській Колюмбії, і там створено відділ УНСоюзу, що мав на початку 16 членів. Про ці збори, І. Пунак, мабуть секретар нової організації, подав до преси таку вістку:

“Русини живучі в Мішель, Бі Сі, Канада, зійшлися в неділю 21 червня 1908 р. і заложили братство, а разом відділ Р. Н. Союза. На початку записалося 16 членів. Однак є надія, що пізніше ще більше ся запише . . . ¹⁾

Не виключене; що були ще інші відділи УНСоюзу в тому часі в Британській Колюмбії, хоча знаємо, що з кінцем 1905 року були там також організатори Братства св. Миколая. Однак були свої причини, чому одні організувалися довкола УНСоюзу, інші довкола Братства св. Миколая.

В кожному випадку, маючи ці дані про перші клітини УНСоюзу в Канаді, чи не варт було б дослідити в архівах УНС дальші деталі про ці далекі початки. Історія

---

¹⁾ “Свобода”, ч. 28, 1908.

УНСоюзу в Канаді значно давніша і багатіша, як ми її досі відзначували.²⁾

Піонерський пам'ятник в Стюартбурні на цвинтарі, де була збудована перша українська католицька церква в 1899 р.

---

²⁾ Стаття "До історії УНС в Канаді" появилася вперше в "Свободі" з дня 26. 4. 1967 р. в зв'язку з "60 річним ювілеєм УНС в Канаді". В ній автор доводив, що початки організації доцільно пов'язувати з давнішим минулим УНС в Канаді, як 1917 рік. З уваги на важливість даних, які заповдані в цій статті, її передруковується в цьому збірнику в дещо зміненій формі.

ХТО ЗОРГАНІЗУВАВ ВИДАВНИЦТВО І ЧАСОПИС “КАНАДІЙСЬКИЙ ФАРМЕР”

Багато легенд витворилось в історії українців Канади. Їх повтарається і передруковується і вкінці суспільність приймає таку легенду за історію. До подібних історій належить легенда, що, мовляв, ліберальна партія Канади стала видавати українцям часопис “Канадійський Фармер”, а українці прийняли це як своєрідний дарунок.

Розкриваючи давні документи та катруючи пожовклі сторінки піонерських часописів в ЗДА і Канаді, приходиться багато дечого нового відкрити в нашій історії, виправити певні дані, а то й цілу легенду. Подібно приходиться це зробити з початками історії “Канадійського Фармера”. Дані, які авторові цих рядків прийшлося зібрати, вказують, що самі українські піонери на початку нашого століття взяли за зорганізування видавництва “Канадійський Фармер”, а ніхто інший.

Майже на два роки перед появою першого числа “Канадійського Фармера” стрічаємо в часописі “Свобода” в З’єдинених Державах нотатку, в якій читаємо: “Канадійські русини задумують видавати руську часопись. Щасти Боже!” (гляди “Свобода”, ч. 3, 16 січня 1902). В березні 1902 року читаємо в згаданому часописі заклик Кирила Геніка з Вінніпегу, щоб українці влаштували віча і між іншим на таких вічах повинна бути порушена справа “видавання народно-русської часописи, котра би стояла на сторожи наших прав і стерегла інтереси канадійських русинів” (Свобода”, ч. 12, 20 бе-

резня 1902). Знову Марко Голуб в статті п. з. “В справі нашої будучности” писав: “. . . В Вінніпегу повинен бути оснований руський народний дім, в котрім мусить бути руська друкарня, де друкувалабся руська гезета і книжки шкільні і поучаючі, відповідні тутешнім (цебто канадійським — М.М.) обставинам” . . . “Свобода”, ч. 33, 14 серпня, 1902). Таких і подібних голосів можна навести багато більше. Українських піонерів того часу турбували найбільш справи церкви, школи і преси. Ці три проблеми й їх розв'язка займали увагу керівного загалу канадійських українців в так званій піонерській добі.

Зорганізування часопису на канадійському ґрунті в тому часі це була нелегка справа. Передусім до появи “Канадійського Фармера” не було українських черенок в Канаді. Треба було організувати не тільки редакцію й адміністрацію, але також друкарню. Як бачимо з пресових нотаток, підготовка почалася з початком 1902 року, а щойно у вересні 1903 року оформилася видавнича спілка, що мала на цілі видавати часопис. Манітобський провінційний архів зберігає т.зв. “Old Files”, реєстрацію цієї спілки під “Index No. 89”. Назва спілки була: “The North West Publishing Co.” Петиція в справі реєстрації спілки вплинула через адвокатську фірму “Howell, Mathers & Howell” в 1903 р. Першими директорами т.зв. “Північно-Західної Видавничої Спілки” були: Кирило Генік, Іван Негрич, Іван Бодруг, Теодор Стефанік та Йосиф Дима. Трьох перших названо “Березівською Трійцею” тому, що всі три вони походили зі села Березова, коломийського повіту. Всі п'ять разом належали до тодішньої провідної піонерської верстви. Їх імена часто повторяються при всіх більших церковних та громадських подіях. Якщо, однак, ідеться про їхні матеріяльні спроможності, то, без сумніву, були це початкуючі поселенці, що за собою мали лише 5-7 літній побут в Канаді. Про цих піонерів друкованого слова так писав один із канадійських дописувачів до американської “Свободи” (ч. 45, 1906):

“ . . . Не троха труду і праці приймили вони, заки випустили перше число “Канадійського Фармера” в широкий степ канадійський. Кажу труду тому, бо були се ні міліонери, ані тисячники, а виступили до борби против тьми та зфранцуження і змосковщення нашого народу, котре власне тоді ширилось поміж русинів . . . Друкарні своєї не мали, ані черенок, тому кількох їх дали гроші на черенки, а за друкарнею мусіли удатись до ліберальної партії . . . ”

Ще інший кореспондент “Свободи”, що скрився за криптонім “С.М.Б.”, писав про початки “Канадійського Фармера” так (ч. 31, 1906):

“Сю газету три роки тому заложило кількох русинів в цілі просвіти, а що сих кількх замало було, удались до п. Геніка о поміч. П. Генік прекрасно похвалив і обіцяв з власної кишені помочи, щоб газета була самостійна і не підлягала жадній партії. Однак сих кількох завелись на обіцянках . . . Генік, щоб урятувати ситуацію радив удатися до партії ліберальної . . . А потім казав п. Генік, коли трохи допоможуть, а як газета стане на ноги, знов відберемо єї від лібералів і будемо самі нею кермувати . . . ”

Такі були початки видавництва “Канадійський Фармер”. Кирило Генік був головним рушієм остаточного оформлення спілки і часопису. Заходить питання, чому саме К. Генік дораджував піти на співпрацю з ліберальною партією. Поперше, сам К. Генік був ліберальних поглядів, подруге, К. Генік був тоді урядником іміграційного уряду, яким тоді управляв ліберальний уряд з Оттави і з ним він мав контакт, а потрете, і це найважливіше, українські поселенці в тому часі мали великі симпатії до лібералів, як тих, “що їм ліберали дали гомстеди”. Ці симпатії змінилися в некористь лібералів аж тоді, як останні були в опозиції до заходів консервативного уряду Манітоби відносно українського двомовного шкільництва в цій провінції. Це були основні мо-

тиви К. Геніка й ініціаторів в їхньому рішенні, щоб домовлятися з лібералами відносно видавання часопису.

З нотаток минулого так і бачимо, що матеріальні труднощі заставили ініціаторів видавання часопису “Канадійський Фармер” на певне договорення з ліберальною партією. Це, однак, було договорення партнерів, двох контрагентів певного контракту, а не одностороння дія одної сторони. Все таки цей договір поставив молодий часопис в певну політичну залежність, мимо цього, що двох членів дирекції, а саме Йосиф Дима і Теодор Стефаник, лібералами ніколи не були. Навпаки, вони активно піддержували консервативну партію Канади.

Заховалися чотири оригінальні уділи (шери) таких членів “Кенеді Норт Вест Компені”, що були видані 26-го жовтня 1903 року. Число 4 мав Іван Бодруг, ч. 5 Іван Негрич, ч. 7 знову Іван Бодруг і ч. 8 Іван Негрич. Кожне таке членське засвідчення містило в собі десять уділів (шерів), а кожний уділ виносив 10 доларів. Заходить питання, хто були інші уділовці цієї спілки. Не улягає сумнівові, що ними мусіли бути перші ініціатори цього видавництва, а саме Теодор Стефаник, Кирило Генік та Йосиф Дима, можливо, що були ще в початках і другі українські піонери. З неукраїнців бачимо Теодора Джансона та Джана Апплтона. Перший став головою спілки, а другий секретарем-касіром. Інших членів дирекції важко з певністю устійнити. З пізніших документів можна винотувати ще такі особи, що були членами дирекції: А. Стренг, Е. Карстенс, І. Кембел, О. М. Бігар, О. Мегас. Управителями спілки були Г. Ф. Росс, пізніше Р. П. Мекленен і знову Росс та А. Тирстон. З переказувань знаємо, що директори-ініціатори устійнювали в початках лінію часопису, а управителі завідували адміністрацією. Загальна дирекція мала нагляд над цілістю проблем, а звичайно обмежувалась до фінансового керівництва. В пізніших часах керівництво ініціаторів в устійнюванню лінії часопису змаліло, а рішачий вплив

на напрямі часопису мали такі самі редактори. Кожний із них своїм світоглядом відзеркалював ідеологічну і політичну лінію часопису.

Редакторами в першому десятирічному існуванні “Канадійського Фармера” були: Іван Негрич, Осип Мегас, Зигмонт Бичинський, Аполінарій Новак, Онуфрій Гикавий. Знову до визначніших редакторських співробітників можна зачислити Гната Пляцка, Юліяна Ситника, Миколу Сироїдова та Василя Кудрика. Гнат Пляцко і Юліан Ситник у свій час коротко вели самостійно редагування часопису. Нову добу в часописі започаткував редактор Онуфрій Гикавий з новим власником видавництва Френком Доячком. Це була доба дальшої розбудови.

Перший видавничий штаб та поява першого числа

Першим редактором “Канадійського Фармера” став Іван Негрич, який був рівночасно членом першої дирекції. Першим складачем-друкарем був Йосип Косовий, що його дирекція спроварила зі З’єдинених Держав. Був це фаховий друкар ще зі Львова. Його помічником став молодий гімназист з Трофанівки-Балинець, Коломийського повіту, Олекса Антонюк, що прибув до Канади 1902 р. Саме ця трійка випустила перше число першої української газети в Канаді “Канадійський Фармер”. Перше число появилось 12 листопада 1903 року. Число сьоме появилось 24-го грудня того ж року. Часопис появлявся кожного четверга регулярно, на чотирьох сторінках друку, розмір 13 цалів на 20. В давній транскрипції часопис таку носив назву: “Канадійській Фармер”, Часопись для руского народа в Канаді, виходить кожного тижня в четвер і коштує: в Канаді на рік 1 дол., в Сп. Державах на рік 1 дол., в Австрії 1.50. В англійській мові: “Canadian Farmer”, the Ruthenian weekly published every Thursday, cor. McDermot and Arthur St., Winnipeg, P.O. Box 82.

Ці дані вдалося устійнити на підставі віднайдених

деяких неповних перших чисел “Канадійського Фармера”. На жаль, повних комплетів перших річників цього часопису (1903-1905) не маємо. З іншої преси довідуємося, що побіч Івана Негрича близьким співробітником був Іван Бордуг, який вів часту релігійну полеміку, а заступав він погляди т. зв. “Незалежної Церкви”. Часто дописував до газети третій член дирекції Кирило Генік. Крім редакторського й директорського складу була ціла низка дописувачів, а одним із перших був Тома Томашевський з Алберти. В часописі містились твори Івана Франка, С. Руданського, В. Стефаніка, Л. Селянського. Перше і чергові числа “Канадійського Фармера” були неабиякою появою серед спрагнених друкованого слова поселенців. Часопис передавали з рук до рук. Хоча в тому часі був поширений в Канаді часопис “Свобода” і він тоді уважався до якоїсь міри канадійським, бо був форумом для Канади і ЗДА, то кожний відчував, що український часопис в Канаді мав свої специфічні завдання і, коли він появився, загал привітав його з великим ентузіазмом. З неприхованою симпатією та найкращими побажаннями привітала “Канадійського Фармера” сама “Свобода” з Америки. Її тоді редагували Іван Ардан та Сава Чернецький.

Привітання “Свободи”

“Ми вже згадували про се, що в Вінніпегу (Канада) став виходити руський тижневик п. н. “Канадійський Фармер”. В хвилі, коли “Свобода” йде до друку, дістали ми друге число сеї часописи. Так перше як і друге число “Канадійського Фармера” представляється як на початок дуже добре. Зміст різnorodний, цікавий, а що найважніше не добачили ми в “Канадійському Фармері” тих лайок, якими до недавного часу були переповнені руські часописи в Сполучених Державах. “Канадійський Фармер” стоїть на ґрунті народнім та думає служити передусім інтересам канадійських русинів, хотяй і русини Сполучених Держав найдуть в

нім для себе дещо цікавого. Канадійським русинам вже давно треба було мати свою часопись і тому тепер, коли така часопись появилась, ми тішимось поступом наших канадійських братів та витасмо їх часопись щирим серцем. Желасмо сі також якнайліпшого розвою в тій надії, що "Канадійський Фармер" буде всегда мати лиш добро руського народу в Канаді на серці та буде всіма силами старатись о сго моральні, умислові і матеріяльні піднесення."

Розвій "Канадійського Фармера" в першому десятиріччі

З протоколу Північно-Західної Видавничої Спілки, датованого 30 квітня 1908 р., довідуємось про матеріяльний і видавничий стан цієї спілки за перших три місяці 1908 року. Пасиви й активи в тому часі були зрівноважені при сумі 6,853 долярів. Закладовий капітал виносив 5,053 долярів. Наклад часопису був понад три тисячі. По провінціях часопис розсилався в такій кількості: Манітоба 818 примірників, Онтарію 327, Нова Скошія 1, Саскачеван 612, Брітанська Колюмбія 142, Квебек 69, Алберта 564, Юкон 1, З'єдинені Держави Америки 125, Європи 100. Вінніпег займав окрему бюджетову позицію і тут розходилося тоді 300 примірників. Разом це давало 3,069. Спілку очолював тоді О. М. Бігар, а її аудитором був М. Лерд.

Кінець 1908 р. виказав малий дефіцит в сумі 236.92 дол. В приходах і розходах занотовано суму 11,026.96. Передплати принесли за той рік 1,226.47 дол., оголошення 1,809.08, а друк різних праць (джабів) 7,657.36. Окремий прихід був зі словника в сумі 334.05. У видатках віднотовано платні 3,363.94, поштові посилки 260.75, комісове 169.76 та різне 7,187.03. Видатки зі словником виносили 282.40.

З деяких фрагментовних документів цієї спілки виявляється, що спеціально важкими роками у видавництві були роки 1905-1907. Це, мабуть, сталось наслідком того,

що часопис був вмішався в релігійну боротьбу в 1904 і 1905 році і це далось відчутти фінансово в пізніших роках. Про цю боротьбу і заангажованість часопису частинно писалось в тому часі на сторінках “Свободи”. Ситуація стала мінятись на краще вже за редакторства О. Мегаса і З. Бичинського, а значно поправилась в часах, коли часопис редагував Аполінарій Новак. З 2-го січня 1911 р. читаємо у звіті аудитора дослівно таке:

“В порівнанні зі звітом за 1909 р. треба зауважити, що прихід (в 1910 р. — М.Г.М.) за оголошення і різні праці значно збільшився, в числах це виглядає так: 4,061 за 1909 а 7,815 за 1910 . . . Іншими словами, видавництво практично знову стало на власні ноги. Збільшилася в тому році теж кількість передплатників, що вже доходить до п'ять тисяч.”

На підставі доривочних записок, що збереглися, можна прийти до заключення, що такий стан зросту тривав і в пізніших роках, до часу, коли видавництво перейшло в 1913 і 1914 роках в руки Френка Доячека. З десятилітньої історії, від часу заіснування спілки та появи “Канадійського Фармера”, аж до його переходу на нові правні основи, так і видно, що часопис вдержувався з передплат, оголошень і друкарських робіт. В першому десятиріччі набір роблено тільки руками. На початку друкарня і бюро спілки приміщувалися через довший час при 259 Фавнтейн, проти теперішньої української Церкви Царя Христа. В 1909 році видавництво перенеслося на 287 Селкірк і з переходом часопису в руки Ф. Доячека, на 903 Мейн.

Що говорять про початки “К.Ф.” самі організатори? Іван Бодруг, один із членів основників “Канадійського Фармера”, так говорить про це у своїх споминах “До історії початків реформації серед українців у Канаді, роки 1903-1913”:

“Маючи до діла з нашими людьми при роботах,

пізніше будучи іміграційним агентом-перекладачем, а тепер поїздивши більше як три місяці по всіх головніших колоніях у Західній Канаді, я не міг не бачити, чого нашим людям доконче треба . . . Повернувшись до Вінніпегу, я зібрав коло себе кращих Серафимових священників і поставив пропозицію почати видавати часопис у Вінніпегу. Чутка про цей намір швидко розійшлася по місті, а Кирило Геник, будучи на службі в лібералів (властиво К. Геник був урядником-перекладачем іміграційного уряду — М.Г.М.), подумав, що до нас можуть підійти консерватисти та взяти часопис під свою фінансову опіку, а далі й на службу своїй партії. У цьому ділі Геник прийшов до мене, й Негрича ми закликали на нараду.

“Слухайте, — каже Геник — ви часопису не зможете самі вдержати. То коштів великі гроші. Давайте, я поговорю з лібералами, а вони певно, згодяться фінансувати такий часопис. Негрича зробимо відповідальним редактором. Вам, на ваші церковні справи, відступимо одну сторінку в часописі, а решту сторінок будемо заповнювати господарськими і політичними справами. Згода?”

“Згода.” — відповіли ми з Негричем. “Повідомимо про це наших спільників часопису.”

Через два дні після того мітингу адвокати мали готову аплікацію за чартером для видавничої спілки часопису, що ми його назвали “Канадійський Фармер” . . .” (стор. 38 манускрипту ¹⁾).

Такі були початки часопису “Канадійський Фармер”, першого українського часопису в Канаді.

---

¹⁾ Власник манускрипту — А. М. Залізняк, д-р М. Г. Бойкович, Саскатун.

ДО ПОЧАТКІВ "УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ"

Багато писалось про початки "Українського Голосу" з нагоди його ювілеїв: чвертьстоліття в 1935 р., 50-річчя в 1960 р. й його діамантового ювілею в 1971 р. Звичайно пов'язують ініціативу організування цього пародного часопису з Першою Конвенцією Учителів з 1907 р. у Вінніпезі, а звідси безпосередньо ведеться зв'язок до появи першого числа "Українського Голосу" 16 березня 1910 р. На жаль, між 1907 р. а 1910 р. існує проміжок часу трьох років і тому стоїть відкритим питання, що діялося в міжчасі.

Хоч в 1907 р. Конвенція Учителів Манітоби говорила про потребу незалежного політичного часопису, то однак дискусія і резолюція в цій справі не була зреалізована. Подібно трапилось на другій конвенції учителів в 1908 р. Щойно третя конвенція учителів в 1909 р. рушила справу з місця. До цього прийшла ще й інша ініціатива. Після конвенції була оформлена "Тимчасова дирекція", яка складалася з таких громадян: Т. Стефаник, Я. Н. Крет, В. Чумер, Т. Д. Ферлей, В. Пинянський, О. Харамбура і В. Карпсць. Повища дирекція зареєструвала видавництво в 1909 р., як "Українська видавнича спілка", (в англійській мові *Ukrainian Publishing Co. Ltd.*) На день 21 серпня згаданого року тимчасова дирекція проголосила перші загальні збори спілки, які відбулися в парохіяльній залі Церкви св. Володимира й Ольги при Стелла Аве. З повідомлення про збори, яке заховалося в архіві автора цих рядків, виявляється, що головою Тимчасової дирекції

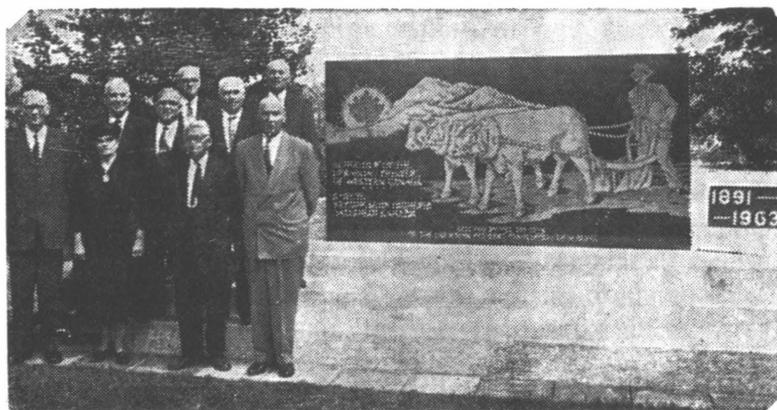
був Т. Стефанік, а касієром Василь Чумер, якого адреса була Боспжур, Манітоба. На адресу касієра уділовці, а радше ті, які бажали стати уділовцями, мали зголошуватися й закупувати уділи. Один уділ виносив \$25.00. Як на ті часи, це був дуже високий уділ, приблизно двотижнева платня робітника. Сьогодні — це виносило б найменш коло півтора сотні доларів.

З оголошення виявляється, що першими уділовцями були (подаємо список в черговості оригіналу): В. Чумер, Й. Кулачковський, Т. Стефанік, П. Гігейчук, Я. Кунінський, Я. Н. Крет, Е. Кунінська, В. Пінявський, В. Кудрик, Т. Ястремський, О. Харамбура, Б. В. Смур, пані Смур, О. Климків, М. Остапович, В. Грушовий, П. Чайковський, Т. Д. Ферлей, В. Карпець, С. Литвин, Л. Марек, Т. Петришин, Ів. Гешик, Б. Диделюк, Я. Арсенич, О. Жеребко, Іван Пугатий, М. В. Слобода, А. Сліпченко, М. Гумінілович і о. Володимир Купчинський. Названим уділовцям можна було передати повноважності (проксі) на випадок, як би хтось був перешкоджений брати участь у загальних зборах. Як бачимо, серед перших уділовців були завзяті прихильники лібералів, як теж консерватів, але всіх їх єднала вища ідея рідного та незалежного часопису.

Цікаві перипетії скоїлися перед загальними зборами. Тимчасова дирекція звернулася була до Видавництва “Канадійський Фармер” з проханням, щоб на сторінках часопису повідомити про заплановані ново-оформлені збори спілки на день 21 серпня. На жаль, управитель “Канадійського Фармера” містер Росс відмовився від цієї услуги і при тому заявив, що “авр айдія із ту мейк галішенс гуд лібералс”. Така постава управителя Росса змусила Тимчасову дирекцію Української Видавничої Спілки видрукувати окреме оголошення, яке було видруковане в “Руській Друкарні” Я. Н. Крета. Одне з таких оголошень збереглося, щоб розказати нам детальнішу історію перших турбот запланованого часопису. Автори

оголошення закликали українську громаду, щоб передавати те повідомлення “з рук до рук”.

На перших загальних зборах була вибрана перша дирекція в такому складі: Т. Д. Ферлей — председатель, Василь Чумер — касієр, Василь Кудрик — секретар, Володимир Карпець, А. Жилич, Гаврило Сліпченко та Ярослав В. Арсенич. Отже з Тимчасової дирекції були перевибрані на основуючих статутових зборах троє членів: Ферлей, Чумер і Карпець. Про склад і працю цієї дирекції вже писалося частіше на сторінках “Українського Голосу”.

Управа Т-ва Українських Піонерів Алберти біля пам'ятника українським піонерам: Іван Баран, В. А. Чумер, Тома Томашевський, Іван Даннлович, Степан Порайко, Григорій Фарина. Григорій Топольницький, 1963 р.

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОГО ДРУКОВАНОГО СЛОВА В КАНАДІ

Багато дечого не досліджено в історії українського минулого в Канаді. Чим далі йдемо в українське минуле цієї країни, все більше віднаходимо творчих слідів українського духа на цьому просторі.

В ділянці духової культури відгребуємо нові творчі одиниці та стверджуємо нові історичні факти на цьому відтинку. Сава Чернецький не тільки співець, але й поет на вісім років скоріше відкриває літературну піонерську сторінку, як про це майже “офіційно” говорилося перше про Теодора Федика. Проворний Михайло Говда, теж співець піонерської доби, зумів нав'язати близькі стосунки з деякими визначними канадськими журналістами і літераторами і його пісня, присвячена Канаді, була переложена вже в 1905 році та друквана в декількох виданнях. Е. В. Томпсон випередив Флоренс Рандел Лайвсей з українсько-англійським перекладом на 11 років.

Виявляється, що було в нас багато плутанини з початками друкованого слова в Канаді. В 1957 році одна із наших наукових установ обходила 50-річчя появи української книжки в Канаді, зв'язуючи це 50-річчя з появою книжечки “Націоналізм і народні сьвятоці”, що її випустила в світ в 1907 р. соціалістична Українська Вільнодумна Федерація у Вінніпегу.

Знову же в 1965 році появилася стаття “50-річчя української преси в Східній Канаді”, нав'язуючи це “50-річчя з двотижневиком “Свідома сила”, що став появлятися в Торонті в 1915 році.¹⁾

¹⁾ “Гомін України” ч. 11, (825). 1965.

Тим часом новіші досліді доводять, що ці 50-річчя слід пересунути взад. На книжковому відтинку це 50-річчя проминуло в 1954 році а на журнально-часописному на сході Канади це 50-річчя проминуло в 1959 році.

Які на це дані?

Як це ми вже знаємо, на заході Канади першим часописом був Канадійський Фармер в 1903 році, що його випустила в світ “Канадійська Північно-Західня Видавнича Спілка” у Вінніпезі. Саме цій спілці, що її очолювали такі піонерські діячі, як К. Генік, І. Негрич, І. Бодруг, Т. Стефанік та Й. Дима, припала честь видати в 1904 році декілька українських книжечок, перших в Канаді. Це дало початок українській книжковій продукції в Канаді, яка в новітніх часах переходить кількадесять томів річно.

Першою українською книжечкою, що появилася в 1904 році, був “Християнський Катехизм”, що мав 40 сторінок. Видала його Незалежна Грецька Церква. На катехизмі так і написано: “Виданий властивою Самостійною Грецькою Церквою в Канаді 1904”. Більшим виданням, що друкувалося в 1904 році і появилася при кінці того ж року з датою 1905 р. був “Учебник англійської мови для руского народа”, що мав 330 сторінок. Написали його “Іван Бодруг, священник незалежної православної Церкви і М. А. Щербінін, професор Манітобської колегії”. Так повністю написано на титульній сторінці. Контракт у справі цього словника був зроблений між авторами і видавництвом в дні 10 березня 1904 р. В договорі назва цього видання англійською мовою звучала “Ruthenian-English Glossary or Dictionary or English Manual for Ruthenians”. 2)

В 1904 році появилася також політична брошура п.н. “Беріть, читайте і розсудіть”. Вправді на виданні не відмічено року публікації, але на підставі тексту брошури можна устійнити точний рік видання, а навіть місяць. Мала вона пропагандивний характер і побачила світ пе-

2) Копія контракту зберігається в архіві автора.

ред федеральними виборами, які відбулись 3-го листопада 1904 р. Тому що в брошурі використовується один політичний цитат з дня 6 вересня того ж року, то це 16 сторінкове видання великої вісімки появилось між 6-тим вересня а 3-тим листопада 1904 р. Черенки вказують, що вона також друкувалася в “Канадській Північно-Західній Видавничій Спілці”.

В 1904 році появилася ще одна партійно-пропагандивна передвиборча брошура п.н. “Для добрих руских виборців”. Її видавці заповідали, що консервативна партія хоче збудувати для українців в Канаді церкви, школи і дороги. Хочє також виміняти злі фарми на ліпші фарми. Погані фарми мали бути залишені на ліси як власність держави тощо. Ця брошура появилася в консервативному видавництві “Слово”, що в тому році почало видавати під такою самою назвою свій тижневик. Отже рік 1904 приніс чотири видання; одне релігійне, одне популярно-наукове, а два пропагандивно-політичні. Тому правильно були би нав’язувати великі річніці української книжки в Канаді до цих видань.

Друковане українське слово стало появлятись на Сході Канади значно пізніше як на Заході. Початок його пов’язується з появою релігійного журналу “Сьвідка Правди” (*Witness of the Truth*), в піднаголовку якого було написано, що є це “релігійно-народна часопись для руського народу в Канаді”. Журнал видавав “Союз руських і галицьких християн-баптистів в Канаді і Сполучених Державах Америки”. Начальним редактором двотижневика був і. А. Колесников, співредактором був М. Андров. Союз співпрацював близько з Менонітським Братством Канади.

“Свідок Правди” появлявся в початках два рази в місяць і як подає англомовне джерело “Was published as the organ of the Baptist Home Mission Boards of Ontario and Quebec and of the Western Convention”, а щойно згодом фірмував видання “Союз руських і галицьких християн-

баптистів в Канаді і ЗДА". З часом замість двотижневика, який мав вісім сторінок таблоїдного розміру, став появлятися місячник книжкового формату на 16 сторінках. Ціна його була один доляр на рік а в ЗДА й Європі 1.50 дол.

Варт також згадати, що ще до появи "Сьвідка правди" виходив в 1909 р. журнал "Добрий приятель". з якого, на жаль, не залишилося жодного сліду. А що не маємо перших чисел "Сьвідка правди", хочемо покликатися на новинку "Канадійського Фармера" ³ п.н. "Нова часопись", в якій, між іншим читаємо:

"В Торонті, Онт. почала виходити нова українська релігійна народна часопись "Сьвідок правди". Часопис прирікає задоволити кожного християнина і навчити словом правди, як любити ближнього і робити добрі діла". ⁴

Отже, як "Канадійський Фармер" був першим українським часописом на Заході Канади, так "Сьвідок правди" був першим українським часописом на її Сході.

Перед "Свідомою Силою" з 1915 р., до якої досі пов'язували річниці був ще один часопис, що появлявся в Монреалі і називався "Зоря". "Зоря" зійшла над Монреалом 11 серпня 1914 року і подала, що вона "the only Ukrainian weekly in Eastern Canada published every Saturday". "Зоря" була вісім сторінковим таблоїдом, редакція її приміщувалася під ч. 45 при вул. Віндзор, адреса для передплат була 385 Фронтенак, отже адреса "Загальної Книгарні".

Ініціатива видавання часопису вийшла з Читальні ім. М. Драгоманова. На засіданні в ній 2 серпня 1914 р. був вибраний видавничий виділ, до якого ввійшли Григорій Мостовий, який був власником книгарні і друкарні в Монреалі і, далі, Яків Випрук, Северин Костирський,

³) "Канадійський Фармер", ч. 50, 1909.

⁴) Подаємо за Свободою, листопад, 1904.

Іван Випрук, Микола Колпецький, Дмитро Волощук та Іван Бодруг. Останній був редактором часопису. Часопис мав бути загально-інформативний, була навіть заздальгідь постанова організаторів, щоб політичної краски ані релігійних диспут та “личних сварок” не містити. Як довго появлялася “Зоря”, важко устійнити. Піонер М. Чипчар з Монтреалу, який співучастував у видаванні цього часопису, подає, що появилося 14 тижневих випусків. Часопис набирали ручно в друкарні. Мостового М. Чипчар та Микола Юрійчук, знова друкувався він у французькій друкарні “Le Canard”. Був це перший загальний нерелігійний і непартійний український тижневий часопис на Сході Канади.

Без сумніву, що це не уповноважнює нікого поставити “крапку над і” і влаштувати нове “річчя”. Нові дані заставляють нас даліше наполегливо працювати, щоб врешті устійнити дати української історії в Канаді.

Пам'ятник українським піонерам в Чипмені, Алберта, збудований в 1954 р.

ПРАЦІ МИТР. ШЕПТИЦЬКОГО ПРО УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Мало кому сьогодні відомо, що митрополит Андрій Шептицький, який у наш час ступнево переходить у своєрідну легендарність, був у початках українського поселення в Канаді близько наших піонерів, був їхнім дорадником, і учителем, духовним провідником і батьком й опікуном їхньої Церкви. Таке враження складається у вас, коли розгортаєте його писані праці, призначені виключно для українських поселенців Канади, або праці, які писались на оборону релігійних та національно-культурних надбань цих поселенців.

У загальному відомо, що як тільки митрополит Шептицький був призначений на митрополичий трон у Львові, він старався приїхати до Канади, щоб відвідати українські поселення. Через різні політичні інтриги в Римській курії він такого дозволу не одержав. Своїм вірним міг вислати покищо свої архипастирські листи.

Листи вірним за океаном

1901 року появилася перший лист п.з. “Русинам, осілим у Канаді”. Лист цей, написаний у Львові в день св. апостолів Вартоломея й Тита (25 серпня), був надрукований тиражем 100 примірників. У листі митрополит повідомляв про приїзд о. Василя Жолдака до Канади.

Через рік, 1902 року, появилася другий архипастирський лист п.з. “Правди віри”. Це книжечка формату вісімки; мала 117 сторінок. Подані в ній основні правди християнської віри.

Книжка була призначена спеціально для українців Канади. Розійшлася ще таки того самого року. Розповсюдженням її займалися перші місіонери-піонери: оо. Василяни П. Філяс, С. Дидик, М. Строцький, брат Єремія Янішевський, які 1902 року прибули до Монреалю разом з чотирма Сестрами Службницями.

Книжечку “Правди віри” згодом перевидано. Її розповсюджувано в час першого приїзду митрополита Андрія на відвідини до Канади 1910 року.

Евхаристійний конгрес у Монреалі 1910 року був доброю нагодою, щоб митрополит Шептицький виїхав до Канади та відвідав своїх вірних без чийого-будь дозволу.

У Канаді й ЗДА митрополит провів майже чотири місяці на безнастанній праці, відвідуючи майже всі більші скупчення українського поселення. Стрічався він не тільки з поселенцями, а й з урядовими чинниками та ієрархією інших Церков, передусім з ієрархами римо-католицької Церкви, які тоді мали юрисдикцію над українцями — греко-католиками.

Це, без сумніву, дало митрополитові всебічний образ життя українських поселенців, їхніх духовних і культурних потреб, їхніх змагань, здобутків і недочетів, перспектив на майбутнє, одним словом — всього, що було журбою та радістю тих, яких доля вирвала з рідного ґрунту.

Наслідком цих відвідин та пильної студії канадського довкілля митрополит Шептицький безпосередньо після відвідин написав дві дуже цінні праці, які появилися друком з початком 1911 року. Сучасники митрополита (наприклад, брат Йосип Гродський) свідчать, що він після приїзду з Канади до Львова, негайно від’їхав до Лаврова, щоб там у скупченні у василянському монастирі підготувати одну працю українською мовою, а другу — англійською.

З датою “писано в Лаврові в лютім, року 1911” появилася згодом з друкарні оо. Василян у Жовкві 96-сто-

Митрополит Андрей Шептицький

рінкова книжечка малої вісімки п.з. “Канадійським русинам”. Брошура ця була призначена для українського канадського загалу й містила в собі аналізу цілоти тодішнього українського життя в Канаді. Є тут огляд українських релігійно-церковних співвідношень, культурної праці, шкільництва, відношення українців до римо-католиків, протестантів, “серафимського” православ’я. Є там мова про працю чернечих чинів, бельгійських місіонерів, про книжки, пресу, виховання, добре громадянство тощо.

Обговорені були не тільки питання віри й моралі, але теж проблеми національної гідности, політики та народного хребта. Без сумніву, то були відповіді на злободенні турботи тих часів, але є там також правди, які для спільнотної вітальности мусять бути вічні.

Передусім митрополит, як найвищий церковний ар-

хипастир, заняв становище до інших віровизнань, бо, як відомо, саме тоді релігійна боротьба серед українців Канади була у великому розгарі. Без уваги на великі шкоди, яких греко-католики зазнали від цареславних православних (українського православ'я тоді ще не було) і протестантів (це діялось через брак священників та однієї церковної керми), великий митрополит проповідував тільки молитву та любов. Він писав: “Передусім треба за них молитися . . . Крім того, потягайте їх до себе любов'ю, не сварнею, не ненавистю. Не ганьбіть їх, не прозивайте, не називайте образливими назвами, не осуджуйте їх, не кидайте на них камінням . . .” (стор. 20 і 21).

Обговоривши церковне питання українців Канади, митрополит Шептицький пише окремий розділ п.з. “Потреба школи”. Він так його починає: “Друга річ, рівнож дуже важна для будучности нашого народу в Канаді — то школа. Але не яка-будь, а добра школа. Від того, чи є школа, чи нема і чи школа добра, чи не добра, залежить ціла будучність молодого покоління” (стор. 46).

Варт теж зацитувати думки цього великого ума про поняття “доброго громадянства”. Він пише: “Будьте добрими горожанами Канади, будьте правдивими, щирими і добрими канадійчиками” (стор. 91 і 92). Як розумів митрополит добрий канадизм, це видно з його слів: “Не забувайте бесіди, яку вам діди і прадіди передали в спадщині. Держіться всіх добрих старих руських звичаїв. Не встидайтеся ані руської мови, ані руського обряду, голосно признавайтесь, що ви русини, старайтесь поступованням своїми з'єднати і собі і народови поважане і славу у людей. Ані наш обряд, ані наша бесіда не перешкаджає вам в нічим бути добрими, привязаними до краю і о добро краю дбалими горожанами Канади” (стор. 92).

Далі, митрополит дораджує брати активну участь у громадському і політичному житті Канади. Про це пи-

тання він висловлюється так: “Виконуйте також всі права свободних горожан; беріть уділ в життю публичнім і політичним. Розвагою, солідарністю, сильними пересвідченнями і привязанням до св. віри можете з’єднати руському народови і славу, і силу. Не лишень для себе, але і для цілої Канади можете примножити дочасного добра, бо чесна праця кожного горожанина є добром цілого краю, а праця публична і політична має на оці передовсім загальне добро всіх, а на другім місці добро кожного зокрема” (стор. 92).

Наведені думки великого митрополита, висловлені ще 60 років тому, залишилися посьогодні в ідеології та політиці організованого та активного українства Канади.

Документ для єпископів Канади

Коли публікація “Канадійським русинам” стосувалась тільки українського загалу Канади та його оточення, то друга праця, написана в тому самому часі англійською мовою, була звернена до римо-католицьких єпископів усієї Канади. Титул цього 25-сторінкового документу таблоїдного формату так і звучав: “Address on the Ruthenian Question to their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada”.

Це своєрідний вимогливий меморандум до ієрархії римо-католицької Церкви Канади про конечну потребу призначити окремого українського владики для українців-грекокатоликів. Іншими слоавми, йшлося про керму нашої Церкви.

Коли в наведеній уже брошурі “Канадійським русинам” митрополит запевняв українців, що буде старатися про українського єпископа для Канади, а вірним доручав “молитися за нього”, то в англійському меморандумі, який, до речі, був також виданий французькою мовою, наш першоепарх переконливо доказував римській ієрархії про потребу вивершення Української греко-католицької Церкви в Канаді окремим українським єпископством. Для цієї цілі Митрополит зібрав усі дані, що стосувалися

української церковної статистики, історичних прав та традиційної обрядовості.

У шостому розділі п.з. “Конечна потреба руського єпископа” митрополит аргументував це теж “конечністю католицького авторитету серед українців”, “конечністю центральної дії”, “конечністю впорядкування церковних маєтків”, а передусім “бажаннями руського народу”.

Митрополит Андрій написав у висновку, що серйозно побоюється про можливості латинізації українців, якщо б його прохання й переконування не були прийняті.

Яка причина була, що митрополит Шептицький писав окрему документаційну працю для римо-католицьких єпископів про потребу українського владики в Канаді? Адже знаємо, що номінація такого владики залежала від римського папи, а не від канадських єпископів. Справа в тому, що канадські римо-католицькі єпископи своїм неприхильним ставленням до цього питання здержували Апостольський престіл від номінації. Правда, не всі римо-католицькі єпископи ставилися негативно. Для історії треба згадати, що найбільш позитивно до цього питання ставився єпископ Паскаль з Принц Алберт та англійські єпископи на сході Канади.

Найдовше зволікав зі зеленим світлом у цій справі архієпископ Лянжвен з Сен-Боніфасу.

Щоб переконати всіх мовою фактів, митрополит Шептицький дав науковий меморіал — працю, яка має велике історичне значення до історії українців Канади.

Обидва твори, мовою українською “Канадійським русинам” і документ англійською та французькою мовою. фактами, аргументацією й інтерпретацією доповнюють себе і показують, як глибоко митрополит Шептицький збагнув життя і потреби українського піонерства в Канаді в 1910 році і якими тривалими вартостями він навів душу наших поселенців, що не раз знаходилися на бездоріжжях, шукаючи для себе та своїх нащадків твердого ґрунту для життя і спасіння не тільки одиниць, а й усієї спільноти.

КАНДИДАТИ НА ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЄПИСКОПА В КАНАДІ

Митрополит Андрей Шептицький ставився з великою дбайливістю до обсади першого українського католицького владика в Канаді. Ще в часі своєї поїздки в Канаді в 1910 р. він робив старання в розмовах з римокатолицькими владиками Канади, як теж перед урядовими чинниками Канади, та вказував їм на потребу українського владика для українських поселенців у новій країні. Про це згадує брат Йосиф Гродський ЧСВВ, який був секретарем митрополита в часі поїздки, такими словами: “Митрополит поробив в міністерствах усіх провінцій старання, що до єпископа, та треба було ще ту саму справу обговорити в центральному міністерстві в Оттаві. Це вже було легко, по дорозі домів”.

Приготовувавши основний меморіал, звернений до римокатолицької ієрархії в Канаді, митрополит відбув ще подорож до Ватикану, щоб там зложити відповідні реляції, прохання та вимоги.

Одночасно враз з цими формальними заходами митрополит Андрей розглядався за кандидатами, бо був переконаний, що його старання увінчаються успіхами. Ще не висохла була друкарська фарба на меморандумі до католицьких владик Канади, а вже був в дорозі до Канади о. д-р Карло Єрмій. Це була частинно сповнена обіцянка митрополита, яку дав він поселенцям, що як тільки прибуде до Львова, звербує і пішле Канаді більше священиків. В Канаді було тоді, як пише митрополит в своїй брошурі “Канадійським Русинам”, чотирьох отців

Василіян, чотирьох отців Редемптористів (бельгійців), чотирьох світських та декількох французів. Були ще інші священники, яких юрисдикція була в завішенні. Щоб заізнатися з працею цих отців і зокрема щоб збагнути життя та оточення піонерів, митрополит Андрей плянував вислати о. О. Ваня, який був парохом Завалова й був не тільки добрим адміністратором, організатором, але й добрим бесідником. Отець Ваньо прийняв пропозицію їхати до Канади, а точніше про це брат Й. Гродський говорить ще так: “Було устійнено, що о. Ваньо має виїхати з весною до Канади і в тій цілі були зроблені всі заходи, щоб зі собою забрав надруковану брошуру “Канадійським Русинам”, яка була відіслана до Бремена, бо в дні 22 квітня 1911 р. о. Ваньо мав всісти на корабель”.

Як довідуємось зі споминів Й. Гродського, отець Ваньо передумав цілу справу, чи завагався перед великою відвічальністю, і не поїхав до Канади. Найбільше було клопоту з висланими книжками до Бремену, які мав далі везти о. Ваньо. В цьому однак пригодився о. Базюк, (пізніший митрат), який тоді з рамени Товариства св. Рафаїла перебував у Бремені та був еміграційним дорадником для українських поселенців. Це він переслав брошуру “Канадійським Русинам” до Канади.

Був ще один кандидат на єпископа до Канади, пише брат о. Й. Гродський. Був ним о. Баріш, який працював у Станіславівській дієцезії і теж був діяльним священником. Він одержав був звільнення від свого ординарія, єпископа Хомишина і переїхав був у Львівську єпархію. Після цього митрополит Андрей переслав його до Канади з такими самими цілями, що й отця Ваня. Цей вправді виїхав до Канади, але побачивши великі недостачі в організаційному житті, мабуть злякався їх, не задержався довго в Канаді і виїхав вкоротці до ЗДА.

Знаємо теж, що в початках брали теж під увагу ще одного можливого кандидата на єпископа, а саме о. Плятоніда Філяса ЧСВВ, який вже знав Канаду, бо провів

тут 2 роки (1902-1904) на піонерській праці. Його особу висував дехто з латинського клеру і зокрема ті, які знали його з ревної праці. О. П. Філяс був тоді протоігуменом отців Василіян у Львові і це дещо ускладнювало ситуацію. В результаті всі надії на кандидатів завели, але не завела надія митрополита Андрея на одержання єпископа для українців Канади. Треба було митрополитові Андреєві рішатись на людину, яка в дійсності не знала терену практично, але була обзнайомлена з еміграційними проблемами дуже основно наслідком своєї праці в Товаристві св. Рафаїла. Отець Никита Будка працював в цьому товаристві від початків його оснування в 1907 р. Крім цього виконував він функцію префекта духовної семінарії у Львові та мав ще окреме зацікавлення у вихованні молоді. Отже рішення митрополита впало на цю людину. О. Никита не був приготований на це. Про це він виразно каже в своєму першому пастирському листі до українців Канади, вже як їх Владика. Дотичне місце цитуємо: “Бо совісно можу сказати, пише він, що о моїм єпископським уряді в Церкві Христовій я і не думав ніколи” (“О потребі організації”, стор. 3).

Все це разом промовляє за тим, що були великі труднощі у вербуванні духовенства для українських поселенців в Канаді. Це було теж одною з причин тих великих ферментів, які відбувалися в Руській Греко-Католицькій Церкві (офіційна назва тодішньої Української Католицької Церкви) піонерської доби. Парафії не були обсажені Жонатого священства сюди не впускали, бо цьому противилась римо-католицька ієрархія. Цю ситуацію використовували інші деномінації, що в наслідках створювало внутрішню боротьбу. Брак священників і внутрішня боротьба не манили добровольців на єпископський трон.

УКРАЇНСЬКЕ ОРГАНІЗОВАНЕ ПОЛІТИЧНЕ СЛОВО НАД ТИХИМ ОКЕАНОМ

Історія українського народу в Канаді не була б повна, якби в ній не зареєстровано соціалістичного руху між українцями, які творили тут соціалістичні товариства, влаштовували політичні віча і тим самим зробили певний вклад праці не тільки на освітньо-культурному полі, але також соціально-політичному.

Творився цей рух діяльними людьми, перейнятими радикальними ідеями, головно між робітниками в більших містах і містечках, особливо в місцевостях, де були копальні вугілля, в яких українські робітники знаходили собі працю.

В тих товариствах члени сходились на спільне читання книжок та газет та відбували наради над поширенням праці в напрямі розбудження політичного мислення між своїм народом.

Як знаємо, в дні 15 листопада 1907 року став появлятися перший соціалістичний часопис в Канаді, “Червоний прапор”. Як інші піонерські часописи, так і “Червоний прапор” обрав за свій осідок місто Вінніпег.

Далеко перед появою цього часопису стрічаємось зі зорганізованими соціалістичними клітинами цього руху. Нам відомо вже про так звану “Міжнародну читальню” у Вінніпезі. Знаємо також, що в Монреалі стала працювати також Читальня “Просвіти” ім. М. Драгоманова. Була створена читальня з подібною політичною закраскою в Едмонтоні, дальше Товариство “Боротьба” у Ван-

кувері, Українське просвітно-робітничє товариство ім. Мирослава Січинського в Госмер, Б.К. На загал, всі ці товариства вели тиху і більш культурну працю, як політичну. Були й інші думки в цій справі і про це довідуємось з дуже цікавого і маркантного на той час допису, який появилсь в “Свободі” в дні 16 червня 1907 року п.н. “Віче в Нанаймо, Б.К.” Там, між іншим, стояло:

“Отже над Тихим Океаном пронслося вперше українське слово, бо відбулося перше українське віче . . . Факт замітний та не лиш тим одним, замітний ще й тим, що згромаджені на вічу українські робітники перші переступили ослячий міст, який досі спинював весь наш поступовий рух в Америці та утворили першу українську чисто соціялістичну організацію, приступили явно до соціялістичної партії.”

В дальшому автор допису оповідає про місцевість Нанаймо, в якому вперше зібралися українські робітники, щоб над Тихим Океаном відбути свої політичні наради та заманіфестувати своє політичне кредо. Пише дописувач М. С.” таке:

“На острові Ванкувер с хорошеньке містечко Нанаймо, Воно звісне на берегах Пацифіку, як центр антрацитових майнів. Нанаймо віддалене від самого міста Ванкувер 46 миль і їдетсья пароходом три години. Минувшого року наших людей в Нанаймо ще не було. Почали зїздитися послідної зими а тепер вже їх ціла громадка. Отже ця громадка сейчас відчула потребу організації і проголосила на неділю 16 травня публичний мітинг під голим небом у лісі біля майни (копальні — М.Г.М.) у Бречин. Зїшлася на мітинг майже вся українська колонія, Ба, і з Ванкувер приїхали спеціально на мітинг чотири товариші. Темою нарад було — якої нам треба організації.”

На цьому вічу була створена політична організація “Воля”. Приявні схвалили прилучитися до Канадської

Соціалістичної Партії, якої осідок приміщувався тоді у Ванкувері. Тут також треба замітити, що приявні робітники заманіфестували також свою національну приналежність, коли одночасно схвалили приступити в членство Руського Народного Союзу (теперішнього Українського Народного Союзу в ЗСА), як також передплатити наступні часописи з краю: “Земля і воля”, “Червоний Прапор”, “Громадський Голос”, “Свобода”, “Літературно-Науковий Вістник”, “Рада”, “Рідний Край”.

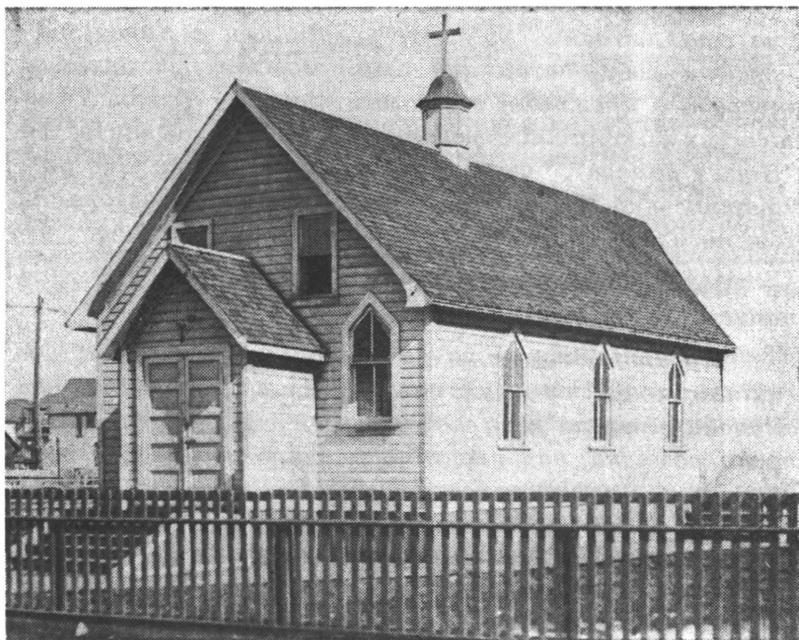
Під час віча зібрано на влаштування читальні 35 доларів, що вказує на велику жертвенність робітництва. Правда, не всі на вічу говорили однією політичною мовою, бо був між ними один з робітників з москвофільськими” переконаннями, якого назвали “москвофулом”. Це був відокремлений випадок на цьому вічу, який характеризує одночасно національну стійкість робітників та їхню тверду поставу.

Для історії варто відмітити прізвища цих українських конкістадорів політичної думки над Тихим Океаном в 1907 році. Вони такі: П. Цимбал (предсідник), Мирослав Стечишин (секретар), Г. Сліпченко, Микола Каменецький, Гр. Бегар, Юрій Сиротюк, В. Гальфар, Дм. Гриневич, Ст. Гриневич, Анна Каменецька, Лев Тарашук, Василь Томаш, Ю. Русик, Григорій Сембрат, Петро Цимбал, Антін Майдан, Іван Пелех, Михайло Мороз, Михайло Томаш, Іван Пакуляк, Р. Козичинський, Федір Підперипора, Павло Дзьопко, Methodій Дзьопко.

Як це бувало в стилі того часу, на вічу відспівано кілька революційних пісень.

Карткуючи пресу тієї доби та читаючи спомини наших піонерів, приходило до заключення, що “нанайське віче” в 1907 р. започаткувало низку політичних віч, які з того часу перекотились через українські поселення та робітничі скупчення в Канаді. В кожній того часу більшій політичній справі стали скликати політичні віча. Ввійшло навіть в моду, що для обговорення культурних

проблем також скликали віча, для церковних справ також відбувались віча. Шкільні питання теж вирішувались на вічах. Був великий плюс в цьому “увічвленні” народу. Це мобілізувало мислення загалу “своїх” над своїми суспільними турботами. Соціалістичний рух українських робітників того часу вів перед в цьому.

Перша українська церква у Вінніпезі, св. Миколая яка в 1907 р. була змінена на церкву св. Володимира й Ольги.

ТОМА ТОМАШЕВСЬКИЙ ПРО СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РУХ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ В КАНАДІ

Щоб мати першоджерельні інформації про те, яким був соціалістичний рух між українцями в Канаді піонерської доби, автор цієї праці перше був декілька інтерв'ю в цій справі з відомим піонером Томою Томашевським, колишнім редактором таких часописів, як "Нова Громада", "Фармерський Голос", "Наш Поступ", "Український Піонер" та інших. На прохання автора він теж погодився написати свої спомини з того часу.

У дні 6 червня 1966 р. він після довшої мовчанки написав авторові таке:

"Посилаю Вам кілька сторінок моєї писанини про соціалістичний рух між українцями в Канаді, що досі зі слабкими ознаками міг "скорпанізиту". Це ще далеко неповна розвідка, над якою буду працювати в міру моїх сил. Маю в зам'їрі описати біографії деяких гільніших діячів того руху, особливо Романа Крсмара, який тут зробив великий вклад праці над піднесенням освіти між нашим народом, зого саме наші "історики" гомусь промовзують. Тим часом, поки викінчу працю, рад погути від Вас, ги придасться ця писанина до зого, ги до "коша".

Хог автор захогував Тому Томашевського про довжувати свої спомини, однак дальший тяз не наступив. Т. Томашевський частіше став хворіти, а вкінці, 1 лютого 1969 р. відійшов у вічність, проживши 85 років.

В своїх розмовах з автором та в своїх писаннях до нього він завжди відмежовував соціалістичний рух між українцями Канади від якихбудь комуністичних правих чи лівих течій. Щоб дати погляд на цю добу, містимо внизу те, що залишив у рядках Тома Томашевський. Заголовок цьому він дав "Соціалістичний рух між українцями в Канаді".¹⁾

Автор.

Павло Крат на чолі руху

Наприкінці 1906-го року, прибув до Канади Павло Крат, родом з Київщини, бувший студент львівського університету, який під час студентських розрухів в будинках університету наробив багато шкоди: понищивши умєбляювання, образи і т. ін., якого власти арештували, і випустили з арешту за кавцією до часу судової розправи. Гроші на кавцію склали українські патріоти, які солідаризувались з розрухами на університеті, між якими були визначні особистости, як: д-р Кость Левицький, та інші українські діячі.

Крат, вплившись тимчасово на волі, (за кавцією), втік до Канади під прибраним прізвищем: Павло Терненко. (Слід пригадати, що в 1905-ім році, під час революції в Росії, Крат брав чинну участь).

У Вінніпегу, Терненко (Крат), познайомившись з діяльнішими українцями радикальних поглядів, зачав інтенсивну працю над створенням соціалістичного товариства, до якого приступило поважне число осіб, між якими була горстка бувших старокраєвих студентів середніх шкіл, що вже в Старім Краю були перейняті радикальним духом, і творили тайні радикально-соціалістичні клуби.

¹⁾ Оригінал праці зберігається в архіві автора. Більше про Тому Томашевського в праці автора п.п. "В зустрічі з українськими піонерами Алберти". Загальна Бібліотека "УКТ", Вінніпег, 1964.

Який підйом й заінтересування тим рухом заіснували в початках оснування соціялістичного товариства, свідчить той факт, що до року існування, товариство набуло свій власний дім-залю на розі Магнус і Поверс вулиць, що став осередком громадської діяльності на освітньо-культурнім і мистецькім відтинках, де часто відбувалися відчити, віча, драматичні представлення та забави, що збагачували товариську скарбницю.

Щоб скріпити і розбудувати соціялістичний рух між українцями в Канаді, товариство приступило до видавання часопису “Червоний Прапор”, який започатковано осінню порою в 1907 р., як тижневе видавництво, під редакцією Терненка (Крата), з завданням — розвинути на його сторінках пропаганду за створенням між українцями в Канаді соціялістичних кадр борців за новий суспільно-господарський лад кращого життя для людства цілого світу, чого не зазнає людство під капіталістичною системою.

Існувала вже тоді в Канаді соціялістична партія п. н.: “Сошіяліст Парті оф Канада” з осідком головної езекутиви в Ванкувер-і, Б.К., яка мала свої провінційні філії майже в кожній провінції Канади. Органом партії був часопис — “Вестерн Клеріон” (по українськи: “Західна Сурма”). Вінніпезьке товариство приступило до партії як українська автономна організація, з повними членськими правами.

Статті в “Ч.П.” мали ті добрі наслідки, що по Канаді зачали поставати між українцями Відділи Соціялістичної партії, головно між українськими робітниками в Західній Канаді.

“Червоний Прапор” дістався мені до рук зараз по його появі, коли я працював в копальні вугілля в Френк, Алберта.

Будучи натхнений радикальними ідеями вже на чотирнадцятому році життя в Старім Краю, я відразу постановив помагати “Ч.П.” збиранням передплат, а та-

Павло Крат

кож, після змог організувати відділи Соціалістичної партії між українськими робітниками-вуглекопами в околиці Френк-у. Першим початком мого “попису” був таки Френк, коли одної неділі організатор Соціалістичної партії Р. Легені в майнерській юнійній залі промовляв про потреби організування Соціалістичної партії для виборення кращих життєвих умовин для трудового народа. На тому зібранні учасниками були головню словянські слухачі: українці, чехи, словінці, серби й болгари, до яких сміло мож було говорити українською мовою, доволі зрозумілою для них.

Після закінчення промови Легеним, забрав я слово в українській мові на тему потреби зорганізування в Френку-у відділу Соціалістичної партії Канади. Після мене промовив один чех, прізвища — Вір, який заохочував приввних слухачів зорганізувати такий відділ Соціалістичної партії. Після коротких дискусій, прихильних

створенні такого відділу, зачався впис членів й так заіснував в Френк-у відділ С. П. з мішаних національностей, якого головою вибрано згаданого чеха — Вір-а, а мене вибрано секретарем.

З великим запалом й бадьорістю, кинувся я, збирати передплату й основувати між українськими вуглекопами в поближжі відділи С.П.К.

Копальня вугілля в Френк-у, в південній Алберті, є одною з многих — пише автор, — копальень вугілля вздовж Сіпіярської залізничної лінії Кровс Нест Песс, що протягається від Нелсон, Б.К., й прямує південною частиною Британської Колумбії на схід, аж до Медисен Гет, в південній Алберті. Вздовж тої лінії — Кровз Нест Песс — починаючи від Ферні, Б.К., аж по Тейбер, 30 миль на схід Летбридж, було велике число копальень вугілля, в яких працювало кількадесят тисяч вуглекопів різних національностей, в тім переважаюче число слов'ян, між якими було споре число українців, які, в деяких кемпах становили подавляючу більшість.

Якщо моя, вже зісохла пам'ять, (на вісімдесят третьому році життя), сяк-так служить мені, то, починаючи від Ферні, Б.К., були вугільні копальні в: Ковл Крік, біля Ферні, Госмер, Мішель Корбін, в Британській Колумбії, а далі на схід в Алберті: Колмен, Брейрмор, Френк, Лілл, Гілкрест, Веллв'ю, Бурміс, Летбридж, Блек Даймонд і Тейбер.

Були всі вуглекопи зорганізовані в майнерській юнії — “Юнайтед Майн Воркерс оф Америка” 18-ий Дистрікт, з осідком в Ферні, Б.К. Всю адміністрацію того (18-го) дистрикту очолювали люди соціалістичних переконань й організування соціалістичних відділів між українцями проходило без великих трудів, хоч, з не дуже великим числом членства.

Поволі, але постійно, збільшувалось і число передплат на “Червоний Прапор”.

Тома Томашевський (зліва) і Мирослав Стечишин в 1909 р.

Териснко (Крат) покидає редакцію “Червоного Прапора”

Коли здавалося, що “Червоний Прапор” зросте в поважне соціалістичне видавництво в Канаді, одержав я листа з Вінніпегу від Гаврила Сліпченка, дораджуючи мені закинути збірку передплат на “Ч.П.” з причини уступлення з редакції Терненка, про якого в Вінніпегу противники соціалістів зачали ширити погolosку, що він є російським шпіоном, як також погolosку, що австрійські влади домагалися від канадського уряду депортування його на судову розправу, перед якою він втік до Канади після студентських розрухів на львівському університеті. Наслідком таких упертих погolosок — писав мені Сліпченко — Крат розіритований до край-

ности, опустив редакцію й забрався до Гімлі, а редакцію “Ч.П.” перебрав Василь Головацький, з малою освітою, який в опінії Сліпченка на редактора не надавався, і часопис довго не удержиться.

Так і сталося. Видавництво знайшлося в матеріальних клопотах; не було чим платити за папір і пресу, на якій друкувався часопис в чужій друкарні, і по 18-тьох числах перестав виходити в липні 1908 р.

Очевидно, втрату партійного органу, відчувли діяльніші члени партії, дуже болючо. Слід відмітити факт, що хоч “Ч.П.” проіснував заледве дев'ять місяців, все ж таки залишив пророблену працю в започаткуванні між українськими робітниками і фермерами соціалістичного руху, які організувалися в Відділі Соціалістичної Партії Канади, з осідком Домініальної Екзекутиви у Ванкувері.

Старання започаткувати нове видавництво

Одним із членів головної екзекутиви С.П.К., був Мирослав Стечишин, який свого часу жив у Каліфорнії, а в 1906 р. перебрався до Ванкуверу. Обдарований журналістичним таланом, і завжди багатий на ініціативи й пляни, постановив створити видавничу спілку на 10.00 долярових пайках (шерах), які можна було продавати за готівку, або на виплат, на роздобуття гроша, на започаткування нового видавництва.

Першими відділами партії, що склали на шері видавництва готівкою по 10.00 дол., були: Товариство “Боротьба” у Ванкувері; Українське просвітно-робітниче т-во ім. Мир. Січинського в Госмер, Б.К., і відділ партії у Вінніпегу.

З таким, смішно малим капіталом — 150.00 дол., — Стечишин виїхав до Вінніпегу, перебрав черенки й інші друкарські-причандали “Ч.П.” й зачав видавати часопис п. н. “Робочий Народ”, який появився в травні, 1909 р.

З появою “Р.Н.” зачало зростати членство партії;

організувались нові відділи партії серед українців. За старанням Стечишина створено було “федерацію українських соціалістів” як автономну етнічну секцію Соціалістичної Партії Канади, яка зі зростом числа членів й відділів начисляла в 1910 р. біля 3,500 членів. При віддлах

Загальні сторінки видань Томи Томашевського.

подекуди існували драматичні кружки для розвитку між членами мистецтва, вечірні школи англійської мови і письма.

Спроба висвободження Січинського з тюрми

Ще перед упадком “Ч.П.” в 1908 р. в статті про чин Мирослава Січинського і засуд його вперше на смерть, а опісля заміну кари на двадцят років в станиславській тюрмі, редакція “Ч.П.” помістила палкий заклик до українців Канади поробити всі можливі заходи висвободження Січинського, кінчаючи статтю таким закликом:

Тож, не гаймось,
Не барімся,
Даймо осуд свій!
Січинському не вмирати —
Борцям пора в бій!

З появою “Р.Н.” почалось інтенсивніше розгорнення організованої акції в напрямі прискішення спроб висвободження Січинського.

В тій ціллі, за плянами Стечишина створено було Комітет п. н.: “Рада Сімох” з таких осіб: Мирослав Стечишин, Павло Крат, Т. Томашевський, В. Котеляк, В. Кулька, Н. Кохановський і Євген Володін.

Щоб повести успішно акцію в тому напрямі, як: пожвавлення збірки фондів на викуплення Січинського з тюрми, та вирішення питань і плянів дотично розбудови організації, відбувся в Едмонтоні в днях 22 - 27 серпня, 1910 р. Соціалістичний Конгрес, на якому було зарепрезентованих делегатами тридцять відділів Федерації.

Між різними питанням й дискусіями, над якими застановлялись делегати й переводили ухвали, вирішено було спровадити до Канади зі Старого Краю сестру Мирослава Січинського, Ірину, учительку Рідної Школи ім. Грінченка у Львові, яка мала б тут зробити об'їздку з доповідями про чин її брата, Мирослава, його судовий процес, тюремне життя і т. п., й при тій нагоді перево-

дити збірку фондів на викуплення Січинського з тюремних мурів, який зачав дуже підупадати на здоров'ю.

Прибула сестра Мирослава Січинського до Канади в жовтні, 1910 р., яка по короткім побутті у Вінніпегу, прибула до Едмонтону, де виголосила свою першу доповідь при великому здвизі народа, який привітав її дуже оваційно. З Романом Кремарем відвідала також першого українського поселенця -- Івана Пилипова, на фермі в околиці Стар.

Мені, припоручено Комітетом "Ради Сімох" товаришувати їй в об'їзді по південно-західній Алберті і Бритїш Колюмбїї, аж по Ванкувер і Нанаймо, Б.К.

В тїй об'їзді виголосила Ірина Січинська свої доповідді в таких місцевостях: Келгари, Летбридж, Френк, Колмен, в Алберті; в Госмер, Б.К., в Ванкувер і Нанаймо. Ванкуверське Т-во "Боротьба" влаштувало на її честь величавий концерт при співучасті тамошнього хору, під диригентурою Івана Далаврака, учня славного дирегента Барнича, в селі Балінці, коломийського повіту.

В повороті на схід, задежались ми також в Кенмор, Алберта, де працювало багато наших людей в копальні вугілля. Відвідали ми також Бенф, звідкілля виїхали до Келгар, і там, після близько дво-місячної об'їздки, розпрацались з великою надією, що наша місія увінчається добрим успіхом в освободженні Мирослава Січинського зі станиславської "Дїброви" . . . , що саме на радість українського народа здійснилось в листопаді, 1911 р., коли телеграми подали вістку, що Січинський, при помочі підкуплених сторожів тюрми, темною ніччю, впишвся на волі.

Мабуть, зайвим буде тут широко розводиться над радістю нашого народа, що високо цїнив геройський чин Січинського, який наражував своє життя, аби згладити зі світа цїсарського намісника, графа Потоцького, великого україножера, на приказ якого пролялось багато української крови від жандармських багнетів в часі великого селянського страйку 1902 р., і під час виборів.

ПЕРША ЖІНОЧА ОРГАНІЗАЦІЯ У ВІННІПЕЗІ

День 27 січня 1916 року запишеться пам'ятним і історичним днем для жінок Манітоби. Довгі змагання жінок за рівноправність з мужчинами в громадських і політичних справах увінчалися в тому часі великим успіхом. Манітобська законодавча палата (легіслатура) схвалила тому п'ятдесят років закон, яким надано жінкам повну рівноправність у справі голосування. З признанням треба відмітити, що провінція Манітоба вела перед у цьому відношенні. Всі інші провінції були позаду. Правда, що деякі країни в світі признали були політичні права жінкам уже давніше, напр. Нова Зеландія перевела рівноправність у 1893 р., Австралія 1908 р., але напр. Ірландія і Данія в 1913 та 1915 рр. Коли рівноправність обох полів була переведена в життя в Манітобі, то навіть англосаксонки Великої Британії мусіли дивитися заздрим оком на цей великий поступ рівноправности в цій провінції. З приємністю приходиться наголосити, що в дискусії над законом рівноправности жіноцтва Манітоби приймав участь теж перший посол українців Манітоби Тарас Ферлей. Без сумніву, що проголошення рівноправности жіноцтва в Манітобі тому п'ятдесят років мусіло добрим відгомонам відбитися і серед українських жінок. Правда, що вже перед цією історичною датою стрічаємо імена багатьох жінок, що приймали участь в організованому житті українських громад, в церковному, а теж культурно-освітньому житті провінції Манітоби, і цілої Канади. Схвалення рівноправности дало ще більший під-

штовх жіноцтву в цій провінції до праці, а українським жінкам заохоту створити самостійну жіночу організацію, побудовану на власному статуті.

Ще інший фактор заважив на скристалізуванні організаційного життя жіночої організації українок у Манітобі, точніше — Вінніпегу.

В 1916 році угроблено в Манітобі двомовну систему шкільництва. Драматичний бій за вдержання української мови в публічних школах закінчився для української спільноти в Манітобі цілковитою програмою. Всі зусилля в тому часі українці на заході Канади кинули на організування бурс і інститутів, де студентська молодь мала б приміщення, а також могла б навчатися у вільний час рідної мови, історії і культури свого народу. Вже під кінець 1912 р. стала організуватись у Вінніпегу Українська Бурса ім. Адама Коцка¹⁾. В 1915 р. вона вже була чинна. З початку вона приміщувалася при 117 Джюно вулиці, а пізніше, в 1916 році, в Українському Народному Домі, Борровс і Мекгрегор. Тодішній провід змагав до того, щоб Бурсу доповнити питомцями з одної сторони, а з другої робив усі заходи, щоб до співпраці притягнути не тільки мужчин, але теж жінок. У тодішніх численних зверненнях проводу Бурси між іншим читаємо: “Бурса — наша найбільша надія, бо з неї вийдуть ковалі нашої долі, й тим то вона заслуговує на загальне попєртя”.

В листопаді 1916 року управа Бурси ім. Адама Коцка проголосила “до українських пань у Вінніпегу” окреме звернення, що звучало: “Проситьсє всіх пань і панночок з Вінніпегу на збори до Народного Дому в день 16 листопада (четвер) в 8 год. вечером. Збори відбудутьсє у великій залі і є скликані в цілі зорганізування комітету

---

1) Членами управи Бурси А. Коцка в тому часі були: О. Заду-
рович, П. Г. Войценко, Іван Нєгрич, С. Гавронський, Г. Винник, М.
Насічний, О. Гладун, О. Жеребко, Т. Фльора, Я. В. Арсенич, С. Білін-
ський, В. Чуйван, Т. Д. Ферлей, І. Шкремедка, а згодом ще О. Боя-
нівський.

пань для Української Бурси А. Коцка в Вінніпегу. Всі можуть і повинні прийти" (гл. "Український Голос, ч. 46, 1916).

Організаційна підготовка

На нараді в дні 16 листопада запрошене жіноцтво винесло рішення, що їм бути не "комітетом пань", але їм потрібно самостійної жіночої організації, яка серед цілої низки завдань могла б теж допомагати у веденні Бурси А. Коцка. На цих зборах були учасниками й чоловіки. Там зав'язався ініціативний виключно жіночий комітет, що мав довести до зорганізування самостійної жіночої організації. Комітет цей очолила Марія Боянівська. Створений комітет взявся енергійно за діло і змістя визначив чергові сходи жінки на тиждень пізніше, себто на 23 листопада, щоб уже самим, без чоловіків, обговорювати свої організаційні проблеми. При кінці листопада того ж року вже появилася був комунікат за підписом секретарки зборів панни Євгенії Демчук (пізніше замужної за адвокатом Козярем, в якому читаємо (цитуємо за "У.Г.", ч. 48, 1916):

"22 листопада відбулися другі з ряду збори українського жіноцтва в місті Вінніпегу. Збори відбулися у великій залі "Народного Дому". Порядок був такий:

1) Перечитано звіт з попередніх зборів й ухвалено його прийняття.

2) Ухвалено всіма присутніми панями, щоб виготовити статут товариства якнайскорше. При сім пані Ольга Арсеніч внесла, щоб вислати листи до всіх українських товариств у Вінніпегу з проською, щоб всі пані і панночки з товариства згуртувались в одно жіноче товариство, помімо того, що заразем можуть бути і членкинями других мішаних товариств.

3) Ухвалено вибрати комітет з трьох пань, задачею якого було би виготовити начерк статуту і пред-

ложити його масовим зборам. До комітету увійшли пані О. Арсенич і панна Е. Демчук."

Українське Жіноче Просвітне Товариство

Розпочате організаційне діло жінки вели з повною енергією, бо 3-го грудня 1916 року відбулися основуючі загальні збори першої української жіночої організації у Вінніпегу, що при створенні одержала назву: "Українське Жіноче Просвітне Товариство". Основуючі збори відбулися в Народному Домі. На них присутніми були пані і панночки, як Емілія Гикава, Анна Сандулович, Івга Гнатишин, Анастасія Паньків, Наталія Ферлей, Франя Негрич, Стефанія Купченко, Доця Павлюкевич, Юстина Угринюк, Анна Гавірко, Марія Коваль, Маруся Угринюк та багато інших, що в пізніших роках вписали свої імена в розбудову жіночого руху та культурного життя українців Канади.

Загальними зборами проводила голова ініціативного комітету Марія Боянівська і вона, як подає преса того часу, з'ясувала ціль жіночої організації, що мала два основні завдання: просвіта і виховання. На зборах прочитано і схвалено статут, що його опрацювала статутова комісія, та схвалено вкладку, що виносила десять центів місячно. Після обговорення технічно - організаційних справ, обрано управу в такому складі: М. Боянівська — предсідниця, М. Жеребко — заступниця, Е. Демчук — секретарка рекордова, Ю. Угринюк — заступниця секретарки рекордової, О. Арсенич — секретарка фінансова, Ф. Негрич — касирка. До Контрольної Комісії ввійшли: Е. Гикава, А. Паньків і Т. Боднар. Вибрано також окремий забавовий комітет у складі: Гавірко, Казанівська, Лотоцька, Д. Павлюкевич, Турчин, М. Угринюк і С. Жеребко. Щоб придбати фонди для молодого організації, схвалено за порадою Г. Ліпінської zorganizувати вигравку.

Культурно-освітня праця УЖП Т-ва

В новозаснованій організації життя пішло повною парою. Правда, не багато допомагано Бурсі А. Коцка, бо ця наслідком недостатчі фондів у короткому часі розв'язалася, але молоде жіноцтво, якого вік тоді коливався між 20-30 роками життя, мало багато можливостей праці. Вже 25-го січня схвалено підготуватися до самостійної сценічної виставки. В тому часі теж схвалено, щоб "дівчат з Рідної Школи прийняти під свою опіку й учити їх вишивати й гачкувати". Без допомоги "Українського Жіночого Просвітнього Товариства" не обійшлося ніяке прийняття в Народному Домі, якого жінки не влаштували б, або за нього не відповідали б, оповідають ті, що пам'ятають перші організаційні початки українських жінок у Вінніпегу. Багато зусиль вклав перший відділ УЖПТовариства в підготовку вистави "Наталка Полтавка". Була це перша вистава, що її поставили жінки у Вінніпегу у власному заряді. Для історії варт подати прізвища учасників цього історичного підприємства жінок. Ролю Наталки грала Наталка Андрущак, виборного Макогоненка Григорій Гречка, возьного Тетерваковського С. Ковбель, матір Наталки Маруся Угринюківна, Микола М. Казанівський, а Петра О. Боянівський. Аматори мусли справитися бездоганно, коли кореспондент одного часопису писав про працю товариства:

"Ще недавно зістало зорганізоване у Вінніпегу Українське Жіноче Просвітне Товариство, перше того рода у Вінніпегу, а може й в ціл'ї Канаді. І се товариство, хотяй недавно його основано, є вже ширше знане українському загалові у Вінніпегу і від суботи 28 квітня з'єднало собі велике признання та похвалу вінніпегських українців виставленням того дня гарної сперетки Івана Котляревського п. з. "Наталка Полтавка" ²⁾.

---

²⁾ Український Голос, ч. 19, 1917.

Про різnorodність праці цієї першої жіночої організації у Вінніпегу говорить піврічний звіт, опублікований у тодішніх часописах. Там читаємо:

“Дня 17 мая с.р. відбулися піврічні збори Українського Просвітнього Жіночого Товариства в салі Народного Дому. Збори отворила бувша председателька пані М. Боянівська, здаючи звіт з діяльності товариства. І так: перше чим занялось товариство було устроєння “Андрея”, “Ялинка для дітей”, головно для бідних, баль фартушковий на дохід Народного Дому, вчасти причинилось до справлювання запустів, а на кінець відіграно “Наталку Полтавку”. Кілька з членкинь товариства, а іменно п-і Е. Гикава, п-і Шкредедка і п-а Ю. Угринюк безплатно уділяють науки ручних робіт в “Рідній Школі”. В часі короткого існування товариства постало кілька гарних думок, з яких вже багато увійшло в діло.”³⁾

На піврічних зборах УЖП Т-ва був вибраний виділ, до якого входили: Г. Ліпінська — председателька, С. Жеребко — заступниця, Е. Гикава — секретарка рекордова, А. Паньків — секретарка фінансова, Рудик — касирка. До Контрольної Комісії були вибрані: М. Боянівська, А. Сандулович і Зюбрецька. Піврічними загальними зборами Українське Жіноче Просвітне Товариство закінчило свій перший етап організованости і праці. Напряма праці, що був взяв перший виділ, продовжався довгі роки, до часу ліквідації товариства, чи пак його переназвання. Русло цієї праці посилювалось часто новими проектами та людьми. Один з таких проектів варт віднотувати. Про цей проект, а йдеться про т. зв. “кошичковий баль”, читаємо таку нотатку в тогочасній пресі:

“Женщини і панночки повинні принести з собою гарні кошички, прибрані в цвіти і наповнені овочами або цукорками. Ці кошички підуть на ліцитаційну про-

---

³⁾ Канадійський Фармер, ч. 21 і таке ж саме число Українського Голосу, 1917.

даж. Весь чистий дохід з балю і розпродажі кошчків призначений на бібліотеку для Українського Просвітнього Жіночого Товариства у Вінніпегу."

Таких висококультурних виявів відмічує преса більше.

Треба теж підкреслити, що товариство відбувало свої кожно-тижневі сходи та місячні і піврічні збори. Належати до такої організації та сповняти належно свої обов'язки, — це вже непересічні зусилля та відданість спільноті. Не всі видержували ці вимоги і тому виділ товариства видавав організаційні заклики, а в одному із них, якому сповниться вкоротці 50-річчя, читаємо:

"Жадна жєнщина не повинна ані думати, що жєнщинам товариства не треба. Вже час, аби жєноцтво взялося за реальнішу працю і не занималося роботою лише коло пєца. Вже час, щоб українське жєноцтво, як і англійське жєноцтво, виступило на арену національного і політичного життя в Канаді.

Много жєнщин нарікає на мужчин, що не роблять так як треба, покажїм отже, що ми жєнщини потрафимо більше добра зробити для піднесення свого народа, як мужчини. А се ми можемо зробити напевно, наколи будемо сходитися до купи і радити разом.

Українське Жіноче Товариство відбуває свої мітїнги кожного тижня вечером і на мітїнг може прийти кожда жєнщина так само, як приходить до свого власного дому. Всї радо будуть прийатї."

Зайво було б додавати ще які-будь коментарї до цієї відозви.

Документи емансипації українського жєноцтва

Зводячи підсумки початкової ініціативи та праці цієї першої української жєночої організації у Вінніпегу, і правдоподїбно першої української жєночої організації в

цілій Канаді, хочеться ще вписати один шляхетний патріотичний розділ цієї установи, що характеризує емансипаційні тенденції українського жіноцтва. Як ми згадували на початку цієї праці, в січні 1916 року зрівняли мужчин і жінок у громадянських правах Манітоби. В черговому році вже йшла підготовка до парламентарних виборів. У містах і на провінції переводжувано реєстри виборців, на яких вписувано і жінок. В українській пресі того часу стрічаємо інформації і ляконічні заклики, щоб усі реєструвалися до виборчих лист. Українське Жіноче Просвітне Товариство відчувало на собі велику відповідальність перед своїм членством та тисячами тих, що членами товариства не були. Щоб усіх заохотити до сповнення національно-громадського обов'язку, управа товариства видала "Відозву до Українського Жіноцтва у Вінніпегу" з гарячим апелем. Цю летючку як єдиний друкований документ емансипації українського жіноцтва в Канаді та який зберігся в єдиній копії до наших часів, передаємо тут повністю. Цитуємо:

— ВІДОЗВА —

ДО УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА У ВІННІПЕГУ.

Українське Жіноче Просвітне Товариство повідомляє все українське жіноцтво у Вінніпегу, що на днях 11, 12, 13, 14 і 15 червня с.р. відбуде ся реєстрація, або спис, виборців. Після нового виборчого закону жінки мають право голосу таксамо як мужчини. Обов'язком отже кожної української жінчини є в день реєстрації зареєструватись, аби опісля на вибори могла голосувати.

ХТО МОЖЕ РЕГІСТРУВАТИСЬ?

Кожда жінка, що має не менше чим 21 літ коли чоловік її має горожанські папери, має те саме право, що її чоловік, себто може реєструватись і голосувати в часі виборів.

Кожда дівчина, що має скінчених 21 літ і має тут

батька, що є горожанином сього краю, може реєструватися і голосувати.

Кожда вдова, котрої чоловік мав горожанські папери, стала тим самим горожанкою і має право реєструватися і голосувати.

Така реєстрація виборців вже відбулась на колоніях Манітоби і — як пишуть англійські газети — на кожних сто англійських жінок зареєструвалось дев'яносто п'ять жінок. Це знак, що англійські жінки зрозуміли вагу реєстрації і тому так численно зареєструвались.

І НАШЕ УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО У ВІННІПЕГУ ПОВИННО СТУПАТИ СЛІДАМИ АНГЛ. ЖІНОЦТВА

Ми знаємо, що правительсто ухвалює різні закони, правительсто творить більшість одної партії послів, яких вибирає народ. Отже які послі — таке правительсто, а яке правительсто — такі закони. Нам отже треба подбати сильно о те, щоб в парламенті було найбільше таких послів, які солідно і чесно заступалиб наші інтереси, інтереси бідних людей, не богачів які видушчуют з нас послідну краплю крови. А щоби сему зробити кінець всі наші українські жінки у Вінніпегу повинні в означені дні реєструватися, чим власне покажуть чужинцям, що є свідомими горожанами сего краю. Колиж-би не реєструвались, так сим далиб чужинцям до зрозуміння, що наші жінки не знають оцінити наданої їм рівности, що наші жінки і на дальше хотять бути уполслідженими чужими на кождім кроці.

Реєструватися може кожда жінка без виімку чи знає або не знає говорити по англійськи.

Боятися реєструвати нема найменшої причини.

Г. Ліпінська, голова   **Е. Гикава, секр.**

(Котрі з жінок хотять осягнути більше інформації про реєстрацію, нехай зайдуть до салі "Укр. Народного Дому", де кождої середі, о 8.30 вечером відбуваєя мітінг УКР. ЖІНОЧОГО ПРОСВІТНОГО ТОВАРИСТВА).

Цитована летючка переховується в архіві автора.

Таких летючок видало було УЖП Товариство кілька тисяч, оповідають піонерки українського організованого жіноцтва. Все членство було змобілізоване розносити ці відозви по українських хатах. Більшість членок УЖП Т-ва зобов'язалося добровільно реєструвати українських жінок впродовж п'яти днів у різних публічних реєстраційних пунктах Вінніпеґу. Висліди цієї акції були більші чим задовільні. Першу мобілізаційну пробу праці українське організоване жіноцтво здало з відзначенням. Поважний відсоток українського жіноцтва у Вінніпеґу був зареєстрований тільки завдяки зусиллям Українського Жіночого Просвітнього Товариства.

У загальному, Українське Жіноче Просвітне Товариство започаткувало блискучу п'ятдесятирічну історію українського жіночого руху в Канаді.

Українська православна церква св. Михаїла в Гардентоні, Манітоба, збудована в 1898-1899, заховалася до наших часів.

А. ГОНЧАРЕНКО І К. ГЕНИК ТА КАНАДСЬКІ УКРАЇНЦІ

Згідно з переказами та документарними даними, Кирило Геник з Вінніпегу нав'язав був близькі взаємини з о. Агапієм Гончаренком з Гейворду, ЗСА. десь уже під кінець 19-го століття. У першому році нашого століття він уже виїздив на відвідини до Каліфорнії. Він відвідав тоді о. Агапія Гончаренка на його хуторі в Гейворді, який був відомий українській спільноті на північно-американському континенті як хутір "Україна".

Про що була мова між цими двома визначними українцями того часу, --- важко сьогодні сказати, однак з того, як опісля зложилися події між о. Агапієм та Кирилом, можна припускати, що мова йшла не про особисті справи. К. Геник не потребував багато представлятися А. Гончаренкові. Він уже від 1897 року був у близьких зв'язках з часописом "Свобода" в Америці, часто дописував до неї про стан української еміграції в Канаді, про потреби українських поселенців, їх щоденні проблеми та журився плянами на будуче. К. Геник був у таких же взаєминах зі середовищем "Громадського Голосу" у Львові і зокрема листувався він з Іваном Франком, що мав ім'я не тільки поета та письменника, але також був ідеологом національного і поступового українства в тому часі. К. Геник мав закінчену середню освіту з окремим курсом в адміністрації, був людина очитана і захопився був соціалістичними ідеями. З природи був він ідеалістом-мрійником і до якоїсь міри навіть фантастом.

Отець Агапій Гончаренко в 1896 р. біля печери на хуторі "Україна", Каліфорнія.

А. Гончаренко був людиною великих свобод і також, як нам відомо, був близьке пов'язаний з революційними колами Росії, а передусім з російськими емігрантами, зокрема з групою Герцена. Почував він себе козаком, учнем Тараса Шевченка, якого мав він зустріти в 1847 році в т. зв. Броварі, будучи студентом семінарії в Києві.¹⁾ Здається, що в висліді взаємин з революційними

¹⁾ "На спомини по праведному Тарасу Шевченку" А. Гончаренка, Свобода, 1900, ч. 21.

колами на заході о. Агапій все більш і більш захоплювався революційними ідеями. Подібності суспільно-політичних поглядів Гончаренка і Геника звели їх разом, найперш у листуванні, згодом в безпосередніх відвідинках.

В 1899 році сталася ще одна подія, що мала вплив на Агапія і Кирила. В тому році появилася був роман Льва Толстого "Воскресіння", як вислів протесту проти самодержавства, сваволі і насильства. Толстой розглядав у ньому соціальні, політичні і моральні основи царської Росії. Треба пам'ятати, що в тому часі в Росії й Україні поглиблювались з кожним днем революційні процеси проти самодержавія — і роман "Воскресіння" був наче зеркалом своєї доби. Однак Лев Толстой не тільки критикував тогочасній етап: він також проголошував у романі, над яким працював десять років, своєрідні позитивні ідеї: Передусім — моральне самодосконалювання, що мало б урятувати людство від зла та заглади і далі — непротивлення злу насильством. Іншими словами Толстой відкидав уживання всякого насильства в державному правлінні та соціальних взаєминах. Наслідки появи роману були такі, що в Росії Російська Церква вилучила Толстого зі своїх визнаців, а поступовіші елементи стали захоплюватися т. зв. толстовством. За короткий час під впливом цих ідей постала т. зв. "толстовська комуна" на Кубані в Майкопі, що пізніше перемінилась в кооперативу "Криниця". Толстоївськими ідеями захопилися були і в нас, здається, Гончаренко і Геник були мабуть одними із тих. Мирослав Стечишин пише у своїх споминах²⁾, що приїхавши на Гончаренкову Україну в 1902 році, він застав у ній просто стоси творів Л. Толстого, виданих у Швейцарії Вірюковим Бонч-Бруевичем — і всі ці книжки були власністю А. Гончаренка. Про удосконалення себе писав у "Свободі" Кирило Геник у роках 1901-1902. І в цьому, без сумніву, був слід толстовських

---

²⁾ Календар Українського Голосу 1940, стор. 118.

ідей, які частинно забулювалися зі соціалістичними, що їх проповідував II-ий інтернаціонал. Соціалістичні і толстовські “правди” заставляли Гончаренка і Геніка пригадуватися над кращим будучим української спільноти на американському континенті. Саме в висліді цих роздумвань оба згадані рішили оснувати “Українське Братство”. “В дійсності, сама думка про “Українське Братство” мала зродитись в К. Геніка з читання писань Толстого про те, як люди повинні між собою жити”, стверджує М. Стечишин³⁾.

Цікаво, що М. Стечишин не згадує при цьому нічого про соціалістичні течії, які при допомозі комун хотіли розв’язувати соціальні зрізничкування та вважали тоді за єдину рецепту на соціальну несправедливість. Рівночасно і паралельно були поширювані тоді ж часто анархістичні ідеї, що заперечували державну владу, зовнішній примус та приватну власність. Не згадує він нічого про кооперативну ідею, що в тому часі теж прибирала на своїй силі в цілому світі.

Чим було Українське Братство і що говорять про нього живі свідки

Перша думка реалізувати ідею “Українського Братства” зродилася в Канаді. Це й природне, бо Агапієві Гончаренкові, якому в тому часі добігала 80-ка, важко було братися за реалізування такої ідеї. За неї мусіла братися людина повна сил, розмаху, близьких контактів з людьми тощо, — саме такий як К. Генік, що був емігрантським урядником у Вінніпегу. Він знав поселенців, їхні потреби, навіть ідеї, з титулу своєї праці йому було теж легко контактуватись зі заінтересованими. Ба, що більше, його тоді вважали за одного з найкраще матеріально ситуованих українців. Все разом давало К. Генікові престиж й змогу реалізувати таку ідею, як “Укра-

³⁾ Українське Братство в Каліфорнії. Календар “У.Г.”, 1940.

їнське Братство” — спільноту, що мала бути вищим ступенем співжиття людей⁴⁾). Один з членів “Українського Братства”, Мирослав Стечишин, так писав про цілі Братства:

“Коли один уявляв собі “Українське Братство” за справу жити правдивим християнським життям згідно з думками Льва Толстого, то другий глядів на нього, як на щось в роді модерної Запорізької с’чі, третій бачив в нім пропозицію хліборобської спілки, четвертий кооперативу, п’ятий плян кольонії з добрими і вибраними сусідами. Міг хтось уявляти собі Братство також як свого рода “комуну”. В дійсності воно не представляло нічого określеного.”

Звідси так й видно, що на формування братства впливали різні течії.

Дещо більш світла кидає на характер спільноти “Українського Братства” розповідь піонера-учителя Ярослава Колтека з Вінніпегу.⁵⁾ Він єдиний із живих могоканів, що оповідав авторові цих рядків про цю спільноту, що в ній мала бути вічна й тиха згода, де не було б приватної власности, ніхто не терпів би недостачі, де всі були б вільні. Він теж належав до тих ентузіястів, що мріяли про “утопійний острів” Томи Мора.

Я. Колтек, син Покуття. Виростав у великому та рідному селі Балинцях, коломиїському повіту. Скінчивши семикласівку, ходив до Промислової Школи в Коломиї, в якій чотири роки вчився практичних звань для свого життя. В школі Я. Колтек познайомився був з гуртом українських студентів, що були під впливом соціалістично-радикальної молоді. До таких належали й Тарас Ферлей та Олекса Антонюк, що були уродженцями Балинець та виїхали до Канади, — перший під кінець 1901, другий

4) Гляди вище цитований твір.

5) Нотовані розповіді переведено в 1964 р. і зберігаються в архіві автора.

у 1902 році. З обома Ярослав дружив близько. В короткому часі після виїзду до Канади Т. Ферлей писав до Я. Колтека вже з Каліфорнії, точніше з ферми “Україна” коло Гейворду, і радив йому приїздити в їхній гурт, де мовляв усі вони живуть у ньому так, як мріяли колись ще на шкільній лавці, цебто “в гурті і щасті, по братськи”. Що більш, між знайомим гуртом був добре відомий Я. Колтекові Юрко Сиротюк з Балинець та Гриць Данишук зі Сопова, також з Коломийського повіту. Останній знаний був Ярославу ще з Промислової школи в Коломії. Всі згадані були соціалістичних переконань і коли розходилися зі школи та з села, пообіцяли собі бути в постійному зв’язку і “братство” додержувало даного слова. Одного дня Я. Колтек дістав був навіть знимку від “Зенона” (псевдо Гриця Данищука) з такою присвятою: “В пам’ятку дорогому Брату-другу від щирого Зенона і Мирослава”. Щойно в пізніших роках Я. Колтек довідався, що тим другим “братом-другом” був Мирослав Стечишин. В одному із листів Т. Ферлей настоював, щоб Я. Колтек таки негайно їхав до них.

Він радив їхати через Канаду і задержатися в Кирила Геніка. Останній мав допомогти дальшими вказівками щодо переїзду та фінансів. Заохочений такими виявами опіки, Я. Колтек восени 1903 р. вирушив до Канади, щоб бути ближче вимріяного щастя та разом з іншими реалізувати “краєц спільноту”. Корабель “Акадія” перевіз його через океан, а Сіпіар привіз з Квебеку до Вінніпегу під самого “Імігранта”, в якому ждав на нього Кирило Генік. Цей прийняв його дуже тепло, але сповістив його, що вимріяна “спільнота” розлетілась; К. Генік висловлював ще надію, що може ще щось з того вийде, але як виявилось, це були надії потапаючого. К. Генік не вмів роз’яснити Колтекові, чому “Українське Братство” після такого короткого часу перестало існувати і навіть не радо заходив у розмову про це питання, --- так і видно було, що це його дуже боліло. Він теж признався, що

допоміг Ю. Сиротюкові з родиною та Іванові Данильчукові з жінкою дістатись на ферму Гончаренка, щоб там творити “Українське Братство”, навіть фінансував їх подорож та перебрав у посідання їхні ферми. Допоміг він також Грицеві Данищуківі в подібному переїзді.⁶⁾ Про Гончаренка К. Генік висловлювався завжди з великою пошаною як людину з подібними до своїх та всіх братчиків поглядами. В Гончаренкові цинив Генік не тільки знання, але теж ідеал: Гончаренко, очевидно, сприяв проєктові і створенню “Українського Братства” і разом з Геніком був його духовим батьком. З пізніших розмов, і дискусій, що витворилися в зв'язку з провалом братства, відчувалося, — говорив Я. Колтек — що великою недостатчю при формуванні братства був брак основних та формальних заłoженъ у ньому. “Українське Братство” не мало ані форми, ані угоди, ані статута, ані будьяких правил, пише про це М. Стечишин ⁷⁾ “Природна річ, що інакше міг про нього думати Генік, інакше Гончаренко, а ще інакше Сиротюк, Данильчук, Стечишин, Ферлей, Гриць Данищук, чи Григорій Крайківський, що після мене до братства приїздили”, — закінчує М. Стечишин.

Найточніше спрецизовував ідею “Українського Братства” таки сам К. Генік і ці його думки подаємо за М. Стечишином:

---

⁶⁾ Гриць Данищук, пізніш відомий як д-р Г. Даніс, прибув до Канади в 1903 році і негайно після цього К. Генік вислав його до Каліфорнії як добровольця, нового члена “Українського Братства”. Г. Данищук привіз був навіть зі собою герб-грамоту “Українського Братства”, яка була виготовлена в Коломиї. Проєктувала її Анна Павлик (сестра Михайла) та проф. Іван Раковський, який пожертвував на ту ціль кількадесятъ австрійських корон. На емблемі була змальована родина з написом “Українське Братство”. Над виготовленням емблеми працювало двох коломийських студентів: Стефурак та Михайлюк. Всі ці подробиці подані згідно з кореспонденцією п-і Теклі Островської-Даніс, дружини д-ра Г. Даніса, яка зберігається в архіві автора. Емблема про яку мова зберігалася в домі родини Данісів десь до 1932 р., до смерті д-ра Г. Даніса.

⁷⁾ Гляди його цитований твір, стор. 120.

"Люди — інформував К. Генік Стечишина, — що думають переселитися до Каліфорнії, є радикальних переконань і вони раді б створити коаліцію, в якій могли б жити свobodно, не криючися зі своїми поглядами, і помагали собі взаїмно, як колись козаки коло Запоріжжя собі помагали. До цього входить в план приймати до колонії людей вибраних і певних. Пропозиція є, щоби вони називали себе "Українським Братством" і щоби вважали себе за братів і сестер."

Як бачимо з цитати, головний організатор цього братства К. Генік зв'язував ідею братства попри революційні погляди ще й з українськими історичними традиціями Запоріжжя. Це була мабуть провідна і захоплива для всіх ідея.

Dorobir.

Позаяк підписані, починаючи з простовані К. Генік
 як "Українське Братство", для просторового Діти, Права
 до і Любови україн са приватної власності і на тер-
 мівний Братство полагали зверх свій маєток,
 позаяк підіймає данно шукає землі для Братства
 і перші полатки нового життя в небідачних обставинах
 майже зверх свій маєток втрапив са,
 позаяк вони побачили са отагомою кабіне серед
 найбідніших інцидентів пролетаріату а не можуть іні-
 ціативу виконати абої небудь посторонній помічи
 і позаяк хочуть далше життя спільним, кидати,
 шиком, різними підписи,
 проте,

Вступна частина договору "Українського кооперативного товариства", який підписали Василь Сиротюк, Юрко Сиротюк та Мирослав Стечишин в 1903 р. після провалу "Українського Братства".

Історичний хід формування “Українського Братства”

Що ж каже про початки “Українського Братства” сам А. Гончаренко, на фермі якого ця спільнота творилася? У своїй статті, опублікованій у “Світі” і “Свободі” в 1904 році, Гончаренко пише:

“Мої знощеня з Геником такі: Він довідався, що я того року (1902 — М.Г.М.) віддаю в аренду 30 акрів моєї ферми, по 2 долари за акер, щоби тільки досить було грешей податки виплачувати не для обогашчення, прислав для мене 60 долларів за аренду і прибули до мене — для его ідей (підкреслення автора — М.Г.М.) і щоби навчилися коло мене каліфорнійського фармерства: — Юрко Сиротюк з жінкою Анастасією, двома дітьми і батьком Данилсм, Іван Данильчук з жінкою і дитиною, Ілько Стечишин (який приняв ім'я Мирослав — М.Г.М.) і Дмитро Ферлей (прибране ім'я Тарас — М.Г.М.) — це всі. Десембер 11, 1902 — і поселились в горнім домику о двох кімнатах, котрі я удержую для пацієнтів, котрі приїжджають до мене на мінеральну воду. Жінка Юрка Анастасія варила ім”⁸⁾

Мирослав Стечишин був невдоволений виясненням А. Гончаренка у “Свободі” і два тижні пізніше написав спростування-доповнення.⁹⁾ Він рішуче наголосив, щоб на ферму “Україна” їхали люде ради братської ідеї і не тільки “Геникових ідей”, теж не тому, щоб учитися фармерування. Стечишин уточнив м. ін. у своїх роз'ясненнях дати приїду членів братства на ферму Гончаренка - - якщо брати до уваги, що Гончаренко, пишучи свої інформації, мав уже понад 80 років, то дані Стечишина більш достовірні. Згідно з цими його ж інформаціями, члени Українського Братства прибули кількома партіями: Першою прибула родина Сиротюків у травні 1902 р., далі, 6 грудня, родина І. Данильчука, 12 грудня Мирослав Сте-

⁸⁾ “Свобода”, 1904, ч. 14.

⁹⁾ “Свобода”, 1904, ч. 20, спростовання писане у Сан Франціско, 6 травня 1904 року.

чишин і 18 січня 1903 Тарас Ферлей. Кожний, хто приїздив, поселювався в домику, що мав дві кімнати. Головою спільноти був Юрко Сиротюк. В “Українському Братстві” було таким чином 11-єро душ, 9 дорослих і двоє дітей. Хто вони були і звідкіля прибули?

Юрко Сиротюк з цілою родиною приїхав з Етелберту -- Манітоба, де він і його батько мали гомстед. Сам Юрко був заангажований у Біблійному Товаристві і займався поширюванням літератури цього товариства. Другим з черги лідером спільноти був Іван Данильчук, що раніше був у Канаді учителем в одній з пресвітеріянських шкіл. Тарас Ферлей, молодий студент (20 років), приїхав до Канади і негайно звідси переїхав на оселю “Україна” до братства. Так було і з Мирославом Стечишином, на рік молодшим від Т. Ферлея. Всі були здебільша молоді люди, майже всі у двадцятих роках (виїмком був тільки батько Ю. Сиротюка, Данило) і більшість з них походили зі села Балинець, з Покуття. Всі мешкали разом, з виїнятком Гончаренків, що жили у своєму “горішньому домику”.

Як виглядала ферма цього братства? З описів членів братства та відвідувачів “України” можемо виробити собі загальну картину. Мала вона мальовничий характер, лежала в горах, 6-7 миль від містечка Гейворд. Недалеко на заході простягались міста Сан-Франціско, Берклі, Овкленд й Аламіда. Ферма о. Агапія положена була на великому горбку з ярмом, -- Гончаренки мешкали на горбку, другий дімок був внизу. Недалеко останнього була й печера, в якій о. Агапій давніше відправляв богослуження, трохи далі джерельце, яке, -- говорив Гончаренко, -- мало лікувальну воду. Недалеко мешкання Гончаренків був уже давніше приготований гріб для власників ферми, приложений великою каменюкою. Ферма о. Агапія звалася “Україна”, цю назву він випишував постійно на своїх листах та домагався від інших, щоб добавляли слово “Україна” до його адреси, яка, до речі звучала: “Agapius

Noncharenko, Ukraine, Hayward, California, USA.”

Першим, що прибув на цю ферму, був Юрко Сиротюк. Він зорав кілька акрів землі і засадив горох, теж підготував мешкання для будучих членів братства. На фермі, як знаємо, був малий дімок і це Сиротюк зробив у ньому дві кімнати. Коли приїхали чергові члени братства, вони вже займалися сапанням гороху і дальшими плянами оформлювання братства. Вони також шукали за новою землею, щоб поширити спільнотне добро. Автім насолоджувалися видом і красою околиці, слухали оповідань Гончаренка про його світові мандри (Грецію, Англію, Малу Азію, Єгипет) та як царські агенти намагалися його вбити. Окремо говорив Гончаренко про свій часопис “Аляска Гералд”, який роздавав своїм відвідувачам на пам’ятку, розвиваючи в ньому теорію, що Аляску, Алеутські острови та Побережжя Канади заселяли також українці, виселені колись царатом в Сибір. Для українських і російських поселенців видавав окремо “Свободу”, щоб таким чином викликати серед народу бунт проти царського режиму.¹⁰⁾ Цікаві були міркування та оповідання Гончаренка, чудова була природа, серед якої жили.

Перші невзгоди та створення нового Братства

Невзгоди почалися між Гончаренками й Мирославом Стечишиним, згодом ще й між Сиротюками й о. Агапієм. Іван Данильчук станув по стороні Гончаренка і перенісся мешкати до його дому. Спільнота розсварилася, поділилася і стала ворогувати. Вкінці Юрко Сиротюк підняв думку перенестися в інше місце і цей плян піддержали М. Стечишин та Т. Ферлей. Гончаренко твердить у своїй статті, яку ми вже цитували, що члени братства не довіряли собі, навіть обманювали один одного, не хотіли

---

¹⁰⁾ Урядові американські чинники піддержували видавання “Аляска Гералд”, щоб у російській мові легше комунікуватися з колишніми горожанами Росії і згодом американськими горожанами Аляски, які ще англійської мови не змогли опанувати.

**Юрій Сиротюк з дружиною Анастасією,
члени "Українського Братства", 1903 р.**

працювати в полі тощо, зате ж, згідно з М. Стечишином, "на фермі Гончаренковій робилось, що було можливим і Гончаренко збирав плоди чужої праці. А покинулося його ферму тому, що годі було його дальше зносити. Та такий "бизнес" з Гончаренком і іншим лучився, не лиш в Brotherhood-ови. І покинулося Гончаренка не 2-го, але 3-го лютого, хоть варто було і скорше, але не хотілось робити скандалу.¹¹⁾

Іван Данильчук покинув братство вже 2 січня 1903, працював ще якийсь час на одній фермі, але врешті вернувся таки до Канади, де небаром став священником т. зв. "Незалежної Церкви". Найбільш скомплікована була справа Сиротюків. Вони заставили були свої ферми під

¹¹⁾ Цитована вже стаття М. Стечишина у "Свободі" ч. 14 з 1904 року.

моргеджі, але К. Генік, згідно з інформаціями Гончаренка, звернув їм два чеки, — один на 500 і другий на 118 доларів. Інші члени братства не мали більших матеріальних зобов'язань: вкінці всі разом переселились, спершу на різні місця, але згодом спільно рішили продовжувати ідею братства. Вирішено оформити статут та вербувати дальше членство. Сиротюки, Стечишин та Ферлей ви-найшли великий сад в долині, що звалася Кастро Веллі, і там продовжували розбудовувати задуману спільноту. До них долучився ще Григорій Данищук (пізніше ден-тист д-р Г. Данис), Григорій Крайківський та ще дехто. Головою товариства став Тарас Ферлей, ідеологом та організатором братства — — Мирослав Стечишин. Доли-на Кастро Веллі, що була положена 15 миль оподалік Гончаренкової фарми, стала жити новим життям. Садом братства опікувалися жінки й діти, а чоловіки виїхали на працю в сусідні місцевості, хто куди. Восени 1903 року був уже оформлений статут і братство назвали “Українським Кооперативним Товариством”, в англійській мові і далі “Ukrainian Brotherhood”. В деяких нотатках є та-кож назва “Ukraina Brotherhood”. З цього видно, що ідея братства стала перебудовуватись на чисто кооперативній базі, де була забезпечена особиста свобода та врахову-вані індивідуальні потреби.

Первісний статут цього товариства, який зберігся до наших часів, підписали брати Сиротюки, Василь та Юрій, і Мирослав Стечишин. Після цього пристав до них Тарас Ферлей. Зі змісту нового договору так і видно, що го-ловну роль у формуванні першого братства відіграв К. Генік. У вступі нового договору з 1903 р. так і написано:

“Позаяк підписані, починаючи проєктоване К. Ге-ником “Українське Братство”, для програмової Віри, Правди, і Любови зреклися приватної власности і на жертвенник Братства положили увесь свій маєток, по-заяк пізніше задля шукання землі для Братства і перші початки нового життя в невідрадних обставинах майже

увесь сей масток стратився, позаяк вони побачилися остаточно навіть серед найблищих опущеними пролетерами, а не можуть і не бажають вимагати якої небудь посторонної помочи і позаяк хочуть дальше жити спільним, рільничим життям, про те, заложивши свою окрему організацію п. н. "Українське Кооперативне товариство" . . .

В дальшому, якби братство упало, договірні сторони домовлялись, що:

1. за останки капіталу вернути назад до Канади, провінції Манітоби,
2. по можності купити кавалок землі
3. жити на ній спільковим життям і дороблятися майна,
4. котре, скоро досягне вартости 4,500 долярів, має перейти на приватну власність трьох підписаних або їх родин по рівній часті" . . .

Договірні сторони залишили теж хвіртку для тих, які бажали б у майбутньому приступити до УКТ, формулюючи це дуже коротко, а саме, що нововступаючий "му-ситься числитися з тим договором".¹²⁾

Але і тут почалися негодування та непорозуміння. Не допоміг нічого і статут, що його всі підписали, обіцяючи додержуватись букв власного закону. В зимі з 1903 на 1904 р. члени братства переїхали вже до Сан-Франсиско на приватні мешкання. Життя не виправдало ідеї і закону братства.

М. Стечишин так пише про кінцевий фінал цього соціального експеременту, що варт уваги соціологів. Цитуємо:

"Переїзд з Гончаренкової "України" до Гейвордс був початком кінця Українського Братства, що ми, котрі в братстві лишилися, не хотіли з тим погодитися

---

¹²⁾ Договір був підписаний в дні 16 травня 1903 року. Всі цитати з оригіналу, який переховується в архіві автора цієї праці.

і ще місяцями, а то й літами удержували фікцію Українського Братства, та вперто старалися його відновити. Віззд з Гончаренкової фарми був нашим першим болючим розчаруванням. Він підорвав нашу віру в існування братства, а дальші невдачі тільки степенували втрату цієї віри, поки зовсім її не вбили. Практика й життя перемогло ідею".¹³⁾

Михайло Грушка, кореспондент "Фрі Прес" з Вінніпегу, мав у 1920 р. розмову з д-ром Г. Данисом у Сан-Франсиско й останній оповідав йому про Українське Братство, що його він назвав "Socialistic Venture in starting a commune in California". М. Грушка описав це у своїх споминах п. н. "Memorable Episodes in My Life" в розділі "Перші спроби заснувати комуну" і з них цитуємо:

"Заки ми подалися до дому у Сен Франсиско, Юрій (Данис, — М.Г.М.) сказав мені, що яких 15 миль на південь від фарми отця Гончаренка група українських іммігрантів, включаючи теж його самого, започаткувала, як він назвав це, першу "соціалістичну спробу почати комуну в Каліфорнії". Група перебрала секцію землі, куплену на сплати і зорганізувала своєрідне спілкове фермерське підприємство. Це була дуже добра частка землі і на ній можна було вирощувати все можливе під сонцем, — городовину, збіжжя й садовину. Хочу підкреслити, що ця ідея колективної фарми зродилася тут надовго до цього, заки систему колективних фермів уведено в комуністичній советській Росії.

Теоретично це колсктивне підприємство було добре, але у практиці воно просто не виправдалося, — пояснив д-р Данис. Коли вони подалися на посілість, що мала стати першою комунуою у Каліфорнії, на цій посілісті треба було виконати чимало праці, але ледве кількоро виконувало її, — пояснив доктор. — З восьмиголової чоловічої групи в комуні лише Юрій Данис і ще один чоловік виконували важку працю, якої вимагала колективна фарма, а всі інші зайняли становища

---

13) Гляди "Календар Українського Голосу" на 1940 рік.

президента, віце-президентів, менеджера і супервайзорів.

Ані президент Т. Ферлей, ані менеджер і редактор Стечишин не важилися взятися до землі, боючись, що дістануть мозолі, — говорив Данис.”

Д-р Данис ствердив, що при такому поділі праці він вважав за неможливе дальш працювати, а тому й він та ще іншим чоловік, без будьякого становища, хоч би лиш формана, бо тільки фермери-чорнороби, покинули кому-ну, втративши все, що тільки вони в неї вклали. “А як ми два відійшли, — сказав мені д-р Данис, — комуна сама собою завмерла.”

На його погляд це була перша соціалістична комуна, будьколи організована в Каліфорнії, — й остання. Як це ясне сьогодні в модерному світі, ця “комуна” мала форму советської колективної фарми, а тільки вона почала діяти на роки до того, заки будьхто у світі міг і подумати, що царська Росія взагалі змогла б змінитись в комуністичну державу з такими советськими колективами як ми їх сьогодні знаємо”.

Голоси розчарування і дальші причинки до історії Братства

Кожна невдача приносить розчарування. І те саме було з членами “Українського Братства”. Найперш озвався о. Агапій Гончаренко у “Світі” та “Свободі”, і з цього цитували ми вже раніше. Після нього забрав слово Мирослав Стечишин, що кинув чимало цікавого світла на історію спільноти братства. Це говорили ті, які були ближче зацікавлені братством. На жаль, не маємо ніяких писаних свідчень про те, як оцінював провал “Українського Братства” його головний організатор Кирило Генік. Зате маємо ряд голосів, як розцінювано участь Геніка у організуванні цього братства. Цитуємо дещо з часопису “Свобода”:

“В Плезант Говм жие до 30 родин з того села, що п. К. Генік (тобто з Березова, — М.Г.М.). Коли вони стали дороблятися, то . . . він (Генік — М.Г.М.), став намовляти людей спродати все за що може . . . і поїхати до каліфорнійського обіцяного ним раю. Вже кілька фермерів мали стратити фарми і проїхатися до Каліфорнії, лиш не було кому фарм купувати.”

Таке свідчення залишив А. Вільчинський з Плезант Говм (“Свобода”, 1906 р., ч. 34).

Інший піонер, Г. Бегар з Ванкуверу, додавив на адресу К. Геніка зі сарказмом:

“. . . Кирило Генік, то наш добродій, що тільки нам добра зробив, як кіт наплакав. П. Генік, де ваші добрі діла? Ага, в Каліфорнії Братство то ваше діло, через яке люде свої маєтки потратили та й ще ся до сої пори не можуть доробитися і вас проклинають на кожнім місци” (“Свобода”, 1906, ч. 39).

Ще тяжчі закиди підняв проти К. Геніка Василь Сиротюк, брат Юрка, першого голови братства. Він писав:

“. . . Українське Братство, котре Генік закладав аж у Каліфорнії, робив це в тій цілі, аби (як говорив він декому) позбутися з Канади людей, котрі моглиби ему колись шкодити. Яко основатель вислав до Каліфорнії у теплий клімат очоких до фермерської комуністичної спілки, що навіть певних статутів не мала і доти братчиками опікувався, поки не знищив їх матеріально, а відтак як серед води їх покинув. Змiнив погляди . . .” (“Свобода”, 1906, ч. 8).

У відповідь В. Сиротюкові відізався “його давний сусід”, що підписався “Сатир-Генік” (“Свобода”, 1906, ч. 10). Він так жалував і дорікав Сиротюкам:

“Хто ж тому винен, що Генік, пізнавши вашу слабу сторону, забавився вами, як ситий кіт мишенятами, що повіз вас з Етелберту до Каліфорнії одним

поцілуєм, як Юда Христа з Оливної Гори до Каяфи? Хиба ж політичні провідники, котрих на думці масте, винні сему? Хиба ж не перестерігали вони вєс сер- дечно, по приятельськи, та не передказували вам тепе- рішного вашого цілковитого матеріяльного зруйнуван- ня? Хто ж сему винен, що перетовкли біду спільну всім емігрантам в Канаді, доробившись долярів, на котрих би днесь з родиною спокійно жили, пішли за указаними Геником грушками на верби? . . .”

Можна було б навести більш таких нарікань, жалів і громів на адресу Кирила Геника, але він публічно на такі закиди й обвинувачення не відзивався. Щонайменш нам піде не доводилося з цим зустрічатися. Самий К. Геник найбільш болів над смертю свого твору: Не тільки як той, що разом з А. Гончаренком дав життя спільноті, але теж той, що найбільш потерпів з матеріяльного погляду. Це він сплатив Сиротюкам гроші за заставлені фарми, як про це вже була мова, і це він допомагав матеріяльно Т. Ферлеєві та М. Стечишинові дістатися до Каліфорнії. Без- підставні були й обвинувачування на адресу К. Геника, що він позбувався з Канади конкуренційних йому еле- ментів. До своїх братчиків К. Геник мав і далі великі сим- патії, напр. примістив Я. Колтека на працю у свому бюрі і рискував за нього своїм авторитетом. Останній не знав тоді ще англійської мови, а К. Геник держав його якийсь час як свого асистента для перекладів документів та ве- дення реєстрів. Неповажно виглядає й аргумент, що К. Геник лякався якоїсь конкуренції. Ані М. Стечишин, ані Т. Ферлей, двадцятлітні юнаки в тому часі, не могли конкурувати з Кирилом Геником, — людиною, яку вва- жали за своєрідного батька українських поселенців у Канаді. Теж релігійні зацікавлення Сиротюка чи Даниль- чука в нічому не перешкождали вільнодумному К. Гени- кові.

Ті, які мали безпосередні зв'язки з К. Геником, ніколи не підносили на його адресу подібних закидів. Навпаки,

дехто, як от М. Стечишин, з перспективи майже сорока років писали, що експеримент на фермі “Україна” в Каліфорнії був спробою з ідеалістично-соціалістичних спонук. В якійсь мірі відкликав обвинувачення на адресу К. Геника своєю заявою й Василь Сиротюк, виразно підкресливши тоді ж у “Свободі” (1906, ч. 15), мовляв він “не вважав за сором бути членом того братства”.¹⁴⁾

Що далі ми від часу заіснування “Українського Братства”, то й більш атрактивне воно для студій, зокрема для соціологів. Але й що більш віддаємося ми від 1902-1903 років, то й менш свідків, які знали про це братство безпосередно чи посередно. Велика шкода, що сьогодні не маємо в архівах збереженого чи хоч точніше описаного першого договору цього братства, бо це було б перводжерелом для студій цього суспільного твору. Не збереглися й ніякі матеріали про повний особовий склад братства, — ми знаємо тільки про його керівних членів. Про т. зв. толстовську комуну на Кавказі, про Утопійний Острів Тома Мора є мова в політичній економії, кооперації чи соціології. Про “Українське Братство” рідні земляки не згадують навіть у тих публікаціях, що присвячені пам’яті не одної зі згадуваних у нашій праці постаті. Гончаренко, Ферлей, Стечишин, родина Сиротюків, Гр. Крайківський, — це передові люди тогочасної доби. Яка шкода, що про це братство так мало в нас знають! Сяк чи так, але цей соціальний своєю суттю експеримент випередив був потрясаючі події нашої соціальної і національної революції в Україні. І якби ми вчилися з досвіду, скільки можна було заощадити українському народові жертв життя, крові та майна, якби цей наш експеримент був належно опрацьований. Може й з нашого українського досвіду були б скористали теж інші народи.

Українські братчики доказали, що життя — це щось

---

¹⁴⁾ Звідти й можна вносити, що крім Юрка Сиротюка, його дружини і його батька Данила був членом братства теж його брат Василь.

більше, як найшляхетніша ідея мирного співжиття та що немаловажну роль грає при цьому український індивідуалізм, — свобода одиниці та всієї родини. Вже самий такий експеримент, як “Українське Братство” й опісля “Українське Кооперативне Братство”, доказує, що не завжди можна вбгати ідеї у формальні закони та форми, навіть тоді, коли в людей є найкраща для цього воля.

А. Гончаренко й Українці Канади

Згідно з переказами та документальними даними, А. Гончаренко листувався з деякими українцями Канади вже при кінці минулого та на початку нашого століття. Що більш, збереглася навіть знимка А. Гончаренка з його власноручною дедикацією Теодорові Коханові, учителеві зі Стюартбурну й пізніш Етелберту. Т. Кохан пробував свого поетичного пера і з його віршами зустрічаємось у “Канадійському Фармері” в 1906 році, під назвою “Не піддайся” (ч. 32), “Голос совісти” (ч. 33), “Гадка” (ч. 37), “New Home” (ч. 40) та інші. А Гончаренко надіслав йому свою знимку, датовану 1 листопада 1902 року. Знимка збереглася у спадщині о. В. Кудрика і була поміщена в Календарі-Альманасі Українського Голосу, 1964 р., стор. 121.

Листувався А. Гончаренко і з членами “Українського Братства” та іншими громадянами. Крім згаданого Кирила Ґеника мав він листовий зв'язок з Мирославом Стечишином, Іваном Данильчуком, Тарасом Ферлеєм, Романом Кремаром (справжнє ймення — Михайло Солодуха) та мабуть ще з деким. Ці взаємини Гончаренко вдержував майже до кінця свого життя і про це може свідчити його власноручний лист, висланий у 1913 році до видавництва “Новин” в Едмонтоні.¹⁵⁾ Повний текст листа такий:

“Мої Дорогі Іздателі “Новин”. Одибрав (тобто одержав, — М.Г.М.) примірник Новин. Хто нібудь знає

---

¹⁵⁾ Точна дата листа — 29 вересня 1913.

мене в Вашій частині Канади, благодарю Вам за щире серце. Я мо[лю] Бога для поступу і доброї долі Вашого видавництва. Її піонір привіз з собою в Новий світ перші літери, — і як Прометей мене кляють ворони. Перший лист Свободи я видав [тут нечитке слово] 1868 р. в Сан Франциско. В околиці мешкають виходці из Московіи — та вони Толстовці лицеміри Господом Богом прокляті, — або Бакунинці, — злодії, розбіяки. Виходців из Австрійського царства (тут невиправне “много” чи “мало”, — М.Г.М.) і цих я прозиваю Австрій (тут знову щось нечитке, — М.Г.М.) Цигани-Викрійці. А я старий і слабий живу самото при моїх ідеях для щастя і доброти рідного Краю. Щирий на Святе Діло

Агапій Гончаренко.“

З того ж часу збереглася знимка А. Гончаренка, що її він переслав М. Стечишинові. На знімці є напис: “Гончаренко и Дружина (Альвіна, --- М.Г.М.) Nov. 19, 1912. 89 рік (життя, --- М.Г.М.)”.

Все це разом доводить, що Агапій Гончаренко був у близьких взаєминах зі своїми земляками в Канаді. В'язала його з ними не тільки спроба оснувати “Українське Братство” на його фармі. В нього були палкі національні почування до своїх земляків у загальному і до українців Канади ще й тому, що Агапій піддержував теорію, мовляв першими українцями у Північній Америці були ті, які прибули зі заходу, зі Сибіру.¹⁶⁾

Кілька даних з життя Агапія Гончаренка

Хресне ім'я о. Агапія було Андрій. З цим він ніколи не скривався. В ченцях одержав він ім'я Агапія. Родився він у с. Кривин, Київської губернії, 19 серпня 1832. Радянський дослідник М. Варварцев зацікавився постаттю о. Агапія і прийшов до висновку, що о. Агапій прибрав собі не тільки ім'я, але і прізвище. По батькові він звався

¹⁶⁾ Гляди про ці міркування окрему статтю в цьому збірнику.

Гумницький, його батьки — Онуфрій і мати Евдокія Олексієва. Варварцев пильно простудював “Спомини” Гончаренка, видані М. Павликом у Коломиї та провів метрикальні досліді в с. Кривин і Центральному Архіві УРСР. У висліді, пише Варварцев, “виявлено ряд невідомих досі документів, що стосуються Гончаренка, зокрема метричну книгу церков Сквирського повіту, на території якого було рідне село. Та в її записах жодних відомостей про Гончаренків, — батьків Агапія, — немає. Зате є таке:

“Дев’ятнадцятого числа серпня 1832 р. у кривинського парафіяльного священика і депутата Онуфрія Гарасимова Гумницького та його дружини Евдокії Олексієвої народився син Андрій”.

“Архівні джерела, пише далі М. Варварцев, — допов-

**Юрій Данис (зліва) й о. Агапій Гончаренко в 1913 р.
Світлина з Овкленд Трібюн, Каліфорнія.**

нюють перелік біографічних відомостей, хоча прізвища Гончаренка тут також не згадується. Так, у копії атестату про закінчення семінарії написано (1853 р.):

“Об’явник цього, вихованець Київської духовної семінарії вищого віділення Андрій Гумницький, Епархії Київської, повіту Сквирського, села Кривин, Церкви Вознесенської, священика Онуфрія син, який має 21 рік . . .”

До речі, серед випускників семінарії нікого не було родом з цього села.

Виявилось, — продовжує М. Варварцев, — і є власноручна розписка Гумницького про те, що 27 липня 1853 р. він одержав атестат. Цей документ дав змогу засвідчити, що Андрій Гумницький і Агапій Гончаренко — одна й та ж сама особа. Зіставлення автографів розписки за одержання атестату (1853 р.) і оригіналу відгуку на смерть Т. Г. Шевченка (1861 р.) для лондонського “Колокола”, написаного з позначкою “від ієродиякона Агапія”, показано: Почерки на обох документах ідентичні. Отже Гончаренко — псевдонім Андрія Гумницького. Поява псевдоніма припадає на початок 1861 р.”¹⁷⁾

Після закінчення духовної семінарії А. Гумницький-Гончаренко постригся в ченці та вступив до Печерської Лаври. Життя ченців зневірило Агапія в їхню ідейність і він скористався нагодою стати секретарем митрополита Філарета. В 1857 вислала церковна влада Гумницького-Гончаренка на працю до посольської церкви в Атенах. Звідси він поробив добрі зв’язки з російськими революціонерами в Лондоні, де вони видавали “Колокола” та “Полярну зізду”. В короткому часі довідався про це російський амбасадор в Атенах А. П. Озеров, заарештував Андрія-Агапія та відіслав кораблем у Росію. В дорозі

¹⁷⁾ “Український Історичний Журнал”, Київ, червень, ч. 6, 1969. див. “Замітки” — “Агапій Гончаренко — Піонер української еміграції в США”, стор. 115-119.

до Росії Гончаренко втік з корабля і з Константинополя без більших труднощів, при допомозі своїх друзів, дістався до Лондону, щоб після півторирічного побуту вернутися до Греції, згодом до Туреччини і врешті на Атонську Гору. Тут він був рукоположений єпископом Мелетієм Ловцу у приявності Гончаренкового дядька Дмитра Богуна. З Атонської Гори Гончаренко виїздив до Ливану і до Каїра в Єгипті. Тут царська охрана разом з російським консулом виконала на нього невдатний, на щастя, замах. Це примусило о. Агапія залишити Близький Схід та податися до ЗДА кораблем “Ярінгтон”, який причалив до порту в Нью Йорку на Новий Рік 1865 року.

В Нью Йорку Гончаренко працював у грецькій православної церкви, а теж заробляв на життя лекціями та гравіруванням. Тут він зазізнався із своєю майбутньою дружиною Альбіною Цітті (італійка), з якою одружився 28 вересня 1865 р. Після цього виїхав з дружиною до Сан Франсиско, де з допомогою урядових чинників став видавати часопис “Аляска Гералд”, — на половину по англійськи і по російськи. Перше число “Аляска Гералд” появилось 1 березня 1868 р. В “Alaska Herald” вперше на американській землі були надруковані слова Шевченка з поеми “Кавказ” (“І смеркає і світає, день Божий минає . . .”, стор. 7 (125), ч. 16). Від липня 1868 р. в цьому журналі був теж підзаголовок “Свобода”. В 1872 р. Гончаренко продав свою друкарню та видавництво американцеві Генрі Джорджові, видавав ще деякий час тільки російську частину свого періодика і врешті зовсім занехав друкарське діло. У пращальному номері “Свободи” Гончаренко помістив відозву “до родаків на чужині”, в якій писав:

“Земляки мої родакі мої на чужині! Кохайтеся, братайтеся, — подивіться, в якому благу й добрі живуть другі люде . . . Ми втікли зі своєї землі, щоб бути собі самому панами, господарями — чоловіком,

а не светом, так нам думалося, як ми втікали з дому, й будемо тако творить, як думалося, й розумом жити не тим, якому научили нас у домі — а людським.”¹⁸⁾

А. Гончаренко прибув у 1873 р. у Гайвордські гори і поселився тут на решту свого життя. Жив на хуторі, якій знала українська та довколишня спільнота з назви “Україна”. Часто писав та інформував своїх співгромадян про те, хто він: Називав себе вільним козаком України або просто українцем-борцем за свободу свого народу. Ненавидів усіми фібрами своєї душі російський парат та тих, що його підтримували ділом чи словом. З того погляду був справжнім політичним вигнанцем лоби українськоо відродження. На життя заробляв, плескаючи городину, був теж своєрідним натуропатом всієї околиці.

Помер о. А. Гумницький-Гончаренко 3 травня 1916 року, рік раніше померла його дружина Альбіна (21 березня 1915). Обое спочивають на своїй фармі, в печерних гробах, які собі приготували ще за життя. На жаль, ця фарма, на якій плянувалося й розвивалось “Українське Братство”, перейшла після смерти Гончаренків в руки вірителів і тепер майже недоступна для його земляків-українців.

БІБЛІОГРАФІЯ

- М. Стечишин: Українське Братство в Каліфорнії. — Календар Українського Голосу, 1940, стор. 111-121.
- С. В. (Степан Воллинець): Напередодні століття прибуття о. А. Гончаренка до Америки. — Календар Українського Голосу, 1964, стор. 117-122.
- Ярослав Чиж: Агапій Гончаренко (Вісімдесяті роковини приїзду до Америки). — Календар Українського Робітничого Союзу, 1935, стор. 112-122.
- Д-р Г. Г. Скегар: Нікаві українці в Сан Франціско. — Новий Шлях, Саскатун, чч. 77 і 78 з 1941 р.

---

¹⁸⁾ “Свобода”, Гайворт, 14 грудня 1872 р.

- Тетяна Данис: Українська комуна в Каліфорнії. — Календар Робітничого Союзу, 1936, стор. 52-57.
- Андрій Агапій Гончаренко. Календар Українського Голосу, 1948, стор. 61-69.
- Т. Луців; Символічна могила. — "Світло", Торонто, ч. 9 з 1966 р.
- Д-р О. Соколишин: В 90-ліття прибуття до Нью Йорку о. Агапія Гончаренка. — "Ювілейний Листок" 204 Відділу Українського Народного Союзу, 1956.
- А. Гончаренко: Споминки. Коломня, 1894. (Спомини українського козака-священника). Видав М. Павлик.
- Ukraina Brotherhood (Стаття-визначення А. Гончаренка). "Свобода", 1904, ч. 17.
- "Надіслане — Як світ пошився в дурні" (Стаття-визначення М. Стечишина) "Свобода", 1904, ч. 20.
- Федір Луців: Могила Агапія Гончаренка. — Альманах "Свободи", 1963.
- І. Матвійчина: Козаки на Алясці. — Український Календар на 1972 р., Варшава, стор. 280.
- Український Історичний Журнал. Київ, ч. 6, 1969, стор. 115-119.
- W. Luciw & Theodore Luciw: Agapius Honcharenko and the Alaska Herald. Toronto, 1963, Slavia Library.
- Michael Hrushka-Harris: Memorable Episodes in My Life. Неопублікований манускрипт в архіві автора.
- T. Luciw: Father Agapius Honcharenko: First Ukrainian Priest in the United States. New York, UCC, 1970.

**Перша публічна двомовна українська школа в Манітобі.
Найперше звалась "Галичина", а пізніше
Плам Ридж, Манітоба.**

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КАНАДСЬКОГО ВОЯЦТВА ЗА МОРЕМ

В часі Першої світової війни українці Канади знайшлися в клопітливій ситуації. Ті, які походили з теренів України, що були під австрійською окупацією, уважались ворожим елементом в світлі міжнародних та канадських законів. Хоч українці Канади маніфестували свою лояльність до Канади та британської корони, для якої Канада тоді була ніщо більше, як британською колонією, то все таки положення українців, так горожан Канади, як теж тих, які ще не мали горожанства і були на імігрантському статусі, довгий час не було вияснене. Багато українців було арештованих і придержаних в так званих “Детеншен Кемпс”, а багато було таких, які були зобов’язані голоситись регулярно на поліцію. Такий стан тривав мало що не до кінця 1917 р. В такій самій ситуації були інші народи з теренів Центральних держав (Німеччини, Австро-Угорщини, Японії). Щойно під кінець 1917 року ситуація стала прояснюватись та укладатись певна раціональна політика супроти так званих чужинців.

Якщо йдеться про питання влучення українців до воєнних зусиль Канади, то уряд Канади в тому часі (1918 рік) запевнив українську делегацію до Оттави в особах Теодора Стефаніка та Ярослава В. Арсенича, що ті українці, з австрійської займанщини, які набули горожанські права, мали сповняти військову службу на терені Канади, а не на фронтних лініях з ворогом. В повній військовій канадській службі були тільки ті українці, які походили з українських земель російської займанщини. Як про це

говорять найновіші досліді д-ра В. Ю. Кисілевського. таких начислювано около дві тисячі вояків, а один з них, Пилип Коновал, за свої військові осяги добився навіть найвищого британського відзначення у формі “Хреста Вікторії”.

Була однак ще інша категорія українських вояків, які були за морем, цебто в Європі, Англії, Франції, і сповняли військову службу в так званих “канадських лісових баталіонах” (Кенедієн Форестрі Дівіжен). Ці вояки вели повністю військове життя та виконували службу в деревній та будівельній індустрії. Найбільше цих вояків працювало в Англії та Шотландії.

Працівні табори, популярно звані “кемпи”, були побудовані для цих вояків в 1917 році, а їх головна квартира знаходилась в так званому “Бей Діпо”. Очевидці цих таборів залишили корисні свідчення про працю та відданість українських вояків в цих таборах. Про пильність та роботящість українців так писала одна з місцевих часописів (Бедс Таймс):

“The Canadian Ukrainians had the enviable distinction of producing more lumber than was produced by any other Company of its size in Great Britain.

“Thanks to the Ukrainians, Mr. A., who was the commander of this Company for the period of 11 months (he had even acquired some knowledge of Ukrainian), was promoted to a higher military rank, and, as a result of the successful work accomplished — received a full year's furlough.”

Докладніші свідчення залишив нам А. Когут, який був перекладачем в одному з більших таборів канадської експедиції. Його основніший репортаж про ці табори помістила вся українська канадська преса того часу (пр. “Український Голос”, ч. 46 з 13 листопада 1918 та “Канадський Фармер” з 22 листопада того ж року, ч. 47). З його репортажу довідуємось, що деякі українські ка-

надські вояки працювали в цих “Кенедієн Форестрі Дівіжен” по два і три роки. Цікаво, що А. Когут підносить в своєму обширному репортажі великий патріотизм українських вояків до Канади й України. Це спонукувало канадських вояків голоситись до війська. Він також підчеркує важливість тих завдань, які виконували українські вояки в Англії. Стосовний параграф повністю цитуємо. Він звучить:

“І тут власне я хочу написати дещо більше про Українців горожан або не-горожан Канади, які добровільно вступили в канадійські ряди, щоби тим допомогли Великій Британії і її союзникам, а рівночасно і Україні віднести перемогу над ворожим милітаризмом, що нині збиткує ся над нашими братами на Україні, грабить, палить (не без того, сусіди боль . . . помагають), словом сей клятий милітаризм завдає великий удар молоденькій державі — Україні. А що взагалі укр. охотники, будучи цивілями працювали по лісах і трачках, отже їх затримано в Англії і Шкоції і тут вони працюють над поширенем ся воєнної продукції будівляного матеріялу. Хто отже розуміє ся як справа має ся з сим матеріялом, особливо під теперішню хвилю, коли заграничні продукти значно зменшили ся, той зможе оцінити сю роботу.”

В дальшому А. Когут ще замічує таке:

“І тут тяжкою працею укр. військо заслужило собі на похвалу, особливо за те, що зуміло випередити всі інші кан. війська в Англії . . .

Те саме діє ся скрізь. Українці відзначають ся хитростію і спосібностію, лише з тим виїмком, що в котрих кемпах їх менше там про їх цінність нічого не згадують.”

Для приміру А. Когут навів один військовий табір, який приміщувався в “Пропасті розпуки”, в околицях, де жив й творив реформатор 16 сторіччя Й. Боніян. Тут відсоток українських вояків доходив до 70. Звичайно

Пилип Коновал, нагородженій за геройство найвищою військовою медалею "Хрестом Вікторі".

було багато таборів, в яких відсоток українців був менший або незначний і тому про працю, чи успіхи українців мало потувалось, чи говорилося.

А. Когут приходять до заключення, що в експедиційному та будівельному канадському корпусі могло працювати тисячі українських вояків. Таке ствердження робить він в наступній цитаті:

"Числа кан. укр. добровольців подати докладно не можу, однак я певний, що до 1918 року нас вже можна було числити на десятки тисяч."

Вояки Експедиційного канадського корпусу користувалися всіми військовими привілеями, включно можливостями культурного вишколення та підвищення власної освіти в так званих "Кенедіен Солджерс Каліджета".

Культурна ділянка вояків була під опікою Вай Ем Сі Ей. "Канадські військові каліджета" були в таких місцевостях, як Витлей, Бремшот, Сіфот, Шоркліф, Етон, Букстон і Бейсінгсток. В школах вояки навчались різних теоретичних та практичних знань, як книговедення, управу рілі, стенографії, комерційного права, історії, мате-

матики, включно з клясичними мовами, латиною та грекою. Зі заповданих даних про ці школи довідуємось, що українські канадські вояки не користувались масово цими школами. Припускати треба, що англійська мова, яка була єдиною викладовою мовою в навчанні, була великою перешкодою для тих, які цієї мови не вивчили або знали її недостатньо для середньошкільного навчання.

Жаліти треба, що заповіджені дальші репортажі А. Когути про українських вояків в Шотландії не появились. На загал є дуже мало джерельної літератури про українське вояцтво з Канади, яке перебувало на лісових та будівельних працях в Англії, Франції та Шотландії. Тому кожна вістка про зусилля українського вояка в Першій світовій війні є надзвичайно цінною. Репортаж А. Когути має свою окрему цінність тим, що його написала людина, яка мала безпосереднє відношення до військових таборів, обіжджала їх та одержувала тим самим першоджерельні інформації. Дані цитованого А. Когути відхиляють маленький рубець занавіси до багатой історії українського канадського вояцтва за морем в часі Першої світової війни.

Пропамятна церковця св. Михаїла з Волковець, перенесена як цінна пам'ятка піонерства до Теревовлі-Веллі Ривер, Манітоба.

ДО ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

У 1947 році появилася в Канаді друком праця Томи А. Ястремського п. н. **“Канадіянізація”**. В підtitулі цієї назви був об’яснювальний піднаголовок, який звучав **“Політичний розвиток канадійських українців за останніх 46 років їхнього побуту в Канаді”**. На титульній сторінці була також відмічена дата появи книжки, як рік 1946. Є віднотована також друга неточність на титульній сторінці, а саме, що книга появилася у Вінніпезі, тоді, коли вона друкувалася в Едмонтоні. В жадній пресі того часу не можна знайти якоїбудь бібліографічної замітки про появу цієї книжки, а тим більше рецензії, в якій обгорено б твір та скваліфіковано б його вартість.

Склалося так, що коли згадана праця Томи А. Ястремського вийшла з друку, її автор відійшов у вічність. Тим самим не стало батька, який мав заопікуватися ново-народженим дитям — 198 сторінковим твором, який ретроспективно розцінює політичну думку канадських українців за час піонерської доби та веде її аж до оформлення Комітету Українців Канади, цебто часів Другої світової війни.

Старожили Вінніпегу ще добре тямлять Тому Ястремського, одного із піонерів організованого українськоо життя в столичному Вінніпезі. Дехто тямить його, як “комісара до підпису присяги в Манітобі”, дехто пригадує собі, коли то Т. Ястремський був першим україн-

ським кандидатом у міських виборах на контролера на 1909 р. Хоч був він тоді неуспішним, але все таки він перший вторував українцям шлях у муніципальній виборчій політиці в Вінніпезі. Щойно в 1913 р. був вибраний перший український радний цього міста. Ним був Теодор Стефаник. Т. Ястремський перший у Вінніпезі організував політичний клуб (консервативний). Найбільше вбилася в тямку старожилів так звана “Галя Ястремського”, яка була збудована в 1905 році і довгий час служила українцям Вінніпегу за Народний Дім. Т. Ястремський був дуже активний в політичному й культурному житті українців Вінніпегу та Манітоби. Його заінтересування йшли навіть ще далі, бо поза провінцію. Про це розказує автор в розділі п. н. “Моя мандрівка в Західну Канаду”, коли то він в 1899 р. з власної волі мандрував по Манітобі, опісля по Саскачевані, щоб вкінці опинитися в Алберті та Британській Колумбії. В цей спосіб він хотів збагнути життя перших українських поселенців, а зокрема їхні потреби на відтинку шкільництва. Цю свою місію та набутий досвід використав пізніше автор, коли то в 1901 р. авторитетно інформував прем'єра Манітоба, Родмонда Роблина, про пекуче питання творення серед українських осель шкільних дис-триктів та будування шкіл. Крім усного звіту, Ястремський зложив своєрідний бріф — писану інформацію, в якій писав: “Якщо правительство не порадить в тім (шкільному питанні — М.Г.М.) якнайскорше, то за 20 років Канада буде мати до діла з білими індіанами за котрими хтось з Європи буде допоминатися”. (стор. 44). З преси та залишених піонерських споминів знаємо, що шкільне питання дійсно було важливим та акутним в тому часі. Картин, які змальовує автор, не тямлять вже навіть старожителі, а середній генерації наших днів, як теж молодому поколінні, не відомі не тільки картини, але теж сам автор.

Що розумів автор під поняттям “канадіянізації”? Це

поняття формує він дуже просто. “Бути добрим канадійцем, не зливаючися з англосаксонцями або французами — це є проблема канадіянізації”, каже автор. Протилежне питання до канадіянізації є асиміляція. Українці не хотіли асимілюватися і тому домагалися своїх шкіл, зокрема навчання української мови в публічних школах, домагалися своїх священників та єпископів, організували культурно-суспільне життя, ставили своїх кандидатів до муніципальних та провінційних виборів, тощо. З уваги на опір асиміляції, українці не були “пожаданими емігрантами”, каже автор. Виявляється, однак, що господарська зарадність українського поселенця в цілих степах Канади переважила в тому, що українські поселенці за дозволом влади масово приїжджали до Канади.

Лоріє-Грінвей закон з 1897 р. був тим фундаментом, на якому виросла велика будівля двомовного (англійсько-українського) шкільництва, яке проіснувало до 1916 року, каже Ястремський. Один із пасусів цього акту звучав:

“В нових оселях в Манітобі, де європейські імігранти поселюються, самі поселенці мають собі определювати шкільний дистрикт, самі мають себе на шкільні видатки оподаткувати, побудувати школу, умеблювати її, пошукувати за учителем, котрий мав би бути згоджений через департамент освіти, учителя оплачувати, на що департамент освіти щорічно дасть допомогу (грент) на платню учителя в сумі 135 доларів”.¹⁾

З цитованого бачимо, які зусилля треба було вложити піонерам в побудову шкіл і в удержання учителів, бо шкільні гренти в тому часі були мінімальні. Часто бувало, що піонери були не спроможні повністю оплачувати учителів, але ідеалізм тодішнього учителя в посьвяті своїм учням та своїй спільноті був вищий за мате-

¹⁾ Шкільне питання піонерської доби буде основніше обговорено в 5-му томі “Студій до історії українців Канади”.

ріяльну винагороду. Така постава двомовних учителів допомагала в тому, що в кожній українській оселі скорше чи пізніше поставала школа.

Учительський нарибок в тому часі рекрутувався передусім з двох осередків у Манітобі. Найперше були градуанти з Манітоба Каледж, де англо-саксонські протестанти підготовляли своїх проповідників, щоб ширити протестантизм серед поселенців, а одночасно були учителями. Найбільш учителів дав таки учительський семінар “Рутінієн Трейдінг Скул”; оснований в 1905 р. у Вінніпезі, перейшов в 1908 році до Брендону і там проіснував до часу ліквідації двомовного шкільництва на заході Канади. Цікаво, що уряд Манітоби зобов’язався був перед Оттавою достарчати двомовних учителів до Саскачевану. Саскачеван став провінцією щойно в 1905 р. і тоді провінція взяла шкільні справи в свої руки. Шкільному питанню відводить Ястремський у своїй книжці багато місця. Його дані інтересні тим, що вони не віднотовані в інших джерелах.

Надзвичайно цікавий розділ у “Канадіянізації” стосується “перших українських політичних зборів у Канаді”, які відбулися у Вінніпезі перед провінційними виборами в 1903 р. Заля при вулиці Генрі (між вулицями Мейн і Кінг), яка могла помістити тисячу осіб, виявилась малою. Запрошення на ці збори були друковані латинськими літерами, бо українського шрифту в тому часі в Канаді ще не було. В тих виборах вперше українці голосували тайно і безпосередньо. Як відомо, під австрійською займанщиною до 1904 року голосувалось на правиборців, а ці щойно голосували на кандидата. При цьому діялися різні підкупства та надужиття. Під російською займанщиною тайне і безпосереднє голосування дістав народ щойно в 1905 р.

Об’єктивно навітлює автор релігійні проблеми того часу — цебто перші початки. Обговорює він незнання

латинників українського церковного питання та намагання латинського клеру записувати церковні маєтки на римо-католицьку церковну корпорацію.

Є окремий розділ “Серафимщина в Канаді 1902 року”, “Місія о. Жолдака в Канаді”, прибуття Отців Василіян, “Православна церква св. Тройці” (при Мекензі і Манітоба), яку збудували греко-католики, а яку пізніше забрала в посідання Російська Церква в ЗДА. Ця парохія й досі під цією юрисдикцією. Багато місця присвячує автор єпископові Будці та конфліктам, які виринули між ієрархом і тодішньою провідною верствою українців, що за даними Ястремського в більшості була наставлена соціалістично.

Ріст українського організованого життя, зокрема в Вінніпезі, має своє місце та значення в “Канадіянізації”. Для культурних цілей Т. Ястремський побудував був окрему залю на розі МекГрегор та Стелла. Тут теж приміщувалось короткий час Товариство Тараса Шевченка, яке в 1905 році мало вже велику бібліотеку, як на ті часи. Бібліотека ця мала назву “Українська Народна Бібліотека у Вінніпегу ім. д-ра Ів. Франка”. З цієї першої української бібліотеки в Канаді нічого не залишилося до наших часів, з винятком одного примірника “Літературно-Наукового Вісника” з 1900 р. (Рік III, Том X), який з бігом обставин попався в руки автора цих рядків. На цьому примірникові видніє печатка названої бібліотеки.

Український Горожанський Комітет, який був створений в часі першої світової війни, а якого вважається предтечею Комітету Українців Канади, під час другої світової війни, розглядає Ястремський, як корисне, але невивершене діло.

Багато інших питань розглядає автор “Канадіянізації”. Всіх їх він розтрясає під певним політичним кутом. Одночасно автор відмічує ступневий розвій українців у політичному думанні. Він, приміром, поділяє політичний розвій українців піонерської доби на два періоди: один

до 1908 р., а від 1908 р. до початків світової війни другий. Це він обосновує поширеною організаційною структурою українців Манітоби та початковими стараннями українців, щоб очолити Українську Греко-Католицьку Церкву єпископом українцем. Треба признати, що періодизація автора “Канадіянізації” навіть гідно обоснована.

Тома Ястремський залишив нам дійсно корисну працю, яка, як жодна інша до часу її появи, не обговорювала політичних питань українців так, як це зроблено в “Канадіянізації”.

Тома Ястремський не мав високої освіти, а зокрема політичної. Будучи членом консервативної партії від самих початків свого оселення в Канаді (прибув до Вінніпегу в 1898 р.), він ближче познайомився з канадськими та поселенчими проблемами політично. Маючи вроджений політичний змисл, він зумів розбирати ці питання українського піонерства під кутом народних вартостей та росту спільноти. Робить це він часом навіть примітивно і претенсійно, але не менше щиро і віддано. Є теж у деяких заподаних подіях менші й більші неточності відносно часу, але не матерії як такої. Все це, однак, не поменшує значення цієї дійсно піонерської та цінної праці.

Великим ударом в житті автора була смерть його дружини Юзефи з дому Гайовських, яка померла в серпні 1916 р. По смерті своєї дружини активність автора на політичному підтинку дещо припинилась, але не на довго, бо вже в 1922 р. бачимо його знову в муніципальних виборах міста Вінніпегу. (Див. “Канадійський Фармер”, листопад 1922, “До українських виборців і податковців Північного Вінніпегу”).

В загальному мусимо наголосити, що Тома Ястремський належить до кольоритних постатей нашої піонерської доби в Канаді та є одним з кращих піонерських авторів нашого буття в цій країні. Жаль тільки, що праця “Канадіянізація” майже невідома серед дослідників нашого минулого.

МІЙ ПОГЛЯД

ПІОНЕР ВАСИЛЬ МІГАЙЧУК ПРО “КАНАДІЯНІЗАЦІЮ” ТА ПРО ПОВІСТЬ “ДЕ ФОРІНЕР”

“Канадіянізація” Томи А. Ястремського діждалась рецензії щойно в 1971 році на сторінках часопису “Український Голос” з дня 24 листопада. Відкриття цього твору для широкого загалу викликало помітне заінтересування серед читацької громади й автор рецензії одержав навіть декілька листів — коментарів про давнє минуле.

Василь Мігайчук з Понтіак, ЗСА, колишній житель з Арбакки, Манітоба, відгукнувся один з перших. В своєму листі він докинув дуже багато характерних рис до доби, яку описує Т. А. Ястремський. Він знає її, бо виростав в цих піонерських часах, був учителем а ще передше учеником Брендонського учительського семінара. Брав живу участь в українській учительській організації і в свій час був секретарем цієї організації, яка мала поважний вплив на українське громадське життя. Ось, що він пише:

“З великим замилюванням перечитую Ваш перегляд “Канадіянізація” — забутий автор і невідома праця”. Такий припав мені до серця . . . Я упав жертвою канадіянізації — англіканізації та американізації і болючо відчуваю свою загубленість і відчуженість таки межі своїми рідними . . .”

Зробивши загальне ствердження, сеньйор піонерських сеньйорів нагадав собі часи першої декади нашого століття, коли то він студентом проживав у Вінніпезі і вчашав

на громадські збори до галі на розі Манітоба і Поверс, де приміщувалось Товариство ім. Т. Шевченка та де збиралась тогочасна українська соціалістична еліта. На захід від Мекгрегор, ріг Манітоба і Мекензі була православна церква, яку побудували українці грекокатолики, але яка попала під юрисдикцію Російської Церкви. До речі, при відкритті цієї церкви співав хор українських семінаристів з Мінто (Рутінієн Трейнінг Скул). Згадує В. Мігайчук про Галя Ястремського, яка для тогочасної соціалістично молоді мала невелике значення, бо, як знаємо, там були впливи парафіян церкви св. Володимира й Ольги та церкви св. Миколая. Вбилася в тямку нашого старожила крамниця Василя Хлопана, одна із нечисленних українських крамниць міста Вінніпегу. Даймо однак слово Василеві Мігайчукові, який змальовує цей час та його куліси дуже кольоритно. Він пише:

“Галя Ястремського”, склепик Василя Хлопана на розі Магнус і Мкгрегор а трохи далше на захід на вулиці Магнус дім товариша і пана Т. Д. Ферлея. (Ми тоді всі були товариші, соціалісти-радикали. Панів межи нами й з грецькою свічкою не знайшов би). А ще далше в церкві на Мекензі моя цемборійка на самім престолі. Я колись був дуже побожний і православний — продав панотцеві Сінинському тую церквочку, котру сам стеслював там на восьмім “Ренчу” 1904-го року.

У домі Т. Ферлея, ми товариші, кандидати на студентів Рутеніян Трейнінг Скул, зчаста сходилися бо чекали через три місяці на те отворення тієї школи. Ті місяці були дуже довгі — жовтень, листопад і грудень, 1907 року. Там ми училися одні від одних історії, політики, соціології, потрохи літератури і філософії. Там також приходив Міров болгарин, котрий дав нам імпровізовані лектури, глеблячи своє чорне довге волосся, а все догори своїми пальцями. Так як виджу його перед собою.

Галя Ястремського тоді загально пишалась низьким

**Василь Мігайчук, оборонець
доброго імени піонерів.**

пошанівком. Нашим поступовим і просвітним домом тоді була галя на розі Манітоба і Поверс. Там містилася книгарня-читальня. Понад сценою висів клич Маркса: **РОВІТНИКИ ВСІХ КРАЇВ ЄДНАЙТЕСЬ . . .** Павло Крат подавав свої відчити про соціалізм, загикуючись. Кратові українська мова не йшла гладко. Т. Д. Ферлей перемогав Крата. Межи ними було змагання за провідництво.

До дому Ферлея заходили: Жеребко, Арсенич, Стечишин Михайло, Никола Бачинський, Ярослав Кунинський, Сліпченко, Логвіненко, Продан, Паньків, Войціховський, Вайнер, Міров (болгарин, говорив добре по-українськи) та я, чорний дух з фарми (так Кунинський прозивав фармарських синів) там образувався."

Враз з листом В. Мігайчук надіслав копію своєї статті критики, яку він помістив був у щоденнику Манітоба

Фрі Пресс в 1910 році.¹⁾ Стаття довгенька, бо забирає кілька сторінок друку. Її заголовок дуже вимовний. Він звучить “Рутінієнс дефендед бай ей Рутінієн”. В чому справа? Склалося так, що в тому часі відомий англійський письменник Ралф Коннор²⁾ написав повість “Де Форінер” (чужинець), в якій він змалював життя чужинців, себто нових імігрантів, які поселились в Північному Вінніпезі. Героями повісті змальовано галичан в дуже чорних красках. Хоч з Галичини приїжджали до Канади не тільки українці, але теж поляки, німці а то й жиди, все таки всі відчували, що ці “Галішенс” ніхто інший як “Рутінієнс”, як це тоді звано в англійській мові українців.

Молодий студент В. Мігайчук до болю відчув образу свого народу в повісті “Де Форінер”. Він уточнив поняття “Галішенс” з русином-українцем, який має свою державну традицію, як теж історію, літературу, політиків, письменників — все те, що кожний інший народ має. При цьому він зауважив, що незначна меншість не творить загального типу й він ствердив, що автор повісті зробив болючу кривду українським поселенцям, коли змалював їх в таких понурих картинах. В. Мігайчук зробив це дуже кольоритно і переконуючо. При цьому треба взяти до уваги, що писав це кільканадцятьлітній студент. Передаймо таки слово самому оборонцеві покривджених.

“When I finished the book I was sick at heart and sorry for what I thought of it previously. Such apathetic prejudiced and false ideas of the foreigner, Galician. Were I not of Slavonic descent, and had not known the nature of my nation. I, after having read the book, would have been afraid to have anything to do with the Galician for he might be stabbing me with a knife or hitting me with a club. But having some fair chance

---

1) Manitoba Free Press, Winnipeg, Tuesday, Jan. 25., 1910.

2) Ralph Connor, The Foreigner, 1909.

to study our materials as well as moral conditions of life, I protest that the typical Galician is not such. I deplore the degradation of our low class, which partly, perhaps, is the cause of such fiction, but I pity the author who did not take pains to study the subject more closely if he really meant "charity" and "justice".

It cannot be denied that Galicians do drink and do fight. But it can be shown that the majority of them lead a peaceful, sober and respectable life. If Mr. Ralph Connor understood and had a chance to listen to many a chat of the people whom he so mercilessly portrays, he would have observed something real and typical. Then his portrayal would have been true, and would have had better fortune. He perhaps could not very well do that, and bore no sympathy for the Galicians so as to really study and know them. Perhaps he was afraid of the "murderous knife", maybe "barbarous club" and had no appetite for "dirty and greasy faces". But, as a rule, those who are afraid do not succeed and those who are disgusted with the thing they would like to know find more trouble to know it. This may have been the case, and that is why we do not find sympathy, neither is there even the pretended charity, nor is any fair chance given to us. Indeed, "Dr. Wright" pities us a bit in one place, but the "Sergeant" gives us a hearty blow and admits nothing of the kind."

Дальші параграфи оборони такі міцні і переконуючі як наведений цитат. У фіналі своєї оборони молодий студент, піонерський син та вихованець Брендонського семінара, приходять до такого остаточного ствердження:

"Before closing I return to the "breeds" and "bloods". I do not intend to offend the Anglo-Saxon or anybody else, neither do I try to show that Galicians stand higher than they are. Also I do not intend to give any instructive remarks

I only write this in our own defence, for we, as part of Canada's future nation, feel ourselves entitled

to that British motto which sounds: "Equal rights to everyone". We pay taxes, we help in the making and improving of our new country, Canada, and we have a right to appeal for justice."

Коли сьогодні з перспективи понад 60 років читаємо ці рядки, то гордістю сповняється серце, що вже в часі піонерства росло покоління, яке твердо вимагало своїх прав від свого довкілля та не дозволяло на образі свого народу. Парадоксом буде, коли скажемо, що Василь Мігайчук навіть не був галичанином, бо походив з Буковини, села Онут. Його територіяльне походження було підпорядковане загальним інтересам свого народу та його гідності та пошани до нього без уваги на те, звідки він походив.

Якщо зіставити картину споминів піонера Василя Мігайчука про те, як тогочасна молодь в погоні за знанням образувалась по різних "галях" та "приватних домах" з тим високоцінним продуктом, який вона давала опісля на захист рідних по крові, то ті буревійні роки в пошукуванні за знанням ніколи не були змарновані.

Читаючи від серця рядки В. Мігайчука в листі та щоденнику "Фрі Пресс", сьогодні нам нащадкам вже в третьому поколінні, чи новоприбулим до Канади, стає ясно, чому українські імігранти до Канади не розгубились на перехрестях жорстокої долі та твердого піонерства. Заборолом цьому стала їхня організована спільнотна сила та твердий хребет не тільки самих піонерів, але теж молодого покоління, яке в скорому часі пішло в першу лінію боротьби за народню егзистенцію.

Правда, не всі солідаризувались з поглядами Ралф Коннора та його "форінером". Звичайно таких була переважаюча більшість, були однак і такі, як Дж. Т. Рід, д-р А. Дж. Гантер, які стали в оборону обездолених "форінерів", але які разом з такими, як В. Мігайчук кладали тверді основи під модернішу Канаду — Канаду багатомовности та багатокультурности.

ТРИ САСКАТУНСЬКІ З'ІЗДИ

Піонерська доба була добою повної суспільної динаміки. В цій добі відбувалися чисельні з'їзди та віча. Їх скликали в справі церковних проблем, шкільних, господарських, політичних. Наради тривали часами два або й більше днів. Було обов'язком і честю кожного покликаного та свідомого патріота бувати на таких нарадах. Це також приносило заслужений престиж тим, що такі наради влаштовували.

Звичайно, найперше формувались льокальні збори, віча (до речі, віча були в тому часі найбільш популярні — це одноднівні наради). Згодом наради стали відбуватися на рівені провінційного засягу, щоб з дальшим ростом української спільноти в Канаді перейти в з'їзди, на які з'їжджалися пердставники громадянства з різних провінцій та кінців Канади. Деякі з цих піонерських з'їздів нагадують нам вже стиль скликання та їх перебіг враз з програмовою тематикою сучасні конгреси Комітету Українців Канади. До таких можна вже зачислити з'їзди влаштовувані єписком Никитою Будкою (Едмонтонський з'їзд з 1917 р., Вінніпежський з 1919 р.). До виняткових з'їздів, що переходили межі провінцій а своєю імпазантністю нагадують наші крайові конгреси та з'їзди належать передусім три саскатунські з'їзди, які відбулися в 1916, 1917, 1918 роках.

Що вплинуло на цю загальну українськість та велику атрактивність цих з'їздів?

Ми бачимо декілька причин. Думаємо, що найважливішою з цих — це дискримінаційна політика урядових

чинників, яка була посилена військовою гістерією проти так званих “форінерс” (чужинців). Ці “чужинці”, а між ними українці, які походили з країн Австро-Угорської імперії, були трактовані в тому часі не тільки як громадяни найнищої кляси, але супроти них маніфестовано відкриту ворожість. Це виявилась зокрема в ліквідуванні двомовного шкільництва на Заході Канади в провінціях Манітоби, Саскачевану та Альберти. Постійний наступ та остаточна ліквідація прийшла в 1916 р.

Того рода трактування офіційних чинників культурних потреб своїх співгромадян викликало без сумніву здорову реакцію самооборони та мобілізацію власних сил, які мали реагувати не тільки на деструктивні негативи військової гістерії, але також задемонструвати свій творчий позитивізм до своїх культурних потреб. Негайною відповіддю на ліквідацію двомовного шкільництва була поширена мережа українських бурс. Найперше стала працювати Бурса ім. Адама Коцка, згодом Бурса ім. митрополита Андрея Шепартицького, ще пізніше Бурса Михайла Грушевського. Однак найбільш популярною в колі тих бурс і в тому часі стала Бурса ім. Петра Могили в Саскатуні, яка, як знаємо, працює до наших часів.

Що більше, бурса ця стала задавати культурний тон та стиль праці іншим бурсам, які в більшості творилися після неї. В загальному, всі бурси були не тільки гуртожитками для середньошкільників та студентів університету, але також й доброю школою українознавства для цих студентів та одночасно розсадниками української культури в Канаді. Треба наголосити, що в цьому відношенні ініціатори та основоположники Бурси ім. Петра Могили в 1916 р. були найбільш активними та продуктивними. Своїм розмахом вони заїмпонували своєму довікклі та великій частині української спільноти. Вправі з цим вони зуміли пов'язати льокальну проблематику своєї установи зі загально-українськими питаннями в Канаді

та в Європі та висунутися на чоловіче місце українського життя в Канаді. Три крайові з'їзди, які були скликані в згаданих роках найкраще свідчать про питому вагу цієї установи.

На перший з'їзд, який відбувся 4-5 серпня, 1916 р. прибули не тільки саскачеванці, але також передові діячі західної Канади. В цьому з'їзді взяв участь також єпископ українців Канади Н. Будка та такі особистості, як президент університету в Саскатуні д-р М. Морей, Дж. С. Вудсворд, керівник Бюро суспільних дослідів Канади, перший посол українців в Манітобі Т. Д. Ферлей та інші. Пів тисячки делегатів та гостей учасувало в нарадах. Крім справ Бурси ім. П. Могили обмірковано низку загально-українських проблем, включно з заснованням Товариства українських шкільних радних в Саскачевані. Постанова і зреалізування останнього питання найкраще характеризує ідейну і політичну спрямовність нарад.

Другий народний з'їзд в Саскатуні відбувся в днях 27-29 грудня 1917 р. Цей з'їзд був ще більш чисельний чим попередній. Прибуло около 700 делегатів і гостей з Саскачевану, Алберти, Манітоби й Онтарію. Крім справ, які були вже дебатовані та розв'язувані на попередньому з'їзді, приявні також задеклярували свою односторонню піддержку українським визвольним змаганням в Європі на чолі з Українською Центральною Радою. З'їзд також висловив протест, що канадський уряд відібрав в тому часі канадським українцям їхні громадянські права. Негативною рисою з'їзду було розходження організаторів з'їзду а Владикою Н. Будкою. З'їзд ці розходження формально зафіксував ухвалою, прихилившись на сторону організаторів з'їзду. Цей громадсько залегалізований конфлікт між згаданими сторонами розвинувся в довгорічну зтяжну боротьбу. Про велику посвяту учасників з'їзду для народної справи можуть також говорити пожертви таких громадян, як Тимко Гошко (1,000 дол.), Іван Квасниця (1,000 дол.), Ізидор Новосад (740 дол.),

Лука Новосад (500 дол.) тощо. На з'їзді зібрано грошей і декларацій в сумі 13,988.50 дол. В сучасній валюті це переходилоби сотню тисяч доларів.

В третьому з'їзді, що відбувся в грудні 26 - 27, 1918 року, при участі понад п'яти сотень делегатів і гостей, участував також представник українців ЗСА д-р Володимир Сіменович, голова Федерації Українців З'єдинених Держав з Чікаґа, який говорив про українське питання в Європі в контексті міжнародної політики. Приявність представника українців Америки символізувала поширену єдність канадсько-американського українства. Цей з'їзд між іншим домагався відкликання урядового розпорядження, яким заборонено друкувати українські книжки і пресу без перекладу на англійську мову. Він також апелював до аліянтських держав, щоб признати українцям в Європі їхні національні домагання та визнати незалежну українську державу.

Найкращу характеристику першому з'їздові дав Дж. С. Вудсворд в своєму інтерв'ю для щоденника "Фрі Пресс" у Вінніпезі. Він, між іншим, висловив на адресу з'їзду таке:

"Український з'їзд рішуче приніс добру славу цій важній групі наших імігрантів . . . Їх бажання затримати рідну мову цілком не суперечить їхньому бажанню під кожним зглядом інтегруватися в канадське життя". Врешті, цей суспільний діяч та дослідник виразно заявив англосаксонським співгромадянам, що вони "українського національного руху не розуміють". Ці знаменні вислови Вудсворда можна повністю застосувати до цілого українського положення в Канаді в час першої світової війни.

Також дуже влучну характеристику першому з'їздові дав часопис "Канадійський Русин", який генералізував цілість нарад так: На з'їзді була висловлена "пошана для релігії, щирий ентузіастичний і строго канадійський патріотизм, розумний націоналізм, вага бурси в науці та

вихованні". Ці головні риси першого з'їзду можна застосувати до другого і третього з'їздів. Ці питання були життєвими питаннями української екзистенції та політики народу в час світової хуртовини, яка не щадила молодій українській канадській спільноті болючих ударів. Народні з'їзди Саскатуну були гаттю і тараном для цих ударів.

Промоторами цих з'їздів були: О. Мегас, А. Т. Кібзей, Михайло Стечишин, Ф. Т. Гаврилюк, Василь Свистун, Й. Богоніс, Гаврило Сліпченко, А. Приступа, М. Михасів, Б. М. Савяк та інші.

Народний з'їзд в Саскатуні в 1918 р. В першому ряді зліва на право сидять: Невідома пані Василь Свистун, проповідник Зигмонт Бичинський й його дружина, Канора, Саск., д-р Володимир Сіменович, Чикаго, Осип Мегас, Саскатун, Григорій Сліпченко, Саскатун, Тарас Д. Ферлей, Вінніпег, пані Новосад-Паліш, Мічем, Саск. Песередині в третьому ряді сидить Михайло Лучкович, згодом перший український парламентарист в Оттаві.

(Світлина з архіву піонера Степана І. Порайка в Едмонтоні).

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО УКРАЇНЦІВ КАНАДИ НА СТОРІНКАХ ЗАПИСОК НТШ В 1911 р.

Дослідники українського поселення в Канаді завжди стічають поважні труднощі у встановленні певних статистичних даних, якщо йдеться про масову українську еміграцію до Канади впродовж перших двох десятиріч років. Всяка статистика з часів піонерської доби вимагає скрупульянтної аналізи, щоб можна її остаточно звести до “щоденного реалізму”. Складається часто й так, що наслідком хибної інтерпретації крайових та державних приналежностей українців в минулому, навіть здавалось би найбільш об’єктивні праці стають необ’єктивними. Коли додати до цього ще своєрідні “політичні тенденції” деяких авторів, тоді створюється одна велика нерозбериха, в якій навіть втрачають кінці наполегливі дослідники. Так склалося з працею демографа М. Каро, яка появилася в 1907 р. і в якій він навіть не присвятив українцям в Канаді багато місця. Однак своєю інтерпретацією він зумів внести багато шкоди.

З уваги на те, що Каро написав свою працю на підставі консулярних даних Р. фон Пфлігля з років 1904-1905, редактори Записок Наукового Товариства Тараса Шевченка уважали за доцільне заповідати дані Р. фон Пфлігля в праці “Die ueberseeische oesterreichische Wanderung in den Jahren 1904 und 1905”, Wien,” надрукувати в своїй “Науковій Хроніці” в 1911 р.¹⁾

---

¹⁾ Записки НТШ, т. 105, р. 1911, кн. 5, рік видання 20, стор. 192 і 193.

Нижче подаємо точній відпис “Наукової Хроніки”
Записок НТШ без дальших коментарів: 2)

* * *

“Через те, що всі майже галицькі емігранти в Канаді українці, а Каро присвячує їм лише кілька-надцять стрічок, затираючи умисне національний склад людности 3), позволю собі подати тут об’єктивні звістки Пфлігеля 4), оперті на конзулярних справозданнях за роки 1903-1904 і 1904-1905.

Осередком і вихідною точкою для австро-угорських емігрантів є місто Вінніпег, тут пробуває около 6,000 галичан, по найбільшій часті українців (у Каро около 6,000 австрійських українців і 1,000 австрійських поляків), що займають ся переважно заробітками. У Вінніпегу є декілька греко-католицьких церков і виходять українські часописи. 80 km на полудне від Вінніпегу є українсько-польська колонія Stuartburn, що заложена в 1896 р. розтягала ся на 6 townships (около 550 km²) і числила около 5,000 людности. “Як і в усіх інших колоніях, що знані в Канаді під назвою “Galician”, переважає український елемент з Галичини, в меншій числі також з Буковини, процент поляків дуже незначний (“nur ein kleiner”)”. Хоч між переселенцями є багато заможних, представляє ся колонія взагалі бідно.

2) В цитаті повністю задержано правове оригіналу.

3) Д-р Каро вше усюди про польську і українську людність, про поляків і українців (стор. 35, 106, 107), так якби українці що до числа стояли на другім місці. Тимчасом як раз навпаки: поляків між емігрантами в Канаді дуже мало, хоч до них вчислені і римокатолицькі українці. Цей спосіб писання належить нап’ятувати, як свідомий тим більше, що автор що до Канади користує ся саме звістками Пфлігеля, а той говорить усюди тільки про українців і поляків і зазначає майже виключно український характер галицький переселенців у Канаді.

4) R. v. Pfluegl, Die ueberseeische oesterreichische Wanderung in den Jahren 1904 und 1905.

Земля каміниста, вохка, тяжко справна і ще мало укультивована.

60 km на північ від Вінніпегу розтягає ся на просторі 12 townships (1,100 km²) українсько-польська оселя Gimli - Pleasant Home, що числить 4,000 людности. Галичани живуть далі довкола Вінніпегу в St. Norbert і Грунталь (200 мешканців), Gonor і Selkirk (600 мешк.), White mouth (250 мешк. і в Brokenhead, де на 7 townships (640 km²) проживає около 2,000 українців⁵⁾.

У віддалі поверх 300 km на північний захід від Вінніпегу знаходиться сильна українська колонія Dauphin-District з густо заселеними оселями коло Sifton, Valley-River і Ethelbert, що заложена 1896-1897 року обіймає тепер 24 townships (2,200 km²) і 7,000 - 10,000 заможної людности.

На полудневий захід звідси лежить колонія Shoal-Lake на просторі 12 townships: замешкує її около 4,000 галичан і буковинців. Тут належить теж оселя Huns Valley з 500 галичанами. Ряд манітобських колоній замикає Brandon (200 km на захід від Вінніпегу), де живе около 2,000 українців зарібників і хліборобів.

В провінції Saskatchewan найбільше українців і поляків у дистрикті Yorkton, 450 km на північний захід від Вінніпегу. Українці, пів на пів Галичани і Буковинці, займають тут 23 townships (2,100 km²) коло Menofield, Yorkton, Logberg, Insinger, Sheks, Canora і Ebenezer, кругло в числі 7,000 - 8,000. В столиці провінції, Регіні (Ріджайна — М.Г.М.), проживає також кількатор українців, що живуть тут в малих дімках із зарібків при каналізації і залізничі (1.50 - 1.75 дол. денно). Враз з поляками мешкають далі українці в дистрикті Rosthern: перел 7 - 8 роками виемігрувало там около 100 українських і польських родин. Нові українські переселенці розсіли ся також коло Alvena і Bonne Madonne в колонії, зна-

⁵⁾ У д-ра Каро це польсько-українська колонія.

ний під назвою Fish Creek. Малі кольонії з українським населенням є крім того на північ від Prince Albert, в Lethbridge (в малім числі), Leduc (побіч малярів), коло Calgary (200 осіб при залізниці), Edmonton (побіч австрійських німців).

Коло Bittern-Lake розложена на 28 townships (2,600 km²) величезна українська кольонія Beaver Lake, що виказує 13,000 людности, між тим кілька польських родин.

Як бачимо живуть українці майже усюди в національно одностайних кольоніях. В Манітобі можуть по закону жадати учителя, що крім англійського може вчити і по українськи. Задля виобразування відповідних сил заложило місцеве правління окрему учительську семінарію, до якої ходило в 1905 р. около 30 українців.”

* * *

Автори “Наукової Хроніки” НТШ замічують, що в 1907 р. в цілій Канаді замешкувало около 80,000 австро-угрів, з того поверх 60,000 українців і поляків, переважно з Борщівщини, Брідщини, Мельниччини. Жило в той час около 5,000 малярів, около 5,000 німців з Галичини і Буковини а решта - невеличка скількість словаків, чехів, румунів, сербів.

Хоча повищі дані взяті з консулярної статистики Австрії, то мимо цього її не можна уважати стовідсотково точною. Мусимо звернути увагу на факт, що не всі емігранти Австро-Угорщини переходили консулярні уряди цієї країни. Багато бажаючих поселитись в Канаді їхали зайцем, часто без жодних “урядових паперів”. Їхали так найчастіше українці, бо саме їм найважче приходилось здобувати дозвіл на виїзд.

Була ще інша категорія українців, які поселявались в Канаді без відома консулярних властей Австро-Угорщини. Це ті, які приїжджали до Канади з З'єдинених Стейтів Америки. Багато з цих не були реєстровані ніг-

де, хіба в пограничній сторожі, яка в тому відношенні була дуже ліберальною. Отже, навіть “об’єктивні дані” про українців в роках 1904-1905 і 1907 р. в Канаді, заповдані в “Науковій Хроніці” НТШ, мусять бути підвищені на користь українців.

Пам’ятником Тарасові Шевченкові на манітобській парламентарній площі відмічено 70-річчя українського поселення в Канаді.

УКРАЇНСЬКІ ПІОНЕРИ УЧАСТУВАЛИ В ГОСПОДАРСЬКО - ПРОМИСЛОВІЙ ВИСТАВЦІ В 1897 р. У ВІННІПЕЗІ

Багато цікавих і корисних даних подав о. Нестор Дмитрів про перших українських поселенців Канади. Його “Подорожні спомини”, літературні оповідання з життя українців Канади - це неначе жива писана історія тих перших, що на кожному кроці, загосподаровуючи степи Канади, бажали лишити свою відбитку духової і матеріальної культури.

Отець Дмитрів, пронизливий обсерватор тогочасного життя, писав не тільки про початки організованого суспільного життя українців, а зокрема про початки релігійних зборів, зустрічей, об'єднань, ставлення христів свободи, творення церковних громад та будовання божих храмів, як це він детально з'ясовує в “Канадійській Русі”. Він зумів написати низку багатих у факти репортажів, які сьогодні можна розцінювати як першоджерельні інформації українсько-канадської історії.

Один з таких репортажів появився в часописі “Свобода” з датою 5 серпня 1897 р. п. н. “Вісті з Канади”. В цьому репортажі, де описано в подробицях господарсько-промислово виставку у Вінніпезі в днях 21-23 червня 1897 р., о. Нестор Дмитрів з великим вдовільям відмічує, що в згаданій виставці, в якій приймали участь промисловці і фермери Манітоби, українці також були зарепрезентовані. Українські фермери-піонери Стюарт-бурну з Манітоби привезли сюди господарського воза

власного вибору. Знаємо, що Стюартбурн — це перша українська колонія в Манітобі і вона була основана в місяці вересні 1896 р. Отже участь цих піонерів в промислово-торговельній виставці у Вінніпезі за неповних 10 місяців від дати їхнього поселення, говорить вже сама за себе.

Отець Дмитрів, який був дуже вимогливий до себе та своїх земляків, з великим вдовіллям пише про цю українську участь. Ось його слова:

“Поміж величезними возами стояв смиренний наш галицький віз воловий, роботи одного нашого чоловіка зі Стюартбурну, Манітоба. Віз цей представлявся дуже добре. Чистенько й з густом зроблений, притягав увагу знатоків так, що цілі рої формерів оглядали діло штуки нашого чоловіка.

Я пригадав собі раз, як наш чоловік виїхав до міста галицькими саньми, а ціла громада цікавих манадійців оглядала зі всіх сторін широкі осиконі копаниці.

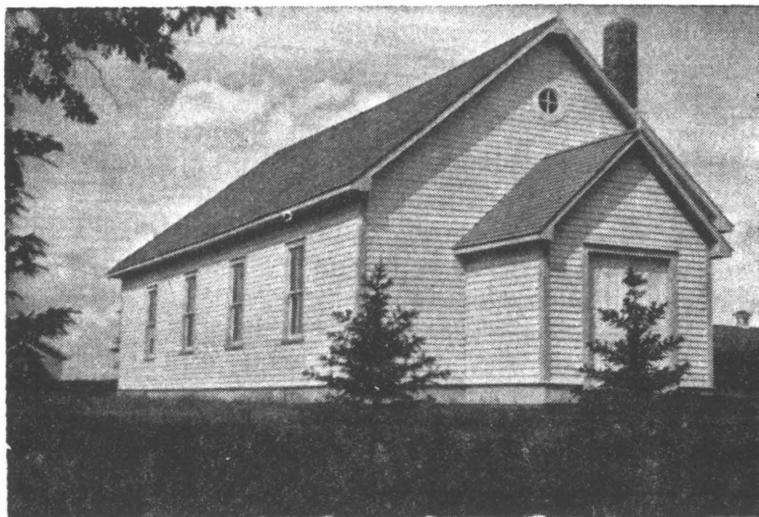
Відділ продуктів господарських представляється прекрасно. Пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, горох й другі.”

II. Дмитрів, захоплюючись виставкою та українською участю в ній, віднотував декілька цікавих характеристик наших піонерів того часу.

“Взагалі,” пише о. Н. Дмитрів, “я виніс з виставки сьогорічної у Вінніпезі дуже корисні враження. Наші люде з далеких сторін приїжджали оглядати поступ своїх співгорожан. Наші люде вже красно поприбирані, навіть на твари змінилися. Набрали вже інших рухів, позбулися галицького сервілізму — вони чуються вільними горожанами Канади.”

З репортажу о. Н. Дмитрова довідуємось, що обговорювана виставка була получена зі святкуванням ювілею Королеви Вікторії. Вулиці Вінніпегу роїлися від

маси різних національностей. Виставка відбувалася на теперішній площі, яку популярно звать “Олд Експозишин Гравндс” при вулиці Флора, де тепер побудований “Сентенніел Свимінг Пул”. В той час до цієї площі можна було заїхати з центру міста поїздом СіПіАр-а, який курсував в обі сторони що п’ять хвилин. За це платилося 10 центів. На жаль сама погода не дуже дописала виставці, бо часто перепадував дощ. Вкінці о. Дмитрів замітив, що українці мають велику майбутність в Канаді і тому повинні тільки сюди їхати на поселення. Він рішучо відмовляв своїх земляків від поселення в Бразилії і тому перестерігав їх перед агентами Географічного Торговельного Товариства у Львові, яке вело акцію за поселенням в ту країну.

Перша василіянська церковця-каплиця, збудована на василіянській фермі в Мондері в 1903 р. Будував о. П. Філіс ЧСВВ. Заховалась до наших часів.

АКЦІЯ “БОЙОВОГО ФОНДУ” В КАНАДІ В 1906 р.

Дехто зі сучасників думає, що національні допомогві фонди, будьто політичні, будьто громадські — це вже твір політичного мислення сучасної доби. Мовляв, шойно наше покоління збагнуло конечну потребу матеріальної допомоги в політичній боротьбі народу. Ті, які знають історію українців Канади між двома світовими війнами, нав'язують початок такої допомоги до праці Комітету Політичних В'язнів та політичної акції Української Військової Організації й Організації Українських Націоналістів.

Карткуючи піонерську пресу, замічуємо, що український політичний змісл диктував того рода акції допомоги політичній праці багато ранше, бо далеко ще перед першою світовою війною. Маємо тут на увазі “Допомогу українським політичним партіям в Краю”, які змагали до того, щоб змінити виборче право до австрійського парламента, яке кривдило українського виборця та не давало йому можливости вибрати собі своїх представників до законодатної влади. Як важливою була ця ціла акція в тому часі, що громадську матеріальну допомогу на цю справу назвали “Боевим Фондом”. Як звітує преса того часу, цей фонд організовано не тільки серед поселенців ЗСА, які вже були досить добре матеріально ситуовані, але також в Канаді. Це перша більша допомогова акція українців Канади своїм братам в Україні.

До цього часу історія віднотувала незначні льо-

кальні допомоги українців Канади, пр. односельчани — односельчанам в будові церков, читалень, народних домів. Була допомога землякам Лемківщини в будові та веденні Руської а опісля Української Бурси в Новому Санчі, Сяноці, допомога в будові української гімназії в Рогатині і т. п. Правда, українські поселенці ЗСА допомагали Рідному Краєві в політичних акціях дещо вчасніше. Була проголошена допомога Радикальній Партії та Соціал-Демократичній Партії, кожній зокрема. Був також створений “Агітаційний фонд для галицьких хлопів”. Внесок в цій справі запов на річній конвенції Руського (тепер Українського) Народного Союзу на пропозицію Івана Ардана.

Коли в 1901 р. сецесіонували студенти у Львові, тоді в ЗСА зібрано 1.165 долярів. Варт згадати, що в 1897 р. в ЗСА переведено збірку для “родин убогих й арештованих виборців під час кровавих баденівських виборів в Галичині”. На вічу в Йонкерс в 1903 р., на якому засновано загальний український фонд п. н. “Народний Фонд”, вирішено вплачувати 15% зі зібраної суми на народні цілі в Краю. Є окремі замітки в пресі, що РУП — Українська Революційна Партія теж одержувала пожертви з-за океану.

На всі повищі цілі, оформлювані в ЗСА, українці Канади також жертвували, але ця жертвенність була незначною. бо мала скількість українців замешкувала ще простори Канади, а велика частина з них, що господарили в Канаді, жили ще в землянках.

Рік 1906 був першим роком, коли то Канада й ЗСА виділи в пресі побіч, що несли допомогу Краєві в його політичній боротьбі. Акцію “Бойового Фонду” Канада і ЗСА провадили спільно. В списках жертводавців біля Нью Йорку, який вже тоді уважався метрополією українців ЗСА, та зібрав на цю ціль 216.52 дол., виднів Вінніпег зі сумою 95.76, який висувався помалу на метро-

полію канадських українців. За Вінніпегом був Едмонтон зі сумою 44.75, Монреаль -- 41.90, Членство Канадського Народного Союзу (тепер Запомогове Братство св. Миколая 38.50, Вінніпег (вдруге) 11.50, Капер Клиф 7.00, Кокрейн 5.00, Стюартбурн 4.00, Ванкувер 4.00, Ролей 4.00, Торонто 3.20. В дальших списках на "Бойовий Фонд" згадується ще такі місцевості з Канади, як Гренфел, Порт Гені, Сифтон, Напінка, Кенмор, Керел, Етелберт, Ст-Морис, Летеліє, Колмен, Шандро, Форт Вілліям та інші. Канада і ЗСА проголосили вислід збірки в сумі 2,099.23 дол. При цьому зауважимо, що було велике наставлення жертвувати на цей фонд, коли студенти Учительського Семінара у Вінніпезі дали на цю ціль увесь дохід з концерту, влаштованого в честь Шевченка. В летючках та програмках цього концерту так і писалось, що дохід з імпрези призначений на "Бойовий Фонд". Серед жертводавців бачимо також і жінок.

Широкоглядним являється в цій справі ще цей факт, що "Бойовий Фонд" був загальним добром всіх українців не тільки тут за океаном, але теж і в Краю. Його пересилали до Краю на руки всіх трьох політичних партій, а саме Націонал-Демократичної, Радикально-Соціалістичної та Соціал-Демократичної. Всі пожертви були розділювані на три рівні частини і кожна партія одержувала одну третю збірки.

Висота пожертв була різна. Найменша -- 25 центів. Сьогодні це нічого у вартості, але в тому часі, коли робітник в місті пересічно чаробляв від одного до півтори доляра, знова на фермі максимум одного доляра, то одна четверта денного заробітку, а в найкрапшому случаї одна шоста, це означало дуже багато. В сьогоднішній заробітній платні виносило би від трьох долярів до шости а то й більше. Були такі, що жертвували одноденний заробіток а навіть більше. Треба мати в тямі, що все це були робітники та були в початках власної господарської розбудови. Відкладаючи одноденний за-

робіток на політичну допомогу Краєві — це був жест не духових бідаків, але духових аристократів. Врешті, це не був перший та останній апель на допомогу Краєві. В 1907 році прийшла допомога українським студентам у Львові, в 1908 р. допомога вдові і сиротам по убитому Маркові Каганцеві, в 1909 був створений фонд ім. Мирослава Січинського, в 1910 р. Фонд Адама Коцка. До цього прийшли ще такі фонди, як Допомога Українському Педагогічному Т-ву (1909-10), Рідній Школі (1910-11). Заклик Сокола - Батька в справі Українського Городу у Львові (1912), Ювілейний Дар Івана Франка (1916) та інші. Всі ці фонди і дари були імпозантні, коли брати до уваги невелику скількість поселенців, їхні мізерні матеріальні початкові зарібки, рівень освіти тощо.

Якби тогочасне мірило жертвенности приложити до сучасної українського спільноти в Канаді, де є тисячі професіоналістів, підприємців, добре ситуованих робітників, загосподарованих фермерів, то Національний фонд українців Канади повинен виносити не мізерні тисячі на один рік а мільйон, а то й більше. Мабуть не освіта ані матеріальна ситуація рішає про народну жертвенність. Зрозуміння справи та патріотизм діла є тут вирішними.

ТРУДНОЩІ З ОСНУВАННЯМ РУСЬКОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА У ЛЬВОВІ

На іншому місці в наших студіях є мова про працю “Товариства ім. св. Рафаїла для Охорони руських емігрантів з Галичини і Буковини”, яке було основане в 1907 р. у Львові. Популярно це товариство звалось “Українське Товариство св. Рафаїла”. Це товариство проіснувало аж до світової війни. Було це харитативне товариство або як тоді звали “гуманітарне”. Тим часом уми, які також турбувалися еміграційними справами, стали думати над тим, щоб оснувати у Львові товариство, яке допомагало б емігрантам на принципах економічного підприємства. Таке товариство мало одержати концесію-дозвіл на посередництво праці робітників в границях Австро-Угорщини та поза границями цієї країни, вести бюро подорожей з правом продавання корабельних карт та залізничних білетів, оснóвувати свої представництва в австро-угорській монархії та в інших країнах тощо. Іншими словами, заплановане товариство мало за завдання вести таку працю, яку вели різні агенти, тільки з тою різницею, що ці чужинні представництва в неімовірний спосіб використовували українських селян та робітників, а українське еміграційне товариство мало забезпечити тих, що виїжджали на поселення та зарібки, від цього визиску та лихварства.

Оснóвуючі збори Руського Товариства Еміграційного відбулися в дні 7 березня 1911 р. у Львові. На зборах

схвалено статут та вибрано дирекцію і надзірну раду. Зі складу дирекції та надзірної ради бачимо, що зорганізуванням цього товариства турбувались видні громадяни того часу. В дирекції були: Д-р Льонгин Цегельський, о. Теодосій Лежогубський та Ярослав Вітошинський, знова до надзірної ради ввійшли: посол о. Йосип Фолис, д-р Константин Лучаківський, д-р Володимир Бачинський, радник Тит Ревакович, д-р Григорій Величко, посол о. Степан Онишкевич та совітник о. Тит Войнаровський.

Який великий засяг праці мало перед собою товариство, бачимо з 2-го параграфу статуту цього товариства. Тут вичислено 14 працівних завдань цієї новоствореної організації, а вони такі — цитуємо:

- 1) удержувати інформаційні бюро для осіб, що удають ся на чужину в цілях зарібкових або переселення,
- 2) удержувати бюро посередництва праці для емігрантів,
- 3) удержувати бюро правної поради для емігрантів і бюро статистичні,
- 4) посередничити в набуваню корабельних карт, зглядно їх продаж,
- 5) займатися виміною грошей, а також посередничити в пересилці грошей з краю за границю і на відворот,
- 6) посередничити при продажі і купні недвижимостий (рільних господарств і домів) для емігрантів, що переселяються на чужину, зглядно повертають до краю, щоб кольонізувати в околицях, в які звертається постійна еміграція,
- 8) заосмотрювати емігрантів по найдешевших цінах в предмети потрібні до подорожи, в знаряди праці і насіння,
- 9) заосмотрювати більші гуртки емігрантів в інтелігентних провідників,
- 10) видавати часописи посвячені справам еміграції,
- 11) посередничити в нав'язуванню і удержуванню торговельних зносин межі емігрантами, а рідним краєм,
- 12) удержувати власні агенції в місцевостях, в котрих найбільше гуртується еміграція, як також в головних портових містах і на граничних стаціях,
- 13) уділяти зачети і полагоджувати всі грошеві інтереси емігрантів,
- 14) посередничити у всіх справах і секураційних.

Щоб товариство могло розпочати працю, воно мусіло зареєструватися в окружному львівському суді у відділі торговельних підприємств. Яке було здивовання організаторів РТЕ, коли вони в дні 27 липня того ж року держали відмовну відповідь. Судова децизія була досить обширна, але вона зводилася до одного твердження, а саме, що запляноване товариство не має на меті господарські цілі, а тільки харитативні. Отже ж треба було організаторам Руського Товариства Еміграційного доказувати свою "чисто бизнесову" настанову. Щастя хотіло, що статуттва Комісія РЕТ-ва, опрацьовуючи статут, покористувались до цього статутом існуючого вже Польського Еміграційного Товариства, якого осідок був в Кракові. Організатори українського товариства, передчуваючи, що вони можуть мати труднощі з польською судовою адміністрацією у Львові, мало що не слово в слово скопіювали цілі товариства з польського статуту. Розуміється, що справа наслідком відмови опинилася в Апеляційному Крайовому Суді. Судді цього суду знайшлися в поважному клопоті, бо були пропозити оба статуту українського і польського товариств.

Крім формально-правних аргументів в апеляційному акті з'ясовано також причини, які спонукали українців таке товариство оснувати. Вони дуже ядерно схоплені в рекурсі та дають образ економічної розпачі українського робітника та селянина того часу. Для історії зацитуємо цю аргументацію, яка опинилася перед Львівським Апеляційним Судом: ¹⁾

"Брак краевого промислу а вслід за тим і зарібків в краю, спонукує галицьке неселене рільниче шукати зарібків по за краем. Сколо 400.000 дрібних рільників рік-річно виходить до Франції, Данії, Німеччини й Америки на сезонів рільні або копальняні роботи, а відтак з зарібком вертаються до краю назад і зарібком сей обертає на прожиток і на вклад та на уліпшення

¹⁾ "Економіст", ч. 12, Львів, 1911, стор. 220.

свого рільного господарства. При сій зарібковій еміграції кождий робітник з осібна лишений є сам собі і не знаючи відносин заграниці заключає некорисні для себе контракти найму праці через посередників, які обдирають робітника при контрактах, при виміні гроший і продажи карт корабельних та взагалі під кождим зглядом роблять для себе робітника предметом нечуваного визиску так що звичайно зарібок робітника гине в найбільшій часті в карманах посередників.

Щоби тих посередників, що з'їдають зарібок робітника усунути і щоби зарібок свій через безпосередне зближене ся до працьодавця збільшити, члени робітники лучать ся, закладають на підставі предложеного до зареєстрованя статута спільний інтерес не на то, щоби ділити ся спільними актуальними зисками, як то подає Суд І інстанції, але в тій цілі, **щоби члени робітники, сполучені в цій реєстрованій спілці, стикаючи ся безпосередно з працьодавцями, могли свою працю при зарібковій еміграції ліпше продати, як дотепер продають коли кождий є сам собі лишений.** Так як шевці лучають ся в реєстровані стоваришеня в тій цілі, аби вибір свій легше і найкористніше продати, так само і робітники лучать ся в реєстроване стоваришеня на те, щоби свою працю продвати як найкористніше.

№ 2. статута і доводять, що цілі Т-ва не містять нічого, щоб можна було підвести під цілі гуманітарні, противно обнимають цілі господарські мають піднести зарібок і господарство своїх членів.²⁾

Перед ц. к. Висшим Судом красвим стояла альтернатива, або відкинути рекурс і тим самим признати незаконним зареєстроване "Польовьско Товариства еміграційного" в Кракові, або признати неузасадним рішення ц. к. Суду окружного у Львові, яким відмовлено в зареєстрованю "Руського Товариства еміграційного", і поручити, вписати Товариство до реєстру заробково-господарських стоваришень."

В обличчі такої твердої й переконуючої мотивації,

---

²⁾ Мова цитати згідна з оригіналом.

як також наслідком комплікацій з постановами Краківського Окружного Суду в справі Польського Еміграційного Т-ва, Львівському Апеляційному Судові не лишалось нічого іншого, як анулювати судову ухвалу першої інстанції та дати зелене світло Українському Еміграційному Товариству на існування. Сталося це щойно 10 жовтня 1911 р.

Дальші реєстраційні шикани забрали новоствореному товариству ще дещо часу. Щойно в 1912 р., зареєстроване товариство стало розвивати свою працю. Початки були важкі. Їх зокрема ускладнила господарська криза на північно-американському континенті. Еміграція стала зменшуватись, а тим часом прийшла Перша світова війна, яка затамувала потік цієї еміграції на довгі роки. В тому часі перестало існувати Руське Товариство Еміграційне.

Щойно з перспективи часу можемо бачити, скільки таке товариство могло принести користи українським сезонним та поселенчим емігрантам, якби воно заіснувало б на яких 15 років скорше, саме тоді, коли першу ініціативу до оснування такої установи подав д-р Осип Олеськів після свого повороту з відвідин в Канаді. Праця такого товариства в початках могла змінити хід цілої української еміграції за море, як теж мати децидуючий вплив на оформлення самих поселень за морем.

ЩЕ ДЕКИЛЬКА БІОГРАФІЧНИХ ДАНИХ ПРО ПЕРШОГО СПІВЦЯ ПІОНЕР- СЬКОЇ ДОЛІ В КАНАДІ

**Сава Чернецький-Чалий-Далешівський
1873 - 1934**

Від опублікування наших частинних матеріалів про Саву Чернецького-Чалого-Далешівського в "Українському Голосі" в 1966 р.¹⁾ проминуло дещо часу, який дозволив нам призбирати більше дослідного матеріалу про цю, без сумніву, найбільшу літературну постать піонерської доби. Основніше ми з'ясували роль Чернецького-Чалого-Далешівського в житті української спільноти Канади та Америки (ЗСА) в III томі "Студій до історії українців Канади" та "Історії преси, літератури і друку піонерської доби".²⁾ Ми сьогодні раді відмітити, що до дальших студій над цією статтю заохотили нас своїми інформаціями такі піонери як Петро Дубовий в Канаді, Теодор Грицик з Ембридж і Єлисавета Дубова з Майнот, ЗСА. Вникливий дослідник Олександр Роїк з Канади докинув дальшу іскру до цих дослід, а незаступимий відкривач деталей української історії в Канаді д-р В. Ю. Кисілевський збагнув дату прибуття Сави Чернецького до Канади.

¹⁾ "Український Голос", ч. 5 (102), 2 лютого 1966.

²⁾ Історія преси, літератури і друку піонерської доби. Видання УВАН, 1968-1969, стор. 128-152.

Сьогодні на підставі роздобутих документів ми можемо точно встановити всі важливіші біографічні дати Сави Чернецького-Чалого-Далешівського.

У всіх цих дослідях уважаємо найбільш достовірними оригінальні документи самого Сави Чернецького, які ми зуміли набути від згаданої вже Єлисавети Дубової. При дружній допомозі редактора Християнського Вісника Михайла Подворняка з Вінніпегу, автор цих рядків познайомився з українською піонеркою з Майнот Єлисаветою Дубовою, яка приїхала в Норт Дакоту з Київщини зі своїм мужем Андрієм ще в 1898 р. Виявилось, що Андрій і Єлисавета Дубові стали близькими приятелями Сави Чернецького ще з того часу, коли то Сава Чернецький, Володимир Гривняк та М. Нежинковський прибули до Норт Дакоти в 1907 р. на релігійну та культурно-освітню працю. Про цю працю писав сам С. Чернецький на сторінках тогочасної "Свободи" в ЗСА як кореспондент цього часопису, як також згадує та пише обширніше про неї А. Дубовий в своїх споминах "На Батьківщині і на чужині".³⁾

Коли Сава Чернецький ненадійно помер в 1934 р., Андрій та Єлисавета Дубові заопікувалися архівом та бібліотекою Сави. В нашому розпорядженні в папці "Сава Чернецький" знаходяться два його шкільні свідоцтва, видані учительським семінаром у Львові, які посвідчують, що Сава закінчив там підготовчий курс до семінара та перший рік семінара. Оба ці свідоцтва з 1890-1892 рр. вказують, що Сава мав мовні здібності, але слабшим був вже в математиці та фізиці. В загальному був він добрим студентом і на другому році користувався навіть невеликою державною стипендією в сумі 40 золотих ринських. Коли він вступив до учительського семінара, добігало йому 17 років. Важко збагнути, що

---

³⁾ А. Дубовий: На батьківщині і на чужині, Видавництво "Дорога Правди" ч. 10, Торонто - Чикаго, 1957, стор. 64-66.

САВА ЧЕРНЕЦЬКИЙ
Чалий, Далешівський,
перший співець піонерської
долі в Канаді.

було причиною, що Сава Чернецький не продовжав навчання в учительському семінарі.

До архіву передано п'ять свідоцтв "моральности" та "матеріяльного убожества" С. Чернецького. Найстарше з них з 1890 р. підписане о. Николаєм Волошинським, парохом села Далешева, Городенського повіту, де родився і проживав Сава. Чотири інші документи з Далешеви завірені підписами начальника громади (війта) Івана Панькова та згадуваного вже місцевого священика о. Н. Волошинського. В свідоцтвах стверджується, що Сава перебував в роках між 1892 до 1898 в своєму рідному селі. Всі вони стверджують його матеріяльну убогість та високу моральну поведінку. Всі писані в українській та польській мовах, священик писав в українській, знова

начальник громади в польській. Це був стиль того часу. На документах, де мова про дату народження, завжди заподавано, що Сава Чернецький родився 13 грудня 1873 р. в Далешевій, Городенського повіту.

В дальших дослідях устійнено також дату прибуття Сави Чернецького до Канади. Цим питанням дуже сумлінно займався д-р Володимир Кисілевський. У вересні 1969 р. згаданий дослідник писав авторові цих студій наступне:

“ . . . Взявся знов переглядати Взя третій том “Студій до історії українців Канади” і зацікавило мене знову “питання” Сави Чернецького. Зацікавило до того ступня, що вчора пішов я до Рекорд Сентру (в Оттаві — М.Г.М.) і попрохав мікрофільм корабельних списків за рік 1899. Пересидів добрих шість годин, навіть на обід забув і таки знайшов Саву.

Сава Чернецький прибув до Гамбурга під кінець червня і дня 27 червня 1899 р. виїхав пароплавом Фенікія ⁴⁾ до Канади. До Галифаксу прибув 2 липня 1899 р. Мав 25 літ (роджений 1874 р.) і з Галифаксу поїхав до Вінніпегу. На пароплаві, на якому він прибув до Канади, приїхало теж велике число українських емігрантів, я зладив список усіх. Чернецькому, як ви кажете, дійсно належить трохи більше признання і було б добре діло зладити і видати про нього особну монографію.” ⁵⁾

Мало що можна додати до цього цінного розшуку, хіба тільки те, що іміграційні урядники помилково поставили дату народження Саві замість 1873 на 1874 р. З уваги на те, що оригінальні свідоцтва заподають її на 1873 р. кількакратно, отже в її точність не можна сумніватися. ⁶⁾

4) S.S. Phoenicia, Hamburg. America Line (Hansa).

5) Цитований лист зберігається в архіві автора, папка “Сава Чернецький”.

6) Про свої дослідження над Савою д-р В. Кисілевський опублікував статтю в “Українських Вістях”, Едмонтон, 6 листопада 1969.

З наших попередніх дослідів знаємо, що Сава Чернецький жив у Канаді в роках 1899 та 1900. Його постійним осідком був Вінніпег, Тут він організував враз з Кирилом Геником першу українську читальню в Канаді, писав дуже розумні дописи до часопису “Свобода” в ЗСА, як також заблещув своїм непересічним поетичним піонерсько-співацьким талантом. В “Свободі” в 1900 р. він помістив низку своїх поезій з чисто піонерською тематикою. Від 10 числа “Свободи” того ж року майже в кожному числі стрічається вірші Сави, його оповідання а також гуморески та сатиру на злободенні піонерські дні. Його талантом поцікавився тодішній редактор “Свободи” о. Іван Ардан та намовляв його на переїзд до ЗСА. “Свобода” не змогла заплатити Саві коштів переїзду, бо сама в тому часі була дуже бідною. З дрібних заощаджень зложив Сава невеличку суму, щоб за неї дістатися до Нью Йорку. Талант Сави розвинувся до височин, коли він став працювати, як співредактор та співробітник “Свободи” та Видавництва “Свободи”. Він написав низку добрих віршів, оповідань та дотепну й з’їдливу сатиру. Тільки дещо з того було друковане дрібними книжечками. Весь літературний дорібок Сави розкинений по різних часописах, журналах, альманахах. Крім сторінок “Свободи” його знайдемо на сторінках “Народної Волі”, “Оси”, “Лиса Микити”, “Шерщенья” та інших. Не має правди, діти, що Сава Чернецький-Чалий-Далешівський --- це найбільший літературний і плодотворний талант піонерської доби Канади і ЗСА. Це перший співець української Канади, який залишив вдалі поетичні образи українського поселення в цій країні. Він на голову переріс фолкльорний рівень своїх в пізнішій появі повесників, які своїми випадковими віршами не змогли створити української поетичної весни. Ї створив для української літератури в Канаді Сава Чернецький, втілюючи свої поетичні образи в українську людину піонера Канади. Тим то він і дорогий і цінний українству Канади.

Тому думка д-ра В. Кисілевського, щоб присвятити Саві Чернецькому окрему монографію є завжди актуальною а навіть дуже пильною.

Тлінні останки Сави Чернецького-Чалого-Далешівського спочивають на чужому пресвітерському цвинтарі глухої місцевості Луїставн в Монтані. Пора призадуматися, щоб їх примістити в гідному місці спочинку в українському середовищі. Цим з певністю займеться українсько-американська спільнота, серед якої Сава Чернецький жив і працював від 1900 до 1934.

Перша українська церква в Стюартбурні, Руська Греко-Католицька Церква св. Духа, збудована 1898 р., розібрана 1923 р.

СПРОБИ НАПИСАТИ ПЕРШУ ІСТОРІЮ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Українські піонери мали ціну своїй праці та свому минулому в цій країні, коли вже в 1906 році читаємо заклики до писання історії українського побуту в Канаді. Про це заговорив, як це бувало в тому часі, найперше часопис "Канадійський Фармер", який був тоді загальною трибуною українців Канади. З початком 1906 р., в місяці лютому в шостому числі згаданого часопису появилася записка до читачів, щоб вони подавали інформації про себе та своїх знайомих, коли хто прибув до Канади, як також, щоб з історією свого прибуття та побуту прислали різні світлини, щоб в той спосіб приготуватися та написати "гарну книжку", яка буде зватись "Історією Канадської Русі". Заклик зроблено в доступній та захоплюючій мові, а при тому не позбавлений він потрібних фахових елементів до писання історії. З уваги на те, що він друкований понад 66 років тому, варто його повністю зачитувати для дослідників нашого минулого в Канаді, бо все, що в ньому сказано, ще й на сьогодні актуальне.

"Гей, Русини!", Розсіпані по Канаді від Галікфаксу до Ванкуверу, наша редакція має просьбу до Вас, читаємо у вступі. Ану донесіть нам, будьте ласкаві, хто перший приїхав до Канади з Галичини, хто зі Стейтів. Котрого дня місяця, року? О скільки можна подайте докладні інформації, все одне, чи той хто перший приїхав, живий, чи помер уже ви напишіть, хто знає.

Описуйте нам своє життя буття в кожній провінції, що Ви перебули, гаразд чи біду.

Хто має фотографії своїх перших хатів, теперішних будинків, фотографії осіб руських емігрантів, які б вони не були, присилайте, а ми напишемо гарну книжку, щоб буде зватись "Історія Канадської Русі" і помістимо Ваші оповідання, образки в цій книжці.

Ануж не лінуйтесь і донесіть, як ми в Канаді до тепер прожили і який поступ ми зробили.

Пам'ятайте, що адрес нашої редакції "Canadian Farmer", Box 82, Winnipeg."

З тексту звернення виявляється, що заклик мусів писати хтось з редакції "Канадійського Фармера". Головним редактором був тоді один з так званої Березівської Трійці — Іван Негрич. Близькими співробітниками були два другі члени згаданої трійці, а саме Кирило Геник та Іван Бодруг, який в 1906 р. стояв дещо подальше "Канадійського Фармера", бо вже в тому часі редагував пресвітеріянський часопис "Ранок". В червні 1906 р. наступила основа зміна в редакції "К.Ф.". На місце І. Негрича прийшов Осип Мегас. Склалося так, що довгий час про спробу написання історії "Канадійської Русі" не було згадки на сторінках "К.Ф.". ¹⁾ Не подавано також жодних комунікатів про хід збірки матеріалів. Карткуючи оба річники "К.Ф." з 1906 і 1907-рр. складається враження, що цитований повище заклик був соло-м'яним вогнем без будь-яких результатів.

Тим часом збереглася до наших часів книжечка з такою титульною сторінкою: "Західна Канада — короткі оповідання про її багатство і землі для поселенців". В дальшому є пояснення в англійській та українській мовах, що це "спеціальне видання, уповажене Вп. Франком Олівером, Міністром Справ внутрішніх Канади". Видання появилось з друкарні "Канадійського Фармера".

---

¹⁾ Канадійський Фармер, 8 лютого 1906.

Описувана публікація має понад 46 сторінок друку та складається з таких розділів: Передне слівце, Еміграція українців-русинів з Галичини та Буковини до Канади, а далі є описана тогочасна “Західна Канада”, зокрема “Манітоба” і “Місто Вінніпег”, “Провінція Саскачеван”, “Провінція Алберта”, “Провінція Британська Колумбія”, “Залізні дороги в Західній Канаді”, “Продукція збіжя в Західній Канаді”. Після цих розділів йдуть питання й відповіді. Це стільки збереглося з цього видання. У “змісті” його є одинадцятий розділ п. н. “Урядники канадійського уряду в справі іміграції та вільних земель”, який починається 47-ю сторінкою. З нього, на жаль, нічого не збереглося. До видання була приложена мапа, яка, на жаль, також не збереглася, але в “Увазі” під змістом книжки написано “Червоні зьвіздки на долученій мапі Західної Канади означають руські колонії”. Це без сумніву дуже вартісний документ, який варто відшукати. Десять сторінок, а саме від 36 до 46, які збереглися, є однак так знищені, що їх важко репродукувати. Оставших в доброму стані 34 сторінки передаємо читачам в документаційній частині наших студій.

Хоча ця книжечка не носить назви “Історія Канадійської Русі”, а тільки “Західна Канада”, то вона своїм змістом відповідає більш першій назві, чим другій. Мусимо взяти до уваги, що це видання фінансував Міністер внутрішніх справ Ф. Олівер і звичайно під його апробатою ледви, чи можна було провести таку національну назву, як “Канадійська Русь”. Сама однак книжечка є нічим іншим як коротенькою історією тогочасної Канадської Русі. Українці в Західній Канаді набували тоді свою питому вагу і тому, коли мова про кожен західну провінцію Канади, є подані дані про українців в цій провінції та їх культурні осяги. Ці дані доповняють “питання і відповіді”. Саме розділом питань і відповідей міністерство внутрішніх справ Канади хотіло зробити

брошулку більш пропагандивною для майбутніх нових поселенців, за якими йшли дальші спроби, щоб спроваджувати їх до Канади та поселювати ними прерійний захід Канади. Заподаний матеріал в брошурі прикрашений низкою світлин з українсько-канадського дорібку і в цілості дає читачеві не так історичний як історично-пропагандивний образ. По змісті він історичний, по формі пропагандивний. Така композиція не перешкадає нам в тому, щоб цю книжечку з 1907 року вважати першою спробою писання українсько-канадської історії, знова першим кроком до написання її був цитований нами заклик ще з 1906 р. Ці дві події мають між собою такі пов'язання: Заклик і сама публікація друкувались в “Канадійському Фармері”. Деякі розділи “Західної Канади” були друковані в “Канадійському Фармері”, а такі розділи, як “Еміграція українців-русинів з Галичини та Буковини до Канади”, “Західна Канада”, “Манітоба — Вінніпег”²⁾ та інші були повністю передруковані. Дані і світлини, які появились в цій публікації, не є припадковими, а пильно призбираними. Про це ще більш документально говорить мапа українських поселень, яка як знаємо не збереглася, але не-збиті дані про таку мапу говорять, що вона була опрацьована. Правда, немає в публікації жодних споминів про піонерські гаразди, як це заповідалось в заклику. Їх не влучено цілево, з уваги на проглядність публікації з одної сторони, а з другої, що нами обговорювана праця мала служити більш пропагандивним, чим історичним цілям. Саме цій справі найбільш посвячені розділи “Питання і відповіді” та “Урядники канадійського уряду в справі іміграції і вільних земель.

Вкінці заходить питання, хто є автором публікації “Західна Канада”. Як знаємо, коли друкувався заклик в справі писання історії, редактором “К.Ф.” був І. Негрич,

²⁾ Див. “Канадійський Фармер”, чч. 38, 40, 41, 1907.

коли публікувалась “Західна Канада”, часопис редагував вже Осип Мегас. Ми вважаємо, що ані перший ані другий не був редактором цієї публікації, а навіть самого заклику. Найкращим знавцем української еміграції до Канади та розселення українців в Канаді був Кирило Геник. Він був мало що не від перших днів поселення. Він не тільки знав наскрізь українські колонії в Канаді, але знав в більшості актив українських поселень, та проблеми цих поселень. Про це він дуже багато писав до часопису “Свобода” а згодом до “Канадійського Фармера”. Його заклик “Гей, Русини, ану” зраджує його стиль. Так він закликав своїх земляків до просвіти, передплачувати часопис “Свободу”, будувати шкільництва тощо. І. Негрич попрацював з “Канадійським Фармером”, знова О. Мегас був молодим студентом і був новиком у Канаді, отже мабуть не їм припала честь писати цю скромну історію про українців у Канаді. Врешті, з уваги на те, що брошура мала служити більш іміграційним справам, чим історії, то все промовляє за тим, що мусів цю брошуру опрацювати хтось з іміграційних урядників. В розділі “питань і відповідей” так і сказано, що всі зацікавлені у виїзді до Канади повинні звертатись як не до Міністерства внутрішніх справ, так тоді до Іміграційного уряду у Вінніпезі (тут саме працював Кирило Геник) або до іншого місцевого колонізаційного дистрикту. В конклюдії приходиться сказати, що формальні і матеріальні аргументи промовляють за тим, що цю корисну брошуру про українців Канади писав таки Кирило Геник. Знаючи горизонти Кирила Геника, він з певністю плянував багато більше, як це, що він дав. Беручи до уваги, що видання фінансував уряд Канади, він мусів себе обмежити до вимог тих, які давали фонди. Може і тому не видніє прізвище автора на цій цінній публікації.

УКРАЇНСЬКА МОВА УРЯДОВОЮ МОВОЮ КАНАДИ В ПІОНЕРСЬКІЙ ДОБІ

Коли в нашій добі на англomовному зібранні дехто скаже кілька слів в українській мові і до того додасть, що він мовляв говорить однією з мов Канади, то декому це сказане слово, видається більш на жарт, як на серйозність. Інакше таке сказання звучало в піонерській добі, коли українською мовою одверто користувались в муніципалах, коли цією мовою друкувались у провінціях Заходу Канади закони, видавались в цій мові інструкції до переведення законів в життя, коли шкільництво західних провінцій було дійсно двомовне, бо крім урядової мови навчали дітей їх матірної, коли міністерство внутрішніх справ Канади видавало в українській мові потрібні для народу інформації і врешті, коли то Консервативна і Ліберальна партії публікували для українських піонерів свої плятформи в українській мові та зверталися до українського виборця Канади в його рідній мові. Діялось це не тільки на провінційному, але також на федеральному рівені.

Велика скількість писаного документаційного матеріалу заховалась до наших часів, яка вказує, як високо цінилась українська мова в урядових колах і скільки уваги присвячувано тим, які цією мовою покористувались в щоденному житті як мовою розговорною.

Було б зайвим тут наголосувати те, що загально

всім відоме, що двомовне шкільництво в піонерській добі було на своїх вершинах завдяки існуванню в Провінції Манітоби так званого Льюїс - Грінвей закону, який вможлилював шкільне навчання української мови дітей скрізь там, де зголосилось до навчання щонайменше восьмеро учнів. Від 1897 р. до 1916 р. така шкільна система була в цілій Манітобі. За приміром Манітоби пішов Саскачеван а далі провінція Алберта. В останній українські піонери звели завзяту й успішну боротьбу за двомовне шкільництво. Перша світова війна та зміни в провінційних та федеральних правліннях причинилися до повалення двомовного шкільництва на Заході Канади

Коли двомовне, українсько-англійське шкільництво уформлялось на підставі існуючих державних (провінційно-федеральних) договорів, то українська мова в муніципалах, яка була в уживанні в тому часі, була вирішувана в урядах самими муніципалами. Найкращим приміром цьому можуть служити в Манітобі такі муніципали як Етелберт та Стюртбурн.

В 1905 році стали появлятися друком закони муніципалу Етелберт по-українському. Збереглися такі закони муніципалу з 1906 р. п. н. "Додаткові закони сільського муніципалу Етелберт". Хоч "клерк" і "ріф" були неукраїнського походження, то вони (Леандер Гил і Франц Ульман) публікували ці закони в українській мові, бо більшість населення муніципалу були українці. Така практика існувала до 1916 року, коли то видано і перевидано ухвали число 14, 15, 147, 167, 168 українською мовою. Вони появились за підписом ріфа Дмитра Волохатюка та секретара К. Ф. Сліпця. З цього можемо вносити, що українською мовою цей муніципал опублікував своїх 168 ухвал. Також це діялось по інших муніципалах Канади, де українське населення становило поважну складову частину. Тільки назвемо тут примірно такі муніципали, як Канора, Вегривил, Ростерн та інші. Були такі

муніципалі, де в проводі були самі українці. До таких найперше належав Муніципал Стюртбурн, про який писав тогочасний “Канадійський Фармер” так:

“Муніципал Стюартбурн в Манітобі єсть одним муніципалом в Канаді, где виділ і рада складається з самих русинів. Членами ради сүть: І. Блонський, Іван Пробжанський, Василь Сидор і Николай Гүменюк, Теодор Вахна — секретар-касїєр. Розпорядженя і ұрядо̀ва бесїда провадїться в руській мовї”.¹⁾

Від муніципалів перейдімо до провінційного законодавста. Хоча в парламентах провінцій не уживалось української мови, то однак законодавства друкувались в цій мові. Найкращим приміром може служити тут Провінція Саскачевану, де збереглося найбільш свідчень про письмєнне уживання цієї мови.

І так: В 1913 році появилась коштом цього департаменту “Інформація зглядом Організовання Шкільних Дїстрїктів -- Зміни границь і вибір місця на школу”. Це видання давало законні дані в справі організування шкільних округ враз з потрібними до цього офіційними друками. Мало воно 24 сторінки великої вісімки. Такої самої величини появился був збірник шкільних законів цього департаменту, в якому були вміщені такі шкільні акти, як: “Закон застерїгающий виплату підмог для піддержання початкової науки”, “будучи 102-гим розділом зревідованих статутів Саскачевану з 1909 р., поправлений 34-ий розділом Статутів з 1912 р., 37-им розділом Статутів з 1913 р. і 24-им розділом Статутів з 1915 р., “все це разом 6 сторінок. В тому часі появился “Закон що до розложеня податку і оподаткування в шкільних округах”, ухвалений 24 червня 1915 р., 32 сторінки та “Шкільний Акт Розділ 23 Статутів Саскачевану 1916”, також схвалений легїєлятурою Саскачевану 24 червня, 92 сторінки.

1) Канадійський Фармер, ч. 4, 7 лютого 1907.

Всі ці акти появилися у видавництві “J. W. Ried, Government Printer, Regina”.

Провінція Алберти опублікувала шкільний акт в 1914 р. Був це “Урядовий Сборникъ Школьныхъ Законовъ (Роздѣлъ 29, 1901 г. з доповненнями), Законовъ Школьного Гренту (Роздѣлъ 51, 1901 г., з доповненнями), Сборникъ Доповнень до и включно 1910 г. и Законовъ Школьного Примусу (Роздѣлъ 8, 1910 г., друге за сѣданье). Як видно з назви публікованих актів, він був переложений мовною мішаниною (українсько-російський макаропізм). Причина цього “мовного непорозуміння” в тому, що тодішній албертійський уряд співпрацював близько з москвофільською течією в Алберті. Вона то зайнялася перекладом цих “законовъ”, які грубо фінансував провінційний уряд, не здаючи собі справу з того, що народ мало користувався такими перекладами. Це однак не міняє головної інтенції, що ці закони мали служити українському платникові податку в його рідній мові. Таке було принципове розуміння справи в тому часі.

Такі самі закони, тільки в добрій українській мові видавала провінція Манітоби. Що більше в 1913 році старанням і коштом цього уряду появилася двомовна “Русько-Англійська Читанка” “The Manitoba Ruthenian English Readers”. Вона мала 56 двомовних та 17 кінцевих, виключно в англійській мові лекцій, разом 144 сторінки в розмірі 6 на 7½ цалій. Друга частина мала 223 сторінки, з чого 185 сторінок було двомовних. Читанка кінчалась на т. зв. “Additional English Lessons”. Обі видані в Лондоні у видавництві “Thomas Nelson and Sons, London, Edinburgh, Dublin and New York”. Були вони затверджені Шкільною Радою Манітоби та дозволені для вжитку в публічних школах. В ужитку був ще так званий “праймер” — буквар, який підготував шкільний організатор Павло Гігейчук, однак він не був довго в користуванні шкіл. Мабуть і тому не можна його сьогодні мабути. Появився в

1916 р. ще один підручник Манітобського Департаменту Виховання, але вже на початку 1916 року, коли уряд Т. С. Норіса ліквідував двомовну українську систему, він був спалений wraz з іншими підручниками на площі Манітобського парламенту.²⁾

Крім шкільних законів та шкільних підручників, які друкувались коштом провінційних урядів Манітоби, Саскачевану, Алберти, появлялись коштом цих урядів теж інші закони, які стосувались ведення самих господарств, збуту худоби, продажі алькогольних напитків тощо. Крім урядових законів друкувалась в українській мові інформативна урядова література. Зі Саскачеванських видань збереглися такі публікації, як “Закон про лікери з 1915 р. — Нова політика і вияснення постанов закона”. Департамент Рільництва опублікував брошуру і памфлет “Як обходитись з молоком та сметаною на фермі”. “Розділ 39 закону що до продажі лікерів”, схвалений 24 червня 1915 р. й опублікований в тому ж самому році який обіймає 94 сторінки, говорить про поважне трактування україно-мовних читачів.

Заховались також публікації в українській мові, які фірмувало Міністерство Внутрішніх Справ Канади. Не згадуватимемо низки різних заохочуючих памфлетів на приїзд до Канади, а згадаємо такі видання, як “Західна Канада - короткі пояснення про її багатство і землі для поселенців”, про що йде докладніша мова в цих студіях на іншому місці.³⁾

Унікатом з категорії “урядових” видань Міністерства Внутрішніх Справ залишається “Поученє для поселенців, що до обходженя ся з огнем”. Це 16 сторінкова кишенива брошура, на обкладинці якої видніє в англійській мові напис “Ruthenian”, що має означати, що видання зредаговане в руській, цебто українській мові. Хоча видавця і року не подано, але з тексту брошури

²⁾ Т. А. Ястремський: Канадіанізація. Вінніпег, 1946, стор. 111.

³⁾ Див. стор. 233 - 237.

можна робити заключення, що вона появилася в роках 1908-1909. Черенки друку зраджують її походження — друкарню “Канадійського Фармера”.

Немає сумніву, що таких і подібних видань мусіло бути більше, бо була загальна тенденція урядових чинників і ввійшло вже у практику, що для українських поселенців друкувалися урядові інформації в їх рідній мові. Про це можемо більше довідатися з публікацій політичних партій, які в тому часі були при владі, а саме від політичних бюр лібералів та консерватів.

Політичні публікації Ліберальної і Консервативної партії сягають так далеко, як 1904 рік. В тому році появилися дві брошури, що їх видали Ліберальна і Консервативна партії Канади. В листопаді того ж року відбувались вибори до парламенту в Оттаві. Обі доміняльні партії, як ліберали так і консервати, змагали до того, щоб прихилити собі голоси українських піонерів, які мали вже право громадянства та виборчого голосу. Ліберали першим випустили 20-сторінкову брошуру п. н. “Всі Русини повинні бути лібералами і повинні голосувати на ліберальних кандидатів на слідуєчі вибори до Ради Державної”. На титульній сторінці цього видання видніе напис латинкою: “Winnipeg, 1904”. Під згаданим написом замічено теж, що видання появилось “З друкарні “Канадійського Фармера”. 4)

Для характеристики часу варт підчеркнути, що вже тоді доміняльні партії збагнули силу українських поселенців та змагали прихилити собі їх опінію. Замітити теж годиться, що обі партії трактували українців як виразну національну спільноту. Ліберали кидали кличі і писали: “Ліберальні проводирі стають в обороні Русинів”. “Ліберальні члени парламенту також боронять Русинів”. “Гнет Русинів зі сторони манітобських консер-

---

4) Транскрипцію цих видань, як теж цитати інших, подаємо в оригіналі.

ватів” і тим подібне. У відповідь лібералам Консервативна партія видала свою передвиборчу брошуру п. н. “Для добрих руских виборців”. Її видавці заповідали, що Консервативна партія хоче збудувати для українців церкви, школи і дороги і хоче виміняти злі фарми, на яких русини осілися, на ліпші фарми, й в іншому місці. Погані фарми мали бути полишені на ліси, як власність держави. Піонери, які побудували будинки на нерентовних фармах, мали дістати відшкодування. Книжечку “Для добрих руских виборців” опублікувало українське видавництво “Слово”, яке піддержувало консервати фінансово, подібно, як “Канадійського Фармера” піддержували ліберали.⁵⁾

Є всі дані, що в 1904 р. появилася ще одна політична брошура п. н. “Беріть, читайте і розсудіть”. Мала вона також пропагандивний характер і появилася перед федеральними виборами. Вправді на брошурі нема заміченого року публікації та видавництва, немає однок сумніву, що це видання друкувалось в “Канадійському Фармері”.

До комплекту обговорюваних видань треба додати ще одну ліберальну брошуру, яка появилася в 1908 році перед федеральними виборами, на 26 сторінок. На титульній сторінці видніє такий сам заклик, як в 1904 р., що “Всі Русини повинні бути лібералами і повинні голосувати на ліберальних кандидатів на слідуєчі вибори до Ради Державної”. Цікаво, що це перше ліберальне видання, яке не друкувалось по традиції в “Канадійському Фармері”, але вийшло з видавництва “Канадійської Ниви”, якою заправляв царславний єпископ Арсеній. До ліберальних видань належали ще “Ліберальна Партія а Русини”, 8 сторінок великої вісімки --- з друкарні “Канадійського Фармера” рік 1909, “Ситуація теперішньої політики в Манітобі”, 16 сторінок великої вісімки, але без дати.

⁵⁾ Дані про брошуру “Для добрих Русинів виборців” заподано за часописом “Свобода”, листопад 1904.

Не дармували також консервати. До найбільших їхніх видань належить брошура на 34 сторінок п. н. “Чотирнайцятьліте правління Сер Родмонда Робліна — Чому Русини-Українці будуть голосувати на консервативних кандидатів?”, яке появилось в 1914 році. У цих років пізніше ліберали відплатились консерватам, публікуючи на 32 сторінках свій “Адміністраційний огляд Провінціонального Правительства. 19161920”, як “офіційне видання Провінції Манітоби”.

Ліберали Саскачевану, які були при владі під кермою преміера Волтера Ската, вели подібну політику у відношенні до українців, яку провадив в Манітобі преміер консерват Едмонд Роблін. Політику В. Ската продовжав ще якийсь час його наслідник В. Д. Мартин. З тих часів збереглися такі видання в українській мові, як “Інформації для виборців”, які “друковано за згодою парламенту” (1917), 24 сторінкова брошура, дальше “Деякі фази шкільної проблеми в Саскачевані — факти проти фікції”, ще одна 16 сторінкова брошура “Ліберальна партія а різличі знаряди”, ще інша брошура п. н. “Лібералізм і Поступ” та інші. Уважаємо, що виїняткове значення має 24 сторінковий памфлет з 1916 р., який опублікувала “Ліга публичної просвіти в Саскачевані” який до речі, фірмував Департамент Виховання в Ріджайні. Брошура ця друкувалась в трьох мовах: англійській, французькій та українській.

Щею іншою політику провадив в Алберті теж ліберальний уряд під кермою А. Рутерфорда, а згодом А. Сифтона. Інспіратор культурної політики преміера Сифтона, яким являвся Дж. Р. Бойл, міністер виховання, в своїй політиці ставив на албертських москвофілів, розуміючи, що в той рпосіб допомагає русинам-українцям. Тут теж друкувались політичні публікації, які мали сповидно йти по культурній лінії українців.

В загальному можна сказати, що всі ці публікації,

які збереглися до наших часів, незаперечно говорять про те, що українські виборці становили питому вагу в піонерській добі і з їх голосом числилися обі доміняльні партії, як Ліберальна так Консервативна. Те саме діялось на провінційному рівені.

Для повноти проблеми варт згадати українську участь в Партії Соціалістів, які в тому часі на полі провінційної та доміняльної політики не відігранали значнішої ролі. Мимо цього і там була українська участь до того ступня, що українці творили свої власні відділи включно зі своєю власною пресою. (Червоний Прапор, Робочий Народ).

Досліджуючи питання української мови в урядових установах та урядових публікаціях та підсумовуючи все те, що зберіглось до наших часів як незаперечний свідок живучости цієї мови, як однієї з мов Канади, ми свідомі, що час затер сліди за багато іншими подібними свідками. З того однак, що вдалося зібрати, видно, що українською мовою послуговувалися урядові чинники всіх трьох шаблів влади від муніципалів до Міністерства внутрішніх справ включно. Послуговувались цією мовою не тільки в інформації, але передусім в шкільництві, публікаціями різного рода законодавства. Нею покористувались в політичних плятформах парій не тільки провінційного засягу, але теж доміняльного. Іншими словами, українська мова була урядовою мовою на Заході Канади в піонерській добі. Природно з цього випливала б одна конклюдія, яка звучала б, що українці в сучасній ситуації повинні домагатися не надання права уживання української мови в шкільництві, законодавстві, культурній політиці та політичних аспіраціях тощо, але домагатися привернути їм ті права, які їм прислужували в піонерській добі. Вони не домагаються нічого нового. Вони шукають тільки за втраченим, яке було здобуте твердою працею та великими зусиллями перших піонерів.

Є сучасною konieczністю, щоб саме тепер, коли дискутуються зміни канадської конституції, українська спільнота настоювала, щоб права української мови в шкільній системі, в публікаціях законодавства, використання цієї мови у всіх так званих “месмідіях” були гварантовані конституцією Канади, а впарі з тим, щоб українська культура в Канаді користувалася такими самими фінансовими привілеями, якими користуються дві так звані офіційні мови та “офіційні” культури в Канаді. Щойно тоді, коли це буде досягнуто, культурний плюралізм в Канаді, схвалений канадським парламентом в дні 8 жовтня 1971 р. буде мати свій питомий тягар та історичний змісл практичної канадіянізації.

* * *

Щоб забезпечити від евентуальної затрати в майбутньому цієї документації, яка збереглася до наших часів і яка є найкращим показником вживання української мови в муніципалах, провінціях і федеральному уряді та політичних партіях в часі піонерської доби, ми залучуємо до Документальної частини перші сторіпки видань з їхньою описовою метрикою. Це хоч частинно заступить велику потребу перевидання цих документів повністю. ⁶⁾

---

⁶⁾ Див. “Документаційна частина”, стор. 291 - 304.

ЯК ПИСАЛАСЬ ТА ДРУКУВАЛАСЬ ВЕЛИКА АНГЛОМОВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

“The Ukrainian Canadians: A History”

by M. H. Marunchak

ДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КАНАДСЬКОЇ
БІБЛІОГРАФІЇ

Слово, виголожене на окремій зустрічі фундаторів англomовної історії українців Канади з автором в дні 26 лютого 1970 р. в залі “Рідної Школи” ім. Маркіяна Шапкевича у Вінніпезі.

Нічого немає приємнішого для автора, коли він, кінчаючи працю, може одночасно висловити свою глибоку зобов'язаність та вдячність всім тим, які словом, чи ділом трудилися в цьому спільному зусиллі.

Історія українців Канади, яку саме передаємо Вам в руки, сталась писати ще за життя таких наших піонерів, які пам'ятали дійсно перші початки українського поселення в Канаді. Тут тільки примірно можемо згадати таких чільних піонерських діячів, як брати Романюки, Василь та Іван, Петро Зварич, Тома Томашевський, Данило Лобай, Петро Гаврисишин, Теодор Панчишин, Іван Грушовий, Марія Танчак, Микола Бачинський, Микола Гавінчук, Теодор Боднар та другі. Це та когорта і їм подібні, які своїм листуванням та розповідями да-

вали авторові натхнення до праці та своєю персональною настановою вказували, що варто трудитися для спільноти.

За згаданими і незгаданими йшло друге покоління — таких як о. Дамаскин Попович, ред. Михайло Погорецький, інж. Володимир Коссар, Володимир Кохан, Степан Волинець та інші, які добачили вже в історії велику вартість для народу, уважали її дзеркалом душі народу, видимими в'язаннями психологічних єднань та соціологічних процесів цього народу.

В стимулі до цієї праці допомагали теж такі індивідуальності та заслужені історики українського життя в Канаді, як сенатор Павло Юзик та д-р Володимир Кисілевський. Їм належить не тільки шира дяка за фахові оцінки, але теж велике спасибі за беззастережну рекомендацію цієї праці до Кенедієн Сентеннієл Коммішен. Таку саму беззастережну рекомендацію авторові дала Президія Комітету Українців Канади і це остаточно вирішило опрацювання та друк цієї книги.

Автор цієї історії був в щасливому положенні, що численні колектори нашої старини поспішили йому з поміччю, віддаючи до використання свої багаті архіви. Тут знову тільки примірно можна назвати колекції таких власників, як відомі піонери Василь Мігайчук з Понтіак, Корнило Продан з Калгарі, Михайло Чипчар з Монтреалю. На велике щастя всі три згадані сьогодні з нами! Місце тут теж згадагти цінні колекції таких, як Дмитро Герич, Вінніпег, Петро Лазарович з Едмонтону, Михайло Петрівський з Торонта, Іван Панчук і Теодор Грицик зі ЗСА, а далі дещо молодша братія, як Степан Павлюк, Торонто, д-р М. Г. Бойкович, Саскатун, інж. Д. М. Ільчишин й ред. Анатоль Курдидик з Вінніпегу та інші.

Окремі услуги в опрацюванні цієї історії в англійській мові віддали Михайло Лучкович, Василь Мігайчук, Омар Майлс Малицький, Степан Юрчак, Агтін Яремо-

вич, Михайло Гикавий, Андрій Загарійчук, Ден Стасюк, Михайло Петрівський, Галя Гаврилюк-Чарна, Марія Палій а передусім неструджений Володимир Барабаш, який присвятив дуже багато часу та зусиль, щоб скрипт цілої праці був готовий на час та відданий до друку.

Над технічним викінченням скрипту та набору систематично працювали та багато труду віддали Василь Процюк та Михайло Негрич. Їм завдячуємо останню редакцію цього видання.

У відділі ілюстрацій невтомно працював Ананій Кузів, який своєю добірною технікою зумів утривалити численні світлини від повної затрати.

Ключем до цієї історії являється багатий індекс. І тут виїняткову працю вложили знову Володимир Барабаш та Ананій Кузів, опрацьовуючи старанно кожен позицію.

З уваги на те, що вся повища праця була базована на цілковитий безінтересовності та відданій ідейності. то з цього привілею зокрема користали мої найближчі цебто дружина а дальше дочка Лариса та син Лев. І їм моя окрема подяка.

Праця ця, в яку вложили свої найкращі зусилля десятки а то й сотні осіб, не була б зреалізована, якби не знайшлися були численні фундатори, які своїми фінансовими пожертвами дали матеріальні основи під цю публікацію. Список всіх цих добродіїв враз з їхніми пожертвами повністю залучений на кінцевих сторінках цього видання. Тут ми дозволимо собі зачитати імення тих, які сьогодні з нами. На першому місці Родина Мігайчуків-Хрептиків, яка створила спільно “Пропам’ятний фонд в пам’ять Дружини, Матері та Сестри Марії Мігайчук з Хрептиків”. Основний філяр цього пропам’ятного фонлу Василь Мігайчук, який прибув до нас на цю okazji з Понтіяк, ЗСА, репрезентує своїх чотирьох синів: Богдана, Петра, Євгена, Нестора та дочку Ідилю. З цієї родини є на залі Дмитро Мігайчук та Степан і Іван Хрептики.

В дальшій черговості є наступні фундатори: Степан і Марія Янковські, Іван і Василина Палій з Домініон Ситі, Михайло Чипчар, Монтреал, о. шамб. Й. Пуляк, Василь Перепелюк, Давфин, Мирон Кашинський, Вінніпег, Григорій Данко, Вінніпег і далше з Вінніпегу наступні установи та поодинокі громадяни: Читальня Просвіта, Рідна Школа ім. М. Шашкевича, Кредитова Кооператива Північного Вінніпегу, Кредитова Кооператива “Карпатія”, Жіноче Товариство ім. Ольги Басараб, д-р Дмитро і Галя Чарні, проф. Михайло та Іраїда Тарнавецькі, Іван та Ольга Гаврилюки, Іван Вахняк, Володимир Коман, Теодор Боднар, Корнило Продан, суддя М. Вавриков. Всі повищі зложили два або більше фундаторських внесків, цебто 50 або більше доларів. По одному фундаторському внескові зложили: Отці Василіяни — Парафія св. Миколая, Михайло Подворняк, Василь Чопик, Іван Андріїв, мгр Микола Залозецький, д-р Богдан Балько, Олександр і Лідія Котовичі, інж. Ігор Котович, проф. Михайло Боровський, М. Гладкий, д-р Юрій Чубатий, Михайло Кушнір, Богдан Чемеринський, проповідник Іван Ковалевич, д-р Ісидор Глінка, Степан Ямнюк, Микола і Стелла Муць, Степан Рогатинський, Дмитро Бегій, Володимир Берестянський, Іван Ройко, Михайло і Семен Деделюки, Петро Сохацький, мгр Михайло Копинський, мгр Петро Салига, проповідник Петро Кіндрат, Михайло Михайлюк, Йосип Паламарчук, Андрій Яців, Василь Запісоцький, Василь Гарапак, Нестор Галярник, Мирослав Співак, Лев Стойкевич, д-р Тарас Снігурович, Олександр С. Брик, Іван Нестор, д-р Петро Палащук, Петро Гуменюк, ред. Стефанія Бубнюк, Антін Малінюк, Централ Продактс енд Фуд. Всі зачитані зложили свої пожертви виключно на англовогну історію. Мало що не всі з них зложили були також раніше свої квоти на історію в українській мові.

Ми раді передати сьогодні в їхні руки це видання, яке вони фінансово повністю по своїм спроможностям піддержували.

Маємо на залі теж і таких жертводавців, які давніше вже зложили свої пожертви на видання української історії. З уваги на височину їхніх вplat ми передаємо їм теж це англomовне видання. Сюди належать:

Українська Католицька Катедра св. Володимира й Ольги, Запомогове Братство св. Миколая, Українська Католицька церква св. Покрови, Українська Кредитова Спiлка "Днiпро", Данило Загарiя, Кредитова Спiлка "Поступ", Братство Воякiв 1-ої Дивiзiї УНА, о. Степан Семчук, Окружна Рада Лiги Українських Католицьких Жiнок, Дмитро Герич, Тома Кобзей, Параска Кузенко.

Мимо цього чудового вiдгуку в допомозi та фiнансовiй пiддержцi був час у нашiй працi, коли остаточна поява цiєї iсторiї була загрожена. Об'єм книги збiльшувався з дня на день, а кошти свiтлин росли. Треба було платити зобов'язання, а каса була порожня. Велику руку допомоги в цiй тимчасовiй кризi подала нам Українська Канадська Фундацiя Тараса Шевченка, яку тут сьогодні репрезентує її голова Iзидор Глинка. Цiй установi окрема велика дяка за їхнє добродiйство.

В останнiй фазi нашої працi ми набули ще одного цiнного спiвробiтника, а саме мистця Петра Куця, який оповив наше видання в чудову обгортку.

Iсторiя наша друкувалася у Видавництвi Голосу Спасителя в Йорктонi. Тут знайшли ми не тiльки добре виконання працi, але теж велику допомогу в рiзних скомплiкованих проблемах друку. Управитель друкарнi Андрiй Новак не мiг прибути, але це видавництво репрезентує перед нами о. протоiгумен П. Малюга, якого нам теж приємно привiтати.

Не можу, хочби в загальному, не згадати тут великого вкладу працi української кооперацiї в цю книгу з цiлої Канади. Зокрема я зобов'язаний вiдмитити тут декiлька кооператив, якi не оминули ані одної нагоди, щоб не вiдгукнутися на наші заклики в справi Iсторiї українцiв Канади будьто в українськiй, будьто в англiйськiй

мовах, як також спішили вони з поміччю на потребу “Студій до історії українців Канади”. До таких передовиків належать з Монреалю: Українська Національна Спілка та Українська Народна Каса, а з Вінніпегу Кредитова Кооператива “Карпатія” та Кредитова Кооператива Північного Вінніпегу. Згадуючи їх з вдячністю, тим самим висловлюємо наше признання тим кредитівкам та культурно-освітнім установам, які в такий чи інший спосіб, більше чи менше, фінансово піддержували нас. При цьому годиться ще раз замітити, що всі ці пожертви названих і неназваних фундаторів йшли тільки на друк, папір, кліші, пошту, а ніколи на авторське, яке було завжди віддане даром.

Вкінці доцільним згадати тут ще дві установи, які мають безпосереднє відношення до появи цієї праці. Одна дуже далека вже від нас, бо закінчила своє існування. Це Кенедієн Сентеннієл Комішен, а друга близько нас -- Українська Вільна Академія Наук (УВАН), яка дала видавничу фірму цьому виданню. Цим обом установам та вичисленим і невичисленим добродіям, які в такий чи інший формі причинилися до появи цього видання моя особиста зобов'язаність та вдячність.

Як бачите, достойні фундатори, історія ця -- це праця й зусилля прямо сотень. Всі ми трудилися, щоб вшанувати працю української людини в Канаді і в цих трудах бачити наше майбутнє не тільки на найближчі десятки років, але також на сторіччя. Всім вам належить признання і вдячність за таку чудову співпрацю та наш спільний успіх, яким є історія українців Канади в англійській мові -- “The Ukrainian Canadians: A History”.

Передача цієї історії в руки нашої спільноти збігається з однією маркантною річницею мого життя. Був це рік 1930, а тоді в мене було тільки 16 років. В часі шкільних вакацій я написав на підставі розповідей старожилів хроніку мого рідного села Далешеві. Восени того року шаліла на західньо-українських землях поль-

ська пацифікація. В гімназії Рідна Школа ім. Т. Шевченка в Городенці були арештування. Я був наймолодший із арештованих. При трусі забрали хроніку мого села, бо на ній були також нотатки з нашого учнівського на пів-підпольного, на пів-літературного та на пів-наукового гуртка “Вперед”. Поліція ніколи не повернула цих нотаток враз з хронікою.

Два маркантні моменти врились в мою пам'ять з тих юних днів. Коли ми вступали до студентського гуртка “Вперед”, ми склали присягу, що будемо працювати над наукою та літературою нашого народу. Після виходу з польського ув'язнення ми склали обітницю, що повністю служитимемо своєму народові. Іншими словами, ми з мінімалізму перейшли в максималізм. Часами я застановлявся, наскільки тодішні події мали якийсь вплив на моїх ровесників і мене самого. В кожному разі, як воно не було б, я радий, що доля була для мене настільки ласкава, що я можу з моїх колишніх приречень з перед сорок років хоч дещо сьогодні виконати та передати у ваші руки цю трохи більшу працю, як моя перша “дослідна праця” про рідне село.

Свідок піонерства. Дзвінниця в Мондері з 1906 р.

ДОКУМЕНТАЦІЙНА ЧАСТИНА

Західна Канада

КОРОТКІ ПОЯСНЕННЯ

про її багатство і землі
для посе. лців.

В лісних сторонах провінції Манітоба.

Issued by Direction of Hon. Frank Oliver, Minister of the Interior,
Ottawa, Canada.

Printed by the Canada North-West Publishing Co.
Winnipeg, Manitoba

З М І С Т

1. Передне слівце	стор. 3
2. Еміґрація Українців-Русинів з Галичини та Буковини до Канади	7
3. Західна Канада	9
4. Місто Вінніпег	11
5. Провінція Саскачеван	16
6. Провінція Альберта	24
7. Провінція Бритіш Коломбія .	29
8. Желізні дороги зах. Канади	33
9. Продукція збіжа в зах. Канаді	35
10. Питаня і відповіді	38
11. Урядники канадійского ряду в справі імґра- ції і вільних земель	47

У в а г а: Червоні звїздки на долученій мапі Зах. Канади означають руські кольонії.

Західна Канада.

ПРОВІНЦІ:

Манітоба,
Саскачеван,
Альберта і
Бритиш Колумбія.

Спеціальне видане, уповажене

Вп. Франком Олвером,

МІНІСТРОМ СПРАВ ВНУТРІШНИХ КАНАДИ.

1907.

Вінніпег — Манітоба.

З друкарні «Канадського Фермера».

Передне слівце автора.

Під теперішню хвилю в цілій Європі дає ся чути загальний крик: перелюднене — брак землі.

В західній Європі промисл потяг багато людей від землі до фабрики, тому там питане земельне зачинає перемінатись на борбу робучих мас з могучим капіталом. У східній Європі середовічна фєвдальна система не зовсім скасована. В таких краях як Австрія або Росія великі маси селян хліборобів терплять нужду помимо їх тяжкої праці на малих кусниках землі. З другої знов сторони могуча аристократія, кляса панів, дідичів безмилосердно тисне того бідного селянина своїми правами, своїми примхами, своїми величезними земельними маєтками. Вислід сеї фєвдальної системи такий, що бідний мужик (в Галичині, Буковині та Росії) перемінює себе в добровільного кріпака хотя й паньщина давно вже скасована. Бідний селянин стаєсь мимоволі „вівцею кровожадних вовків“.

І чогож тут дивоватись темноті, некультурности, неграмотности русько-українського хлібороба? Як ему розвиватись серед пануючих тепер економічних відносин в его краю? Як ему боротись безнадійно із „сильними світа сего“?

Питане життя, повинно бути першим питанням так для одиниці як для цілої нації. — Бо так одиниця як і ціла нація може тільки тогди успішно розвиватись, коли ей важні матеріяльні питання заспокоєні.

Примір сего бачимо на Галичині, Буковині та півдні Росії. — В тих краях живе саме майже бідне

хліборобске населене з виїмком богатих магнатів панів обшарників. Через те, що пани держать великі обшарі землі, доля мужика незавидна. Тому цілком пригодно, що бідний сільський нарід мусїв шукати лучної долі для себе через еміграцію.

Зачнім від „ославленої“ Галичини. — Відколи вьрід руський зачав звідси емігрувати, відтогда відносини економічні в тім краю значно поллучились. — Виємігруванний нарід посилає грїи в родимий край, він на чужинї в культурних сторонах учить ся і тим розширює свій сьвітогляд а се все причинюєсь до материяльної підойми нашого народу. Платня денного робїтника на ланах галицких обшарників піднеслась — відколи руський робїтник пїйшов до Прус, до Канади та Сполучених Держав шукати лучшого зарїбку. — Наш емігрант в Америцї а тим більше в Канадї бачить волю, бачить добробит, бачить справедливість і відрадни відносини сусїльні.

Зі всїх країв, до котрих наш руський нарід емігрує Канада єсть одним з вайлучших, а то зі слїдуючих зглядів і причин: Наш нарід єсть переважно сли не цілком самим хліборобським, рїльничим народом а Канада єсть одинокою державною в пївн. Америцї, котри дає дярм 160 акрів (113 моргів) доброї землі своім імігрантам. Клімат Канади єсть майже такий самий як пївн. Німеччини, Галичини, пол. Росїї. За послїдних 7 лїт прибуло до Канади 100.000 Русинів з Галичини та Буковини і всї безперечно суть задоволені зі свого материяльного становискя в Канадї.

Платня звичайного робїтника в Канадї пересїчно виносить 2 дол. на день а фахового від 3 до 5 долярів денно.

В Канаді більше поле до всякого інтересу чим в других краях півн. Америки, позаяк Канада поми-шо рідше заселена чим другі краї Америки. Наші імігранти робітники висилають щорічно до старого краю висше 1.000.000 долярів готівкою і піфкартами. Руська іміграція до Канади зростає з кждим роком.

Канада буде богато нових желізниць (одна з них найбільша Grand Trunk Pacific) до будови яких треба 20.000 робітників.

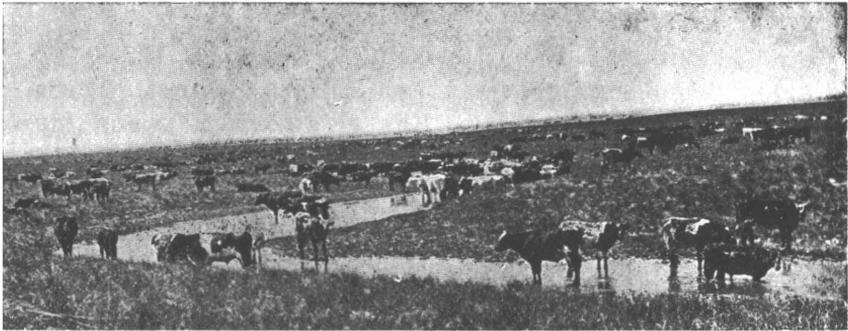
В самій зах. Канаді єсть ще більше чим 12.000 000 акрів доброї землі до вільної роздачі поселенцям. Треба знати що вартість землі в Канаді з кождим роком іде в гору, тому теперішні наші поселенці по 4 або 5 літнім побуті в Канаді вартують з до 8 тисяч долярів (на одній фармі). Жите в Канаді легке, бо все є де добре заробити а на фармах повно заяців, оленів, диких куриї і качок, котрі достарчують фармарам доброгo мяса.

Се суть головні і правдиві прикмети і незбиті факти про Канаду.

На Канаду суть тепер звернені очи цілого світа. Особливо єї добра до управи збіжа земля притягає щорічно немало переселенців зі Сполучених Держав і Европи. Судячи з теперішного розцвіту Канади можна з певностию твердити, що сей край в протягу слідуєчих 10 літ стане одним з найбільше продукуєчих збіжєвих країв світа. — Однак до сих урожайних степів Канади треба ще міліонів людских рук. Треба людей, котрі бажать доброї землі і мають охоту доробитись красногo маєтку і вигідногo житя.

Притім годить ся зазначити, що теперішній ряд Канади докладає всіх своїх сил, щоби помагати прижд-

жаючим поселенцям під кожним зглядом. По всіх біль-
ших містах зах. Канади ряд має свої доми імiграційні,
в котрих приїхавший поселенець може перебути якийсь
час, заким осяде на землі. В урядях імiграційних пра-
цюють рускі урядники, котрі в кождім часі служать
поселенцям порадою і вказівками.

Типовий вигляд випасових степів в західній Канаді

Еміграція Українців-Русинів з Галичини та Буковини до Канади.

Українці-Русини стали перші з Галичини виходити до Канади в 1891—2 роках, з повіта Калущ. В тих роках кілька родин поселилось в околицях Едмонтову, (Альберта), де і до нині живуть. Через німецьких кольоїстів, котрі передше вийшли до Канади довідались сі майже перші поселеньці про Канаду. Однак правдива еміграція розпочинаєсь доперва з роком 1896, котру отворає пок. Др. Олесків через написане брошури про еміграцію до Канади. Покійний один з найщиріших синів України-Руси, звидівши особисто цілу західну Канаду, вернув ся в Галичину і написав слово правди про весь край. — Переконавшись, що Канада, як раз підходить для его земляків в брошурі заохотив він до входу в Канаду. — Народ жадний слівця правди від свого інтелігентного брата засинав його листами, а були і такі, що десятками миль йшли пішки до Львова, де жив пок. щоби з ним особисто порадитись. І сей правдивий патріот кождому давав раду іти до Канади на землю, наколи не страхасть ся тяжкої в початках праці. Се діялось прикінці 1895 і на початку 1906 року. Народ притиснений руїною економічною до крайности, кинув ся на дорогу вказану пок. Др. Олесковим і не пожалував того. На жаль галицка інтелігенция віднеслась ворожо до Др. Ол. розсіваючи в „Ділі“ фальшиві вісти про Канаду, що однак немало жадного впливу на іміграцію до Канади. Народ став виходити рік-річно, доходючи до числа 7 до 10 тисяч річно. Перше стали емігрувати з повітів: Борщів, Заліщики, Коломия та Цешанів — опісля з других, так що майже усе повіти східної Галичини суть

заступлені. З Буковини стали виходити з сел межуючих з Галичиною а опісля еміграція розтягнула ся на цілу Буковину.

В році 1907 число Українців в Канаді з Галичини та Буковини досягне до 80 тисяч (а коло 20 тисяч Поляків). Велике число Українців осіло на фермах в Манітобі, Саскачеван і Альберті, а мале число живе по містах, заробляючи гроші, щоби пізніше піти на землю. Дуже важна річ, що наші поселенці заняли великі простори землі та відразу стали обивателями вільної Канади. Друга же не менше важна річ та, що Галичане та Буковинці, кинулись щиро до праці. Се стало помочою так до розведеня господарства як рівнож помочою для старого краю. Стали заробляти гроші, висилати до краю, за котрі приходили родини і сплачували старокраєві довги. Висилка грошей починаєсь від року 1899 і доходить в сих часах до одного мільона доларів річної посланки.

Найбільше число наших людей робить на желізних дорогах, котрих єсть тут подостатком а рік-річно єше добудовують. На сих дорогах робить наших коло 10 тисяч людей. Більша часть робить на фермах. Кождий робітник заробляє пересічно від \$30 до \$50 місячно. Спорє число Русинів робить єше в Брітіш Колумбії при копальнях вугля і желізній дорозі. Можна сміло скавати про еміграцію Канадійську, що вона величезні користи материяльні принесла і приносить народови Галицькому та Буковиньському.

Західна Канада.

Кожний знає, що в краю широкім яких 500 миль а довгим яких 1000 миль можна знайти ріжний клімат, ріжні географічні і топографічні питоменности. Те саме знайдете в зах. Канаді, где зі всіма ріжницями кліматичними і географічними все знайдете те чого шукаєте, а іменно добру землю.

Для лучшого зрозуміння треба зятямити, що під назвою „Західна Канада“ розуміємо провінцію Манітоба, провінцію Саскачеван і провінцію Альберта. До повисної назви треба також додати ще північні землі ше не уформовані в провінції, котрі однак як на тепер суть дуже рідко заселені, хотяй землі сі суть дуже добрі до господарки збіжевої.

Манітоба.

Провінция Манітоба єсть одною зі старших провінцій зах. Канади. 36 літ тому провінция ся числила всего 17 тисяч мешканців. Нині населене Манітоби виносить 400 тисяч душ. Провінция Манітоба приступила до конфедерації (злуки) зі східними провінциями Канади в році 1870. В році 1881 продукция пшениці в сій провінції виносила один мілїон бушлїв із 51.300 акрів землі і 1 мілїон 270 тисяч бушлїв вівса. — В році 1902 в Манітобі було засіяних 3 мілїони 189 тисяч акрів землі, з чого припало 2 міл. 40 тисяч акрів засіяних пшеницею. Видаток з сего виносив 53 мілїонів бушлїв пшениці. В тім самім часі зрієт продукції вівса, ячмевю, карто-

фель зріє досить помітно. В році 1903 в Манітобі було 3 мільйони 757 тисяч акрів землі засіяних зерном, найбільше пшеницею, бо 2 міль. 443 тисячі акрів. — Пересічний видаток з одного акра в 1903 р. виносив $16\frac{1}{2}$ бушлів. — В році 1904 було 2 мільйони 412 тисяч акрів засіяних пшеницею, з чого вийшло 39 мільйонів $162\frac{1}{2}$ тисяч бушлів пшениці. В році 1905 було 2 мільйони 643 $\frac{1}{2}$ тисячі акрів засіяних пшеницею. — Видаток в 27 місцевостях провінції Манітоба виносив від 15 до 35 бушлів, що дало пересічно 21 бушлів з одного акра або загально 55 мільйонів $761\frac{1}{2}$ тисяч бушлів. З 432,298 акрів засіяних ячменем загальний видаток виносив 14 мільйонів 64 тисяч бушлів. Подивім ся тепер, що вартував сеї видаток збіжа в грошах. Коли бушля пшениці платилась 60 цт., овес 40 цт., ячмень 50 цт., то загальна вартість продукції збіжа в році 1905 в Манітобі виносила 58 мільйонів 682 тисяч 471 доларів на 45 тисяч фермерів, або 1300 доларів на кожного фермера. Повисші числа найлучше говорять про скорий поступ сеї провінції. Послідніми роками в сій провінції взялись до промислу молочарського, з причини скорого зросту людности по містах сеї провінції. В році 1904-5 в Манітобі було 132 тисяч 684 коров а 17.941 волів випасових. Продукція молочарська в році 1904 вартувала 769 тисяч доларів а в році 1905 — 897 тисяч доларів. — Сир і масло суть головним продуктом молочарським. Під теперішню хвилю в Манітобі єсть 5 мільйонів акрів управлених, а яких 15 мільйонів акрів землі ще цілковито нерушених. — Земля придатна до мішаної господарки як також до управл. пшениці — ціна від 5 до 40 доларів за акер. Вартість землі в посіданю фермерів цінять пересічно від 15 до 40 доларів за акер.

МІСТО ВІННІПЕГ (Winnipeg)

єсть найлучшим доказом скорого і знаменитого матеріального стану провінції Манітоба. Сю столицю провінції вже тепер називають „Чикагом Канади“, хотья єго населене під теперішну пору виносить всего 130 тисяч мешканців. Однак місто се ростє замітно скоро. Воно стаєсь поколи головним центром желізничим, торговельним і промисловим великої західної Канади. У Вінніпегу живе яких 6 тисяч Русинів Українців — мають свої 4 церкви, 2 читальні і 2 товариства. Вінніпег єсть для Русина-Українця першою клясою Канадійскої школи. — У Вінніпегу виходить тижнева русько-українська народна часопись „Канадійский Фермер“, котра тепер розповсюднена по цілій Канаді, где лиш перебувають Русини-Українці. — Крім сего, у Вінніпегу виходить також тижнева релігійна часопись на українській мові п. н. „Ранок“, яко орган т. зв. „независимої руської церкви в Канаді“. — Загально матеріальний стан вінніпегских Русинів представляєсь знаменито. — Маєток много Русинів-Українців в місті виносить від 80 до 20 тисяч долярів а більшости від 10 до 2 тисячі долярів. — По фаху, найбільше з Русинів суть робітниками, відтак будівничими контракторами, а в кінци бізнесменами.

Крім Вінніпегу, в провінції суть єще ось які більші міста заселені більше-менче також Русинами, іменно: Portage la Prairie, Morden, Carberry, Neepawa, Manitou, Dauphin, Minnedosa, Birtle, Emerson, Gretna, Wawanesa, Souris, Gladstone, Carman, Killarney і багато иньших. Сі міста ростут скоро, разом з постуном цілої провінції і разом із зростом лінїй ріжних желізних доріг. — Желія-

ні дороги в провінції суть найважливішим чинником розцвіту сеї провінції.

Фармерство в році 1902 принесло 6 доларів чистого доходу з одного акра землі. Пересічний видаток був 26 бушлів пшениці по 55 цт. за бушлю, що принесло 14.30 доларів загального приходу з одного акра. Обчислено, що видаток на оране, сіяне, жнива і доставка збіжа коштує 7.50 долара на один акер. — Сли би навіть видаток вносив 8 доларів, то все чистий прихід з одного акра вносить \$6.30. — Фармері бачуть, що вартість землі підносить ся що раз висше з року на рік, що єсть головним товчком їх енергії і підприємчivosti в їх дальшій роботі. — Хоть пшениця єсть головним продуктом Манітоби, то послідними роками фармері зачали братись до мішаної господарки. Годівля більшого числа рогатої худоби і овец єсть тепер проектом більшого числа манітобских фармерів. Годівля свиней, домашнього дробу приносить також немалый дохід. Довкола більших міст фармері управляють ярину на більшу скалю, бачучи в тім далеко більший дохід ніж в управі пшениці.

Другою галузею господарки в зах. Канаді є винас худоби на широких степах провінції Манітоби. В тій цілі фармері будують відповідні будинки для худоби на зимову пору, а весною сіють всілякого рода пашню на зимівле для худоби.

Населене провінції Манітоба се переважно Англійці, відтак приходять галицькі та буковинські Русини, відтак Німці (т. зв. Меноніти) а відтак Французи (канадійські) і Ісландці. Русини заселили отсі місцевости: Stuartburn, St. Norbert, Brokenhead, Gimli, Gonor, Pleasant Home, Sifton, Ethelbert, Garland, Cooks, Creek і иньші. Кождий має по одній фармі (160 акрів), на кот-

рій провадить переважно т. зв. мішану господарку. Чоловік, котрий попрацював на фермі через 6 до 10 літ, знаходить ся в таких материяльних відносинах, серед яких він не знаходив би ся в старім краю працкчи там ціле своє жите. Так само кождий робітник заробивши трохи гроша чекає тільки нагоди, щоби взяти собі дібу у фарму і вести жите незалежне. Маючи фарму вільну від довгів, маючи землю покриту ланами пшевиці, маючи стада худоби і повно домашнього дробу, маючи перекну і школу для своїх дітей — щож більше треба чоловікови до теперішнього житя? А в таких відносинах з ие тепер пересічний фармер в Манітобі. — В Манітобі вільних земель т. зв. гомстятів ще є досить, а іменно: на схід від Red River між озерами Lake Winnipeg і Manitoba як також на захід від Lake Manitoba, рівнож в новоутворених дістріктах вздож Canadian Northern желєзничї — Тепер є ще в Манітобі півтора міліона акрів вільної землі до роздачі.

СКОРИЙ ПОСТУП МАНІТОБИ.

	1881 р.	1903 р.	1906 р.
Населенс.....	62.260	275.350	370.000
Коний	16.739	182.649	340.000
Рог. худоби. . .	60.281	369.850	600.000
Овець	6.073	42.000	60.000
Свиний	17.358	145.650	200.827

Кождий читаючий з повисших чисел бачить як скоро росте провінція Манітоба під кождим зглядом.

Провінція Манітоба має клімат менче-більше як другі провінції зах. Канади. Декотрими зимами падають справді великі сніги, однак иньшими зимами его

досить мало. Комунікація в сій провінції ніколи не була перепинена через сніговиці. Вода і паливо се важні річи для життя поселенця. В Манітобі повно малих і більших рік і озер, котрі рівномірно переплітають цілу провінцію. Воду можна добути майже в кождім місци, викопавши керницю від 10 до 25 стіп. Крім сего ціла Манітоба а особливо північна єї часть єсть покрита великими лісами, котрі достарчують доста дерева на паливо і будову. Наші фармері з околиці Pleasant Home, Gopog, Gimli заробляють добрі гроші, доставляючи дерево до міста Вінніпегу. Сли би з часом в Манітобі не стало дерева на паливо, то величезні поклади вугля в зах. Канаді достарчуть палива на сотки літ.

Що до шкільництва, то провінція Манітоба належить до перворядних провінцій в Канаді. Школи суть вільні, так звиної національної системи. Ряд провінції дає велику підмогу всілякого рода школам, зачавши від університету а скінчивши на сільских школах. Крім рядової підмоги т. зв. муніципалі (повіти) і шкільні дістрікти оплачують видатки шкільні з податків. Що до рідної мови Русини в сій провінції не суть покривдені. — Где єсть що найменче 10 руських дітій, там можна учителєви викладати в обох мовах: в англійській і рідній. Англійско-руських шкіл в провінції Манітоба єсть тепер яких 70. — Щоби достарчити руським поселєнням в Манітобі відповідних учителїв, ряд сеї провінції заложив у Вінніпегу русько-англійський семінар для руської молодіжи, з котрого що-року виходить кільканайпять кваліфікованих русько-англійских учителїв.

В цілій Канаді панує свобода релігії. Найсильнішими в Манітобі що до числа суть пресвітеріяне (проте-

станти), відтак методисти, відтак католики. Між Русинами в сій провінції суть два напрями релігійні т. зв. незалежні, котрих попирають пресвітеріяни і гр. католики. На кожній колонії суть церкви обох сих напрямків релігійних. О. О. Василіяни мають під своєю управою величезну церкву (вартости 25 тисяч доларів) у Вінніпегу, а також на провінціях заспокоюють релігійні вимоги наших поселеньців.

Помимо сего, потреба съвященників в пров. Манітобі велика, бо руські колонії збільшують ся цю року.

Закон в Манітобі есть справедливий для всіх горожанів, і застосовуєть з найбільшою строгостию права до кожного. За піятику, крадіж, напади і розбої карають безглядно дуже остро так арештом як і грошем. Тому, спокій і порядок переважає так по містах як і колоніях сеї провінції.

ЧИСЛА ПРО МАНІТОВУ.

Провінція ся має 30 міліонів акрів землі до управи збіжа а доси занято всего одну шесту часть з того. — В році 1905 в сій провінції випродуковано 4 міліони 800 тисяч бушлів картофель. В тім самім році фармери продали 61 тисяч індиків, 560 тисяч куриць. В 1905 році вибудовано нових будинків, вартости 4 міліони доларів. Місто Вінніпег платить річно півтора міліона доларів податків.

Саскачеван.

Ся провінція має 159 мільонів 39 тисяч акрів землі. Більша часть сеї землі се чистий степ (прерія), на котрій росте красна пшениця. — Полуднево-західна часть сеї провінції се переважно місця для випасу хулоби, а решта се все степ готовий до ораня і сїянн.

Східна часть Саскачевану яких 120 миль на захід від еї східної границі се продовжене такої самої землі як в зах. Манітобі. Земля переважно глинкавата, легка до ораня, знаменита до управи збіжа, особливо пшениці і ярини. Клімат в сїй провінції такий самий як у північній части Галичини, Німеччини і середньої Росії — Зимовою порою падає досить снігу, що з весною дає землі досить вохкости, потрібної для росту пшениці. Провінція Саскачеван продукує переважно найлучший рід пшениці — Но. 1. тверде зерно, котра платить ся пересічно по 70 до 85 цт. за бушлю, а в році 1907 \$1·05.

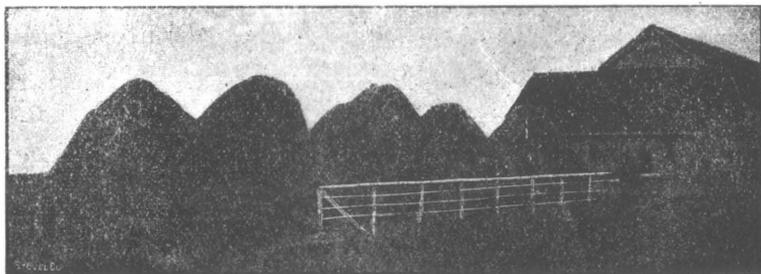
Ся часть провінції буде з часом одною з найвидатніщих частий американьского континенту а то зі слідуючих причин: 1) Земля товста і відповідна до управи пшениці. 2) Клімат сеї части провінції причиняє ся до скорого росту і дозрілости пшениці. 3) З причини північної широкости географічної ся часть одержує більше сьвітла сонічного чим полудневі части. 4) Брак сьнія, тому що клімат сухий. 5) Брак паразитів пшеничних. Сі условини спрчиняють красний і скорий рост пшениці, котра знаходить великий попит у мливарів і за котру платять висшу ціну чим за иньшого рода пшеницю.

Літо тут всегда красне, без жадних циклонів і бур.

Майже всюди вода добра і не треба за нею глибоко копати. Кольонізація росте дуже скоро а міста і місточка множать ся з кожним роком вздовж залізничних доріг.

РІКИ.

Долини вздовж рік Saskatchewan, Qu'Appelle, Assiniboine і Souris надають ся спеціально до мішаної господарки рільничої, а широкий розлогий степ поза долинами надаєсь більше до випасу худоби і до управи збіжа.

Стирти сїна для худоби на зиму.

ДЕЯКІ ДІСТРІКТИ.

Для рільничих цілий дістрікти Moosomin і Qu'Appelle надають ся найлучше тому, що вони лежать в урожайнім пасмі землі. Земля тут переважно чорнозем так само як в найлучших дістріктах провінції Манїтоба.

Послідними часами зачали прекрасно розвиватись отсі місцевости в пол. східній часті Саскачевану: Davidson, Lumsden, Craik, Girvin, Hanley і Dundurn, где фармують переважно американські кольоністи.

Послідний рік видав прекрасні жнива пересічно 35 бушлів пшениці з одного акра. Також і руські фармери в сій провінції роблять знаменитий поступ. Найбільша часть руських поселенців осіла в дістрікті Йорктон, где земля одна з найлучших в цілій провінції. — Люди навіть в сім дістрікті як і в много иньших доробились красного маєтку, вартуючи вже тепер від 3 до 8 тисяч дол. Багато з руських фармерів мають свої власні парові машини до молоченя і найновіщої моди зняряди господарські.

В Саскачевані Русини осіли в отсих місцевостях: Rosthern, Yorkton, Canora, Sheho, St. Julien, Alvena, Bonne Madonne, Insinger, Hirzel, Logberg, Mulock, Meno-field і Theodore.

Гр. кат. руська церков недалеко міста Йорктон (Саскачеван).

ПОЛУДНЕВО-ЗАХІДНА ЧАСТЬ САСКАЧЕВАНУ.

Ся часть провінції має менче-більше характер такий самий як повисше описана пол. східна часть Саскачевану. Так само і тут тягнесь з полудня на північ красний урожайний чорнозем. За послідних кілька літ повстали тут важні міста і місточка вздовж т. зв. „Soo line“ як Halbrite, Weyburn, Yellow Grass, Estevan, Milestone і Rouleau. Управа льну переводить ся тут на більшу скалю. — Велике число фармерів оплатили свої фарми тільки видатком перше засіяного льну.

В дістрікті Moose Jaw і на захід аж до Swift Current мішана і одностаїна господарка дає як найлучший вислід. За послідних кілька літ кольонізація на півн. захід від Moose Jaw зачала що-раз зростати. До недавна думали, що ся часть провінції надає ся переважно до випасу худоби. Тепер однак переконались, що ся земля дуже продуктивна і придатна для управи пшениці і иньшого рода збіжа. На захід від Swift Current зачинають ся простори, где випасають худобу на більшу скалю. Сі простори називають ся (ренджес) ranges, а людий котрі займають ся випасом більшого числа худоби називають „ренджерами“. Можна бачити незчислимі стада худоби на тих безмежних степах. Доходи „ренджерів“ суть красні, коли зважимо, що одна штука рогатої худоби (пр. молоді бики, корови) платить ся від 40 до 50 долярів, що при числі яких 500 до 1000 штук худоби становить прекрасний капітал.

В сій части північного заходу зими суть лагідні а сніг покриває землю так низько, що худоба може пасти ся і зимою і літом. В сих випасових частях сіють мало збіжа хіба тільки там, где переведено ірригацію

(наводнене) викопавши рови. Ся метода видала красний успіх.

Околиця Swift Current, Creek надаєсь знаменито до випасу худоби, бо тут росте дуже поживна трава т. зв. „buffalo grass“, котра виглядає суха в половині літа, однак задержує свою зелень і росте дальше при корени стаючись сим робом знаменитою пашою на зиму і на літо. — Місточко Maple Creek єсть важне яко центр цілого випасового дістрікту. Найлучша в зах. Канаді раса коний, рогатої худоби і овець виводить ся в сій части провінції Саскачевану. Безлісна часть сего округа посідає під сподом поклади угля.

Ліси з деревом всілякого рода ростуть переважно на горбках і горах. Тому кольоністи в сій стороні мають досить дерева на будову і опал.

СЕРЕДНИЙ САСКАЧЕВАН.

єсть переділений величезнок і сплавною рікою Saskatchewan River. Із загального вигляду сю часть провінції можна назвати мішаним степом і лісом. Ся часть, посідаючи добру воду і досить сіна, посідаючи при тім і красний клімат надаєсь так до управи пшениці як також до хову рогової худоби і овець. — Смеречина, осичина і сосни творять подекуди густі ліси.

ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ.

На тепер ще суть до роздачі вільні землі в отсих кольоніях і місцевостях: Prince Albert, Rosthern, Duck Lake, Saskatoon, Hague, Osler, Shell River, Batoche, Humboldt, Lloydminster, Carlton, Stony Creek, Carrot River, Birch Hills, The Forks, St. Laurent, St. Louis de Langevin

і Battleford districts. — У всіх тих місцевостях, котрі вже тепер суть досить заселені суть еще вільні землі до роздячі. До управи надають ся тут знаменито: пшениця, овес, ячмінь, картоплі і всілякого рода ярина як капуста, калафіори, морква, петрушка, цебуля і т. п. Крім сего, в дикім стані повно тут : суниць, ягід, ожин, черниць, калини і т. п. — Так само, дикого птацтва: як диких качок, диких гусий, диких курий і иньшої дикої зьвірини повно, що знов дає нагоду до польованя. — По ріках і озерах повно всілякого рода рыб.

Ріжні компанії закупили великі обшари землі. В додатку до сего желізниця Канедіен Пасіфік (Canadian Pacific) продає землю по умірковаьій цїні. Сї землі відступив ще перше ряд Канади желізничим компаніям як Канодіен Пасіфік і Канедіен Нордерн яко підмогу в їх будові желізниці через рідко заселені і дикі обшари землі зах. Канади. Тепер сї компанії продають необроблені землі від 8 до 15 дол. за акер.

Клімат в цілій провінції Саскачеван есть не тільки здоровим, але і оживляючим. Температура в літі есть одностайна і ніколи за висока. Сіяне звичайно покінчене в маю а жнива зачинають ся звичайно в третім тижни серпня. Через зиму поселеньці працують коло воженя дров до паленя і до будови, коло воженя збіжа на продаж і коло догляду худоби.

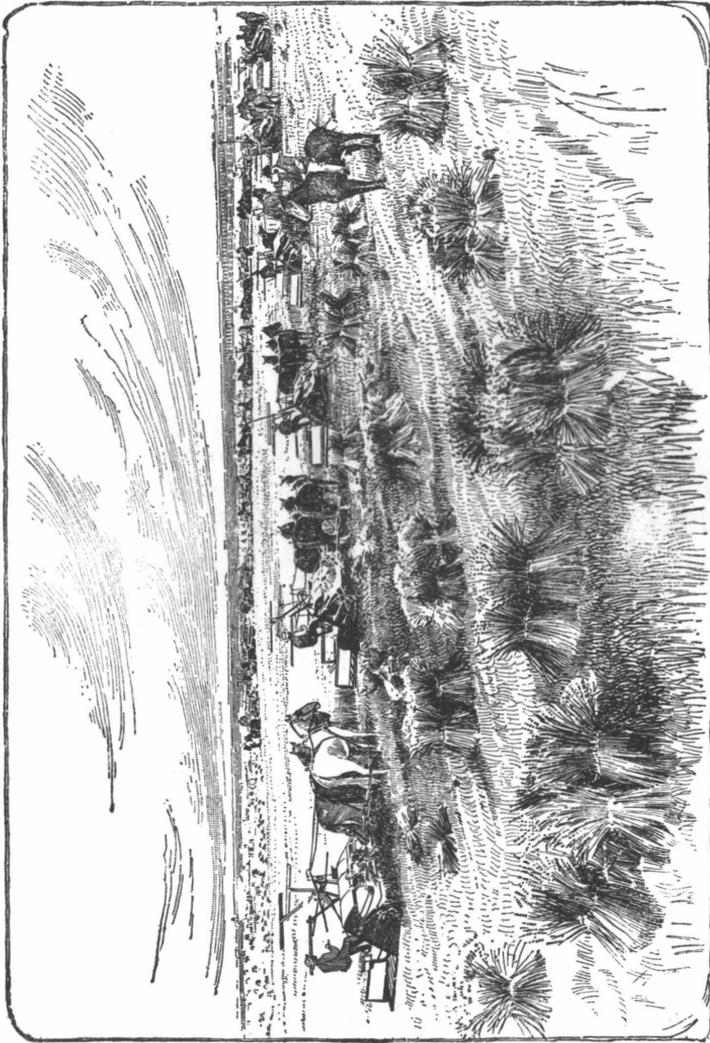
Ся провінція надаєсь дуже до хову худоби і тому то в сєй провінції вивозять щорічно найбільше худоби. Рогову худобу треба тримати в стайни і годувати яких три до чотири місяці в зимовій порі. — Конї зимують на степах, тому і виховуєсь їх великими стадами. — Вівці держить ся через зиму в стайни так само як і рогову худобу і лучше есть держати їх малими гурмами.

Молочарство в сій провінції поплачує. Край спотрібує велику скількість молочарских продуктів.

Земля єсть ріжна єсть досить товстого чорнозему, відтак пісковатого чорнозему з сумішкою чеколядової барви клею і пісковатой верстви під землею. Ціла провінція єсть добре наводнена. Не кождий може осісти на березі ріки або потока, тому часом треба кілька і кільканийцять стіп копати за водою. В північній части сеї провінції єсть досить лісів і вугля, тому материял на паливо забезпечений тут на довгі віки.

Русло іміграції до провінції Саскачеван зростає що раз з кождим роком, в чім велику прислугу дають що раз розгалужуючі ся желізницї. Місто Prince Albert в північній Саскачеванї єсть осередком ріжного промислу і важною точкою желізничою. Великий шмат доброї землі тягнесь на захід від Redberry Lake в напрямі Battleford. Сей шмат знаменитої землі тягнесь до границь Vermillion River, где вже тепер осідають кольонїсти в напрямі до міста Едмонтону. В сій сторонї єсть повно вільних гомстатів призначених до роздачі новоприбуваючим.

В Середній Саскачеванї єсть досить вохкості: дощу річно паде пересічно 18 цалів висоти. — 75 процент дощу припадає на час росту засівів, через що все росте скоро і видатно. — В Prince Albert околици в 1905 і 1906 р.р. пересічний видаток виносив від 25 до 30 бушлів пшениці з одного акра. Для лучшого зрозуміння треба знати, що північний Саскачеван складаєсь зі східної части давної території Атабаски, займаючи яких 70 міліонів акрів землі. — Покищо ся часть ще не отворена для поселеньців, позаяк вона за далеко від желізницї і недоступна.

Як наші поселенці в вах. Канаді збирають збіжжя.

Альберта.

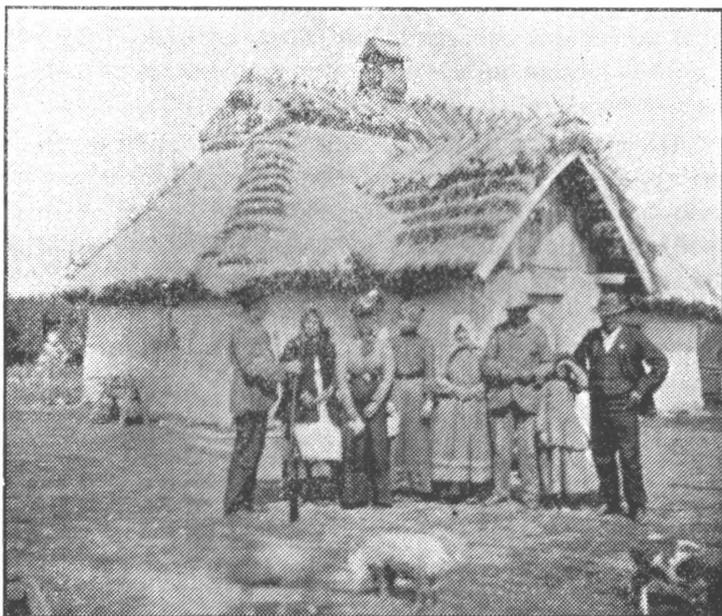
Ся провінція вносить 400 миль пересічної широкости а 900 миль довготи з півночи на полудне і обнімає обшар 161 мільонів 926 тисяч акрів. — Єсть вона 2 рази так велика як Велика Британія з Ірландією разом; а багато більша від Німеччини або Франції. — Теперішнє єї населене вносить яких 250 тисяч мешканців, хотії легко може поміститись 50 мільонів людий. — Полуднева часть провінції єсть валовата, безлісна (хліба над ріками) а середна часть єсть більше лісна, попереверивана ту і там стеновими пасмами, коли північна часть єсть питоменною сама в собі. З тих то топографічних і кліматичних причин сю провінцію можна ділити на три відрубні питомими ціхами части.

Полуднева Альберта має землю на загал богату з пухким черноземом. — Місцями можна подибати шутер і пісковаті насипи, однак долини мають прекрасну землю. Клімат полудневої Альберти єсть дуже принадим, а причини лагідности, приємного літа і легкої зими з малим опадом снігу.

Пересічний річний опад дощу вносить 20 цалів. Брак дощу підчас пізної пори літної спрчинює се, що трава стаєсь смаглява, однак притім задеґжує всі поживні питоменности і се власне становить знамсниту в зимі пашу для худоби. Трафляють ся підчас зими морозні місяці з сніговцями, однак се віколи не може тревати довго, бо теплий західний вітер т. зв. „чінук“ скоро нищить сніг і часто серед зими настає літна температура.

Хотяй велика часть полудневої Альберти не має

лісів, то все таки за паливо нема ніякої обави, бо в сій власне части знаходять ся величезні поклади угля, котрий можна навіть бачити як вистає із землі в берегах рік і потоків.

Перша хата руського імігранта в Канаді.

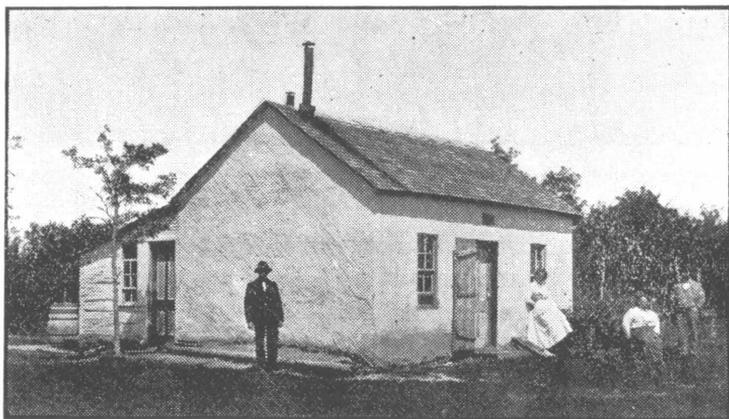
В декотрих сторонах полудневої Альберти переведено ірригацію (наводнене) в цілі управи збіжа. Нагоду до сего дають численні ріки і потоки, котрі плывуть з поблизьких гір.

Випас худоби на більшу скалю в цілій Канаді ведеть переважно в полудневій Альберті і полуднево-західнім Саскачевані. Пасовиска виносять від 1.000 до 20.000

акрів або більше. Трава на сих пасовищах єсть тверда і ситна, добра на пашу зимою і літом. Кожного літа робить ся трохи сіна, на випадок ели мороз захопить росу і худобі трудно якийсь час пасти покриту твердим сьвітлом траву.

В широких долинах рік знаходить ся прекрасна урожайна земля, на котрій найлучше удаєсь управа ярої і озимої пшениці.

Другим важним продуктом пол. Алберти єсть цукрова тростина, з котрої виробляєсь цукор. В місточку Raymond побудовано велику фабрику цукру, в котрій вироблено в році 1905 4.600.000 фунтів цукру. В році 1903 (рік основаня) ся фабрика випродуковала 800.600 фунтів цукру. Всякого рода менчі овочі удають ся красно по всім частям провінції. Більшими містами в полудневій Альберті єуть: Calgary, Lethbridge і MacLeod. — В сих містах знаходять ся різного рода фабрики і банки.

Дім руського поселенця по 3 роках побуту в зах. Канаді на фармі.

СЕРЕДНА АЛЬБЕРТА,

єсть се долина що зачинаєсь коло 40 миль на північ від Calgary і тягнєсь яких 200 миль за Red Deer, Battle, North Saskatchewan і Sturgeon ріку. Ся часть провінції має досить води і ліса, где поселенець не потребує тратитись на материял будівляний для себе і для худоби. Сли би навіть який поселенець принадково не мав ліса на своїй фармі, то дістане від ряду за 25 цт. позволене (так само як в Манітобі і Саскачевані) на рубанє ліса, а іменно 1.801 стіп будівляного материялу 400 поперечок, 200 стовпів до обгороди і 30 кордів сухого дерева на паливо.

Місто Едмонтон (16.000 душ) єсть столицею провінції Альберти і розвиваєсь дуже скоро. В сім місті і довкола яких 100 миль поосідало багато Русинів з Галичини та Буковини. В місті Едмонтоні єсть багато Русинів, котрі доробились красного маєтку на продажі і спекуляції реальностями т. зт. лотами.

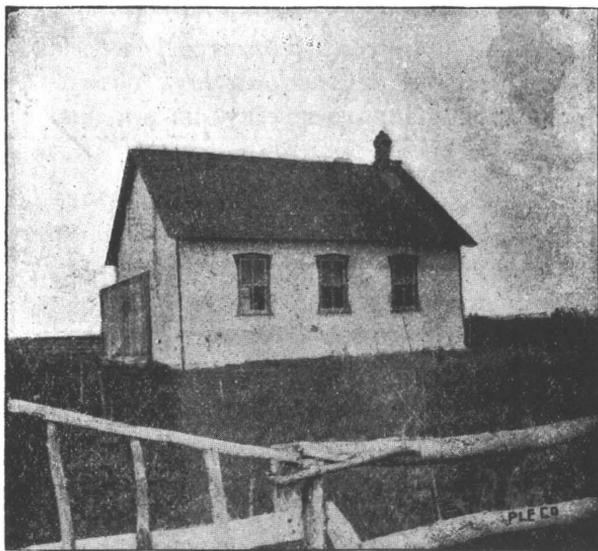
В Едмонтоні єсть руська гр. кат. церква і сьвіцке товариство „Поступ“. Можна сказати, що найкрасний прогрес між руськими кольоністами в Канаді зробили Русини в сій части Альберти. Кождий з руських фермерів має досить зораної землі, багато покупували вже по дві фармі від компаній і пересічно кождий держить яких 15 до 50 штук худоби.

В сій части провінції єсть повно дикого птацтва як дикі качки, степові кури, гуси, куропатви і т. п.; крім сего повно тут заяців, мусів, оленів, як також лисів, ласиць, диких котів, лісових вовків, тхірів; можна також місцями подибати чорних або брунатних медведів.

Під зглядом здоровля провінції Альберта не має жадного закиду. Вода тут чиста і здорога. Повітре прозрачне і чисте. Лучшого клімату особливо для молодих діттий не найдете в цілій Америці як клімат в Альберті. Люди, що терпіли на дихавицю, біль горла, грудий, ревматизм або початки сухіт часто вилічились перебуваючи в „сонічній“ Альберті.

Ціла провінція посідає досить вохкости потрібної до росту збіжа. Через провінцію пливуть більши ріки як Vermillion, Saskatchewan, Battle і Red Deer з численними допливами. Пшениця, овес, ячмінь удають ся найкрасше в середній Альберті.

Молочарство і годівля дробу поплачує знаменито.

Сельска школа на фармах в зах. Канаді.

Брітїш Коломбія.

Брітїш Коломбія лежить над Тихим Океаном і творить форму чотирикутника 700 миль довгого а пересічно 400 миль широкого. Поверхню Брітїш Коломбії обчислюють на 395.000 квадратних миль. Провінція ся ділить ся на три часті: (1) Острови при берегах Тихого Океану. (2) Середна пласковато гориста часть. (3) Північна цілком гориста часть, поперерізувана ріжними ріками і потоками, котрі плывуть до Peace River.

Клімат Брітїш Коломбії єсть одним з найкрасших в цілій Канаді, сли не на цілім північно-американськїм континенті. — Повітре тут чисте, дуже горячої і дуже зимної пори тут нема.

Будучність і богацтво Брітїш Коломбії лежить в єї величезнім мінеральнім богацтві, огородництві і в єї на причуд красних околицях надморских і гірских.

В Брітїш Коломбії земля придатна до управи овочів всілякого рода, як яблук, грушок, черешень, слижок, бросквинь і т. д. — Послїдними часами зачали Русини їхати в Брітїш Коломбію переважно на роботу. — Платня робітника в сій провінції лучша ніж в других провінціях Канади. Звичайний робітник в сій провінції побирає від 2·50 до 3·00 дол. денно а в майнах і каменоломах зарабляють від 3 до 7 дол. денно. Фактом є, що много з руських робітників по трирічнім побуті в сій провінції зложили від 1500 до 2000 долларів готівки.

Треба знати, що майни Брітїш Коломбії випредуковали доси мінералів на 275 мільонів дол. вартости. — Риболовство вартує річно 7 і пів мільона долларів. —

В році 1906 огородинство в цілій провінції дало повисше 7 мільонів доларів зиску.

Бритіш Коломбія ділить ся на слідуєчі дістрікти:

Kootenay	15	мільонів акрів.
Yale	15½	„ „
Lillooet	10	„ „
Westminster	5	„ „
Cariboo	96	„ „
Cassiar	100	„ „
Comox	4	„ „
Vancouver (остров)	10	„ „

Фармерство в Бритіш Коломбії поплачує вже хоть би з того згляду, що ціна на всілякі господарські продукти єсть замітно висока. Пересічний видаток з одного акра в околицях Fraser Valley, Okanagan, Spallumcheen, Kamloops і Thompson River Valley був послідними роками такій :

Пшениця, бушлів з акра	25·52
Овес „ „	39·05
Ячмінь „ „	33·33
Ціна за тон пшениці	\$33·15
„ „ „ вівса	27·00
„ „ „ ячменю	25·00

Картофлі, бураки, морква і т. д. ростуть в Бритіш Коломбії дуже красні. З акра з'ораної землі і засалженої картофлями можна сподіватись пересічно 15 до 20 тонів картофель — які продають ся по 14 дол. за тону. Ще лучше поплачує в Бритіш Коломбії хов дробу, як куриї, качок, гусий, індиків і т. д. Ціна сьвіжих яєць така:

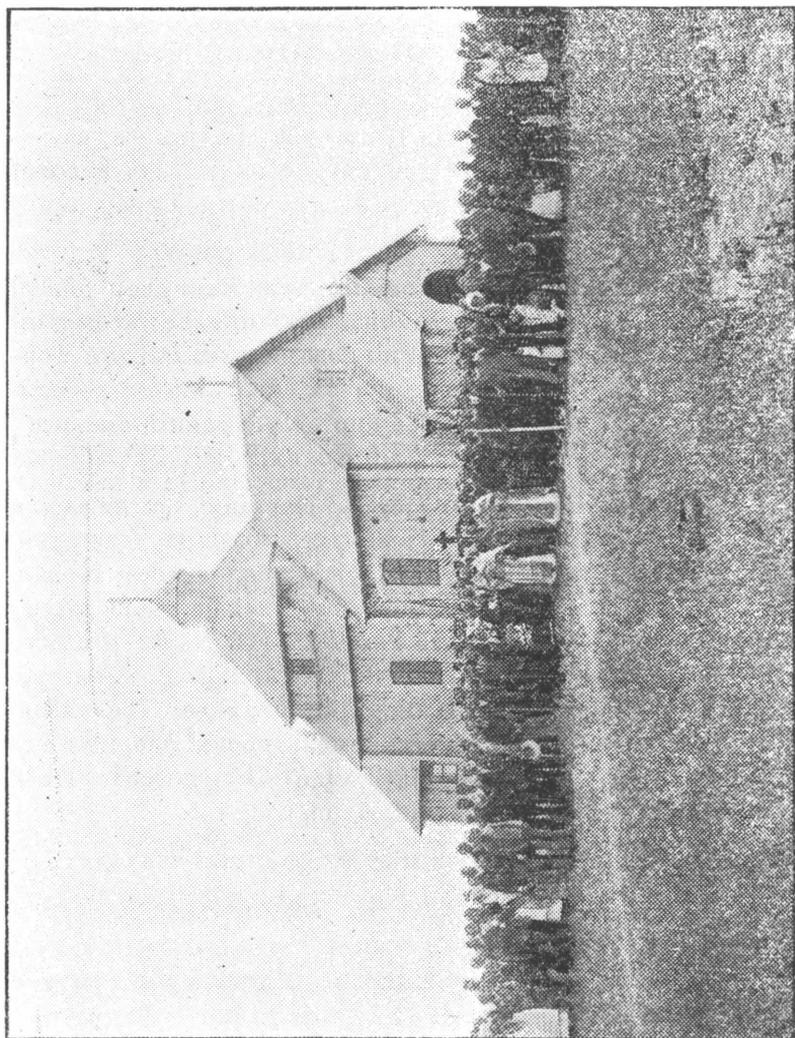
37 до 50 цт. за дозен; курята продають ся від 4 до 7 дол. дозен; гуси по 1 до 1·50 дол. штука; індики по 22 до 30 цт. фунт.

Бугаї продають ся від 100 до 250 доларів штука. — Кобили пересічно 300 дол. штука. Помимо сеї високої ціни за товар провінція ся сироваджус мяса з заграниці на 300.000 дол. річно.

Найбільшим містом провінції єсть Ванкувер, 55.000 мешканців — єсть оно головним західним пунктом желізниці Canadian Pacific, як рівнож важним портом торговельним. Другим важним містом єсть Victoria, столиця провінції і ряду. Лежить оно в прекрасній околиці і має клімат незрівняний в цілій Канаді.

Дальні міста провінції суть: Nanaimo, важне за для копалень вугли і риболовства; Rossland (копальні вугли); New Westminster (тартаки і риболовство); Nelson важне торговельне місце провінції і важна точка желізниць C. P. R., Crow Nest Pass Ry і G. N. R. — Kaslo, Ladysmith, Kamloops (огородництво, копальні, виряс худоби); Revelstoke (копальні і тартаки); Fernie (величезні копальні вугли); Grand Forks (смельтерські фабрики, где топлять руду золота, срібла і міді); Greenwood, Trail, Cranbrook, Vernon, Kelowna, Armstrong і и.

Крім сих головніщих міст в провінції знаходить ся багато меньших місточок і сел, котрі ростуть скоро.

Посвячене гр. кат. църкви в Стюартборн, Ман.

Желізни дороги.

Позаяк головні лінії желізниці як Canadian Pacific, Canadian Northern, Grand Trunk Pacific будують що-раз нові відгалузи в цілій Західній Канаді, тому і нагода поселеня і життя стаєть що-раз лучшою для імігранта. В західній Канаді вже тепер єть около 7.500 миль желізноі дороги. Крім сего повисше згадані желізниці будують додаткові лінії.

В Манітобі желізниці переходять через всі густійше заселені части провінції. Желізниця Grand Trunk, котра тепер буде ся буде четвертою лінією желізничою в провінції. — Canadian Pacific єть одною з решти трех системів желізних доріг. Головна лінія сеі желізниці переходить просто зі сходу на захід з відгалузами з Вінніпегу до Portage la Prairie, Brandon і других місцевостей. — Желізниця Canadian Northern переходить через густійше заселені дістрікти пол. Манітоби і тепер досягає берегів Тихого Океана. Четвертою желізницею єть Great Northern, котра бере свій початок в Злучених Державах і входить в провінцію в міста: Winnipeg, Brandon, Portage la Prairie. Крім сего, ся компанія буде дальше свої лінії аж до Тихого Океана.

Так само через провінцію Саскачеван переходить кілька желізниць. На схід і захід від Prince Albert лінії в послідних трех роках був замітний великий поступ. Canadian Northern желізниця входить в північно-східну часть провінції і тягне ся відтак через північний Саскачеван аж до міста Едмонтону. — Дальші лінії суть: Canadian Pacific желізниця, котра має кілька відгалузей в сій провінції і Grand Trunk, котра переходить через найкрасші землі зах. Канади. В короткім часі в цілім

Саскачевані не буде дістрікту, котрий би був більше віддалений від залізниці як 10 до 15 миль. Головна лінія Canadian Pacific має так само кілька відгалузей в провінції Альберта. Calgary & Edmonton Branch тягнесь з Calgary і йде просто на північ до Едмонтону. Тепер будують ся відгалузи з Lacombe і Wetaskiwin на схід. Canadian Northern доходить до Едмонтону через Battleford і через урожайні дістрікти Beaver Lake, Vermillion River і Fort Saskatchewan. Grand Trunk так само на укінченю. — Great Northern буде свої лінії в напрямі північним від границі Злуч. Держав і Канади в полудневій Альберті.

Снопи пшениці, котрі складає ся в купки сейчас по жнивярці.

Додаткові закони

сільського муніципалу

Етелберт.

Canadian Farmer Print,
Вінніпер.

Законн Сільського муніципалу Етелберт, 20 сторінок і кольорова обкладинка, розмір 6 цалів на 8 $\frac{3}{4}$, рік видання 1906.

УХВАЛА Ч.

14, 15, 147, 167, 168

СІЛЬСЬКОГО МУНІЦИПАЛУ ЕТЕЛЬБЕРТ

DM. WOLOCHATIUK,
REEVE.

K. F. SLIPETZ
SEC.-TREAS.

З ДРУКАРНІ УКРАїнСЬКОГО ГОЛОСУ
BOX 3626, WINNIPEG, MAN.
1916

Закони Сільського муніципалу Етельберт з 1916 р., 16 сторінок і обкладинка, розмір 5¼ цаля на 7½. Збірка кінчається ухвалами ч. 167 і 168.

RUTHENIAN

Поученє
для поселенцїв, що
до обходженя
ся з огнем.

"Поучення...", видання федерального уряду, 16 сторінок і обкладинка, розмір $4\frac{1}{2}$ цаля на $7\frac{1}{2}$, року видання не заповано.

Задержіть се для виназу.

САСКАЧЕВАНСЬКА
ВЕЛИКА КАМПАНІЯ за

ЛІПШИМИ ШКОЛАМИ

1915 - 1916

СЕЙ ПАМФЛЕТ ВИГОТОВЛЕНО ЛІГОЮ ПУБЛИЧНОЇ ПРОСВІТИ В САСКАЧЕВАНІ І МОЖНА ОТРИМАТИ В МОВІ АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ.

БЕЗПАРТІЙНИЙ рух: Веї горожанн, без ріжницї на партію, расу, або релїгію, можуть прилучитись до сеї доброї справи.

ПОПУЛЯРНИЙ рух: Ваша кооперація є пожадана і потрібна, без ріжницї на Ваше завітє. Можливо, що Ви не є експертом, та Ви можете помогти експертам.

ЗАГАЛЬНО ПРОВІНЦІОНАЛЬНИЙ рух: Номія повинна прибути з кожного міста, містечка і села та муніципальних шкільних дістріктів в Саскачевані. Дивїть ся, щоб Ви і Ваш округ взяли участь.

Зроблено заридження, що инші примірники можна отримати в Department of Education, Regina.

REGINA: J. W. REID, Government Printer, 1916

Саскачеванська велика кампанія за ліпшими школами в 1915-1916 р. Видання Ліги публичної освіти в Саскачевані. Розмір 6½ цалів на 10 цалів, 24 сторінки плюс кольорова обкладинка.

Департамент Просьвіти
в Саскачевані.

ІНФОРМАЦІЯ ЗГЛЯДОМ
Організованя Шкільних
Дістріктів.

ЗМІНИ ГРАНИЦЬ І ВИБІР МІСЦЯ НА ШКОЛУ.

REGINA:
J. W. REID, Government Printer.
1913.

**Інформація відносно організування шкільних дістріктів —
видання Департаменту освіти в Саскачевані, розмір 6³/₄ ца-
ля на 10 цалів, 24 сторінки плус обкладинка, 1913 р.**

ШКІЛЬНИЙ АКТ

Розділ 23 Статутів Саскачевану 1915

АКТ ЩО ДО ШКІЛЬНИХ ПІДМОГ

Розділ 102 поправлених статутів Саскачевану 1909 і Поправки.

ШКІЛЬНИЙ АКТ ЩО ДО СТАКСОВАНЬ

Розділ 25 Статутів Саскачевану 1915.

REGINA:

J. W. REID, Government Printer

1915

Шкільний акт провінції Саскачевану, розмір $6\frac{3}{4}$ цаля на 10 цалів, 92 сторінки друку плюс 32 сторінки "Закону застерігаючого виплату підмог для піддержання початкової науки" та 6 сторінок "Закону щодо розложення податку і оподаткування в шкільних округах", окрема обкладинка, 1915 р.

ІНФОРМАЦІЯ

— для —

ВИБОРЦІВ.

Друковано за згодою Парляменту

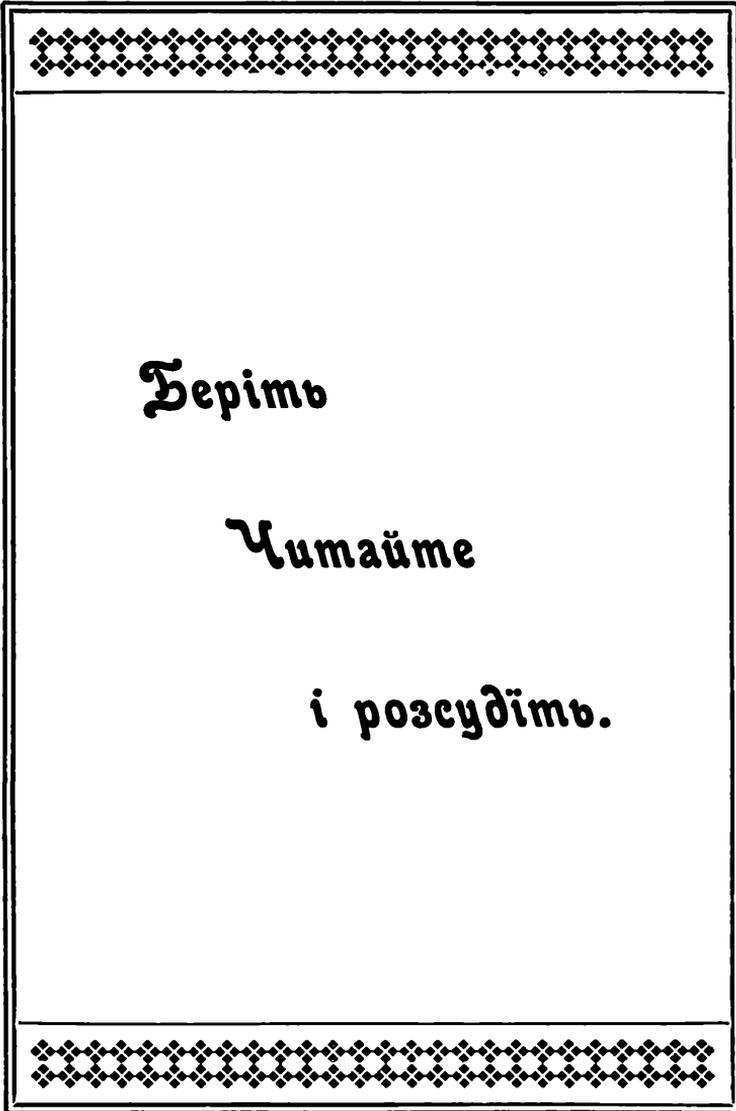

REGINA:
J. W. REID, KING'S PRINTER
1917

Інформація для виборців, яку надруковано на доручення парламенту, 14 сторінок, 6³/₄ цаля на 10, 1917 р.

"Беріть, читайте і розсудіть", полемічна брошура, "як то консервати зневажали русинів а ліберали їх боронили", 16 сторінок плюс кольорова обкладинка, розмір $5\frac{3}{4}$ цаля на $8\frac{3}{4}$, рік видання незаподаний.

Всі Русини повинні бути лібералами

**І повинні голосувати на лі-
беральних кандидатів на
слідуючі вибори до
Ради Державної.**

Позаяк ліберали були нашим приятелем,
і через кілька літ боронили нас перед
несправедливими нападами кон-
сервативтів.

Читайте уважно, що в сій малій книжечці надруковано
то пізнаєте чому добрий і правдивий Русин
повинен бути лібералом.

Winnipeg, Man. 1904.

З друкарні „Канадійского Фармера“.

**Політична брошура зі закликком до русинів-українців, щоб
ці голосували на ліберальну партію, рік 1904, 18 сторінок, роз-
мір 6 цалів на 8½.**

1900

1914

Чотирнайцятьлітэ
правліня
Сер Родмонда Робліна.

ЧОМУ РУСИНИ-УКРАЇНЦІ БУДУТЬ
ГОЛОСУВАТИ НА
КОНСЕРВАТИВНИХ КАНДИДАТІВ?

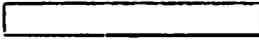
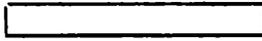

ВІННІПЕГ, МАП.

Р. Ф. 1914.

Заголовок 32 сторінкової брошури плюс обкладинка, в якій виложено політичні міркування, "чому русини-українці будуть голосувати за консервативних кандидатів" в Манітобі, рік видання 1914, розмір 6 цалів на 8 $\frac{3}{4}$.

Ліберальна партія а Русини.

З ДРУКАРНІ „КАНАД. ФАРМЕРА“.

Вінніпег, Ман.

“Ліберальна партія а русини” видання федерального правління партії. Розмір 6 цалів на 9; 8 сторінок без дати видання.

Випуск Нр. 47.

Правительство Провінції Саскачевану.
Департамент Рільництва.

Таньші гроші
ДЛЯ
САСКАЧЕВАНСЬКИХ
ФАРМЕРІВ.

Друковано на приказ Ноп. W. R. Motherwell-a.
Міністра Рільництва.

REGINA:
J. W. REID, KING'S PRINTER
1917

47-ий випуск Департаменту рільництва провінції Саскачевану в українській мові про "Танші гроші для саскачеванських фермерів", 8 сторінок формату 7 цалів на 10 1/2, 1917 р.

— З М І С Т —

Preface by M. I. Mandryka	5
Українці Канади та д-р Осип Олеськів	9
Кирило Геник і о. Нестор Дмитрів — перші культурні діячі	17
Хто встановив дату “1891” в історії українців Канади	24
Подільсько-мовна брошура д-ра О. Олеськова в справі еміграції	43
В пошукуванні за нашим минулим в Канаді	48
Товариство св. Рафаїла	55
Товариство св. Рафаїла - речник заробітчанської еміграції	61
Не їдьте до Канади — клич “Просвіти” в 1913 р.	64
Русь і Теревовля перші українські оселі в Манітобі	67
До початків українського організаційного життя Манітоби	72
Перша церква та перша читальня в Канаді	77
До історії українців в Монреалі	87
Перший концерт Т. Шевченкові у Вінніпезі	104
До історії УНС в Канаді	108
Хто зорганізував видавництво і часопис “Канадійський Фармер”	112
До початків “Українського Голосу”	121
Початки українського друкованого слова в Канаді	124
Праці митр. Шептицького про українців Канади	129
Кандидати на першого українського єпископа в Канаді	135
Українське організоване політичне слово над Тихим океаном	138
Тома Томашевський про соціалістичний рух між українцями в Канаді	142
Перша жіноча організація у Вінніпезі	152
А. Гончаренко і К. Геник та канадські українці	162
До історії українського канадського вояцтва за морем	188

До джерел формування політичної думки українців Канади	193
Мій погляд (Піонер Василь Мігайчук про “Канадіянізацію” та про повість “Де Форінер”)	199
Три Саскатунські З’їзди	205
Статистичні дані про українців Канади на сторінках Записок НТШ в 1911 р.	210
Українські піонери участвовали в господарсько- промисловій виставці в 1897 р. у Вінніпезі	215
Акція “Бойового фонду” в Канаді в 1906 р.	218
Труднощі з оснуванням Руського Еміграційного Товариства у Львові	222
Ще декілька біографічних даних про першого співця піонерської долі в Канаді	227
Спроби написати першу історію українців Канади	233
Українська мова урядовою мовою Канади в піонерській добі	238
Як писалась та друкувалась велика англомовна історія українців Канади	248

ДОКУМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

“Західна Канада”	257 - 292
“Закони Сільського муніципалу Етелберт”	293
“Закони Сільського муніципалу Етелберт” з 1916 р.	294
“Поучення, як абходитись з вогнем”	295
“Саскачеванська велика кампанія за ліпшими школами в 1915-1916 р.”	296
“Інформація відносно організування шкільних дистриктів”	297
“Шкільний акт провінції Саскачевану”	298
“Інформація для виборців”	299
“Беріть, читайте і розсудіть”	300
“Політична брошура з 1904 р.”	301
“Чому русини українці будуть голосувати”	302
“Ліберальна партія а русини”	303
“Танші гроші для саскачеванських фермерів”	304
Зміст	305 - 306
Ті, що допомагають зберігати наше минуле	307 - 309

ПІ, ЩО ДОПОМАГАЮТЬ ЗБЕРІГАТИ НАШЕ МИНУЛЕ!

ЗВІТУВАННЯ З ПОЖЕРТВ В РОКАХ 1971 і 1972

Історична Секція УВАН — Відділ Суспільних Наук — подає до відома, що впродовж 1971 і 1972 рр. вплинули на видання "ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ" (ТОМ II), "СТУДІЇ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ" (ТОМ IV) та "ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ" наступні пожертви в долярах:

РІК 1971:

100.00: Українська Національна Кооператива, Монреаль, Українська Народна Каса в Монреалі, Кредитова Кооператива "Карпатія" у Вінніпезі, Українська Національна Кооператива в Торонті, Антін Малінюк, Вінніпег, Фрвнн Богдан, Ванкувер,

70.00: К. Кантор, Едмонтон,

55.00: Никола Хабаль, Торонто,

50.00: Кредитова Спілка "Нова Громада" в Саскатуні, Кредитова Кооператива "СОЮЗ" в Торонті,

35.00: Українська Кредитова Кооператива в Седбурах,

25.00: Кредитова Кооператива Пречистої Диви Марії в Торонті,

Кредитова Кооператива Північного Вінніпегу, Анна Мочарська, Вінніпег,

20.00: Орест Студіо, Едмонтон, Михайло Михайлюк, Вінніпег,

15.00: Корнело Продан, Калгарі,

12.00: Степан П. Порайко, Едмонтон,

10.00: Дмитро Прокоп, Едмонтон, Петро Гуменюк, Вінніпег.

РІК 1972:

150.00: Олекса Косіковський, Віндзор (з цієї суми призначено 100.00 дол. на видання монографії про Ілью Киріяка),

100.00: Українська Народна Каса в Монреалі, Василь Мігайчук, Понтіяк, ЗСА, Михайло Додяк (Гуцул Самоук), Торонто,

25.00: Кредитова Кооператива Північного Вінніпегу, Українська Національна Кредитова Кооператива у Віндзорі, Українська Національна Кредитова Кооператива в Гамілтоні, Кредитова Кооператива "СОЮЗ" в Торонті, Українське Національне Об'єднання (УНО) в Тандер Бей, д-р Степан Гамула, Сарнія, Михайло Шарик, Сент Кетеринс, Семен Корбан, Віндзор, Корнело Продан, Калгарі.

В звіттовому часі вплинули ще три окремі більші пожертви зі спеціальним призначенням:

I. **Українська Канадська Фундація ім. Тараса Шевченка** укліла допомоги в сумі тисяччуп'ятсот доларів на викінчення друку II тому "ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ" авторства д-ра МИХАЙЛА МАРУНЦАКА.

II. На порозі 1970 і 1971 років **ІВАН та ВАСИЛИНА ПАЛІЙ**, заслужені піонери з Домініон Сіті, передали тисячу доларів з призначенням на дальший друк "СТУДІЙ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ".

ІІІ. СТЕПАН ЯНКІВСЬКИЙ, український меценат з Вінніпегу, пожертвував в 1972 р. п'ятсот дол. на започаткування друку **"ДЖЕРЕЛІ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ"**.

Воім повниим меценатам, добродіям і жертводавцям які доцінили значення праць з історії свого народу, висловлюємо цим шляхом нашу щирю вдячність. Ця від душі подяка стосується передусім наших меценатів, та управ наших передових кредитових кооператив. як! в своїх щорічних бюджетах завжди призначають певну квоту на історичні публікації про українців в Канаді. Те саме відносимо теж до наших піонерів, які часто зі своїх старечих пенсії віддають останній гріш. Кожному, хто зложив менший чи більший даток велика дяка і зобов'язаність!

НАШІ ПЛЯНИ В 1973 р.

Вже в перших місяцях 1973 р. появиться з друку ІІ том великої та ілюстрованої **"ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ"** д-ра Михайла Марунчака. Перший том цієї монументальної історії появилася в 1967 р. з нагоди Сторіччя Канади. Брак грошей на друк припізнив появу другого тому. Щойно з поміччю Української Канадської Фундації ім. Тараса Шевченка можна було рушити справу друку книги вперед. Вона начислятиме около 500 сторінок.

З початком 1973 р. стане появлятись нова серія публікацій під загальною назвою **"ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ"**. Серія ця буде містити джерела в українській та англійській мовах. Вже підготовано до друку праці о. НЕСТОРА ДМИТРОВА ("КАНАДІЙСЬКА РУСЬ". "ТИМКО ГАВРИЛЮК") та праці Д-РА ОСИПА ОЛЕСЬКОВА ("ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ". "О ЕМІГРАЦІЇ"). Рсі ці праці появлятсь в оригіналах, як також в перекладах на англійську мову. Цю серію започатковує своїм щедрим датком Степан Янківський.

До друку також готується п'ятий том **"СТУДІЇ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ"**.

Маємо надію, що УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА патріоти гарячого серця та глибокого ума -- прийдуть нам з дальною щедрою допомогою і в майбутньому, щоб труд української людини в Канаді був збережений на тисячеліття.

По усталеній традиції в кожному з видань, вміщуємо пожертви тих, які своєю жертвенністю причиняються до появи твору. Крім цього кожнорічно подаємо звіти до преси.

Все листування з нами просимо спрямовувати на наступну адресу:

HISTORICAL PUBLICATIONS

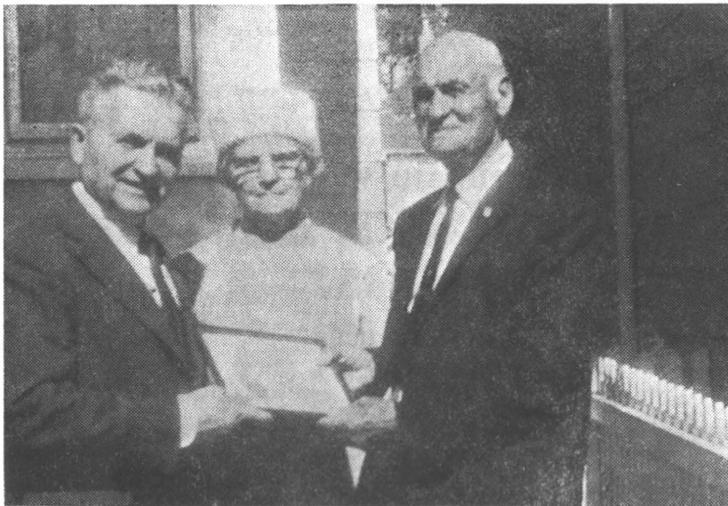
116 Noble Avenue

Winnipeg

R2L 0J6

**ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ УВАН
ВІДДІЛ СУСПІЛЬНИХ НАУК**

СПІЛЬНОТА ВІДДАЄ ШАНУ СВОЇМ МЕЦЕНАТАМ

Грамоти признання за пожертви піонерам Іванові та Васи́ні Паліям. Від імені Фундації Т. Шевченка та УВАН вручає д-р М. Марунчак, 1971 р.

Посадник міста Вінніпегу Степан Дзюба вручає меценатові Степанові Янківському за його громадсько-суспільну діяльність "Почесне відзначення міста Вінніпегу", рік 1967.

**ДОСЛІДНІ ПРАЦІ М. Г. МАРУНЧАКА
З ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ**

**Канадійська Теревовля — Місце першої української
Служби Божої в Канаді**

Загальна Бібліотека УКТ, 1964

В зустрічі з українськими піонерами Алберти

Загальна Бібліотека УКТ, 1964

**Змагання за незалежність Української Церкви в Канаді
(Роля Катебри св. Володимира й Ольги у Вінніпегу)**

Вінніпег, 1966 - 1967

Студії до історії українців Канади — Видання УВАН

**том I — Шотландські поселенці та українська
громада в Пойнт Даглес, 1964-1965**

**том II — Історія суспільно-культурного росту
українців Манітоби, частина I., 1966-67**

**том III — Історія преси, літератури, і друку
піонерської доби, 1968 - 1969**

**том IV — Статті, нариси та есеї до піонерської
доби, 1970 - 1972**

ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ — в двох томах

**том I — Піонерська доба, Вінніпег,
Видання УВАН, 1967**

**том II — Доба між війнами та доба вивершення
Вінніпег, Видання УВАН, 1973**

МОНУМЕНТАЛЬНА АНГЛОМОВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

THE UKRAINIAN CANADIANS — A HISTORY

Видання УВАН, Вінніпег, 1970

З ДІЛЯНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Маркіян Шашкевич на тлі доби

В 150-річчя від дня народження Пробудителя Західної України wraz з підсумками цих роковин в Україні й на еміґрації.

Вінніпег, Загальна Бібліотека УКТ, 1962.

Система німецьких концентраційних таборів та політика винищування в Україні

Загальна Бібліотека УКТ, Вінніпег, 1963

Українці в Румунії, Чехословаччині, Польщі, Югославії

Загальна Бібліотека УКТ, Вінніпег 1969

Питання патріярхії у Львові в 1842 і 1880 роках

“Сучасність, Мюнхен, 1970

Патріот, учений, ієрарх

(Видання в співпраці — проф. Михайло Тершаковець)
Бібліотека Шашкевичіяни, Вінніпег, 1968

Українці в СРСР поза границями УРСР

(в друку)

Українці - русини в Югославії

(в рукописі)

Виписувати:

Historical Publications
116 Noble Avenue
Winnipeg R2L OJ6

